

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO
ODDELEK ZA ZGODOVINO

ANDREJA ROLIH

NASELITEV V SLOVENSKEM ZGODOVINSKEM ROMANU

MENTORJA: prof. dr. MIRAN HLADNIK
prof. dr. PETER ŠTIH

ILIRSKA BISTRICA 2006

KAZALO

Uvod	3
Zgodovinski roman	4
Zgodovinski pregled	8
Doba preseljevanja ljudstev	8
Prihod Slovanov	9
Prvi sunek Slovanov v Vzhodne Alpe	11
Vloga Avarov/Obrov pri naselitvi Slovanov	11
Naselitev Alpskih Slovanov	12
Družba in gospodarstvo	14
Samova država in Karantanija	16
Naselitev Slovanov v zgodovinski zavesti Slovencev	18
Teorije o avtohtonosti Slovencev	20
Obravnava literarnih del	22
Predstavitev del	22
Naslov in podnaslov	34
Nacionalnopolitična funkcija v romanih	36
Glavni junak	38
Vloga ženske	43
Zgodovinski dogodki	46
Čas in prostor	55
Zgodovinske osebe	58
Odnos Slovanov do drugih ljudstev in staroselcev	62
Konci v romanih	68
Življenje Slovanov	70
Vera	70
Vojska	72
Družba	74
Navade in običaji	75
Zaključek	77
Viri in literatura	79

Uvod

Diplomska naloga Naselitev v slovenskem zgodovinskem romanu obravnava zgodovinska pripovedna dela, ki opisujejo prvotno slovansko naselitev na območje Vzhodnih Alp, predhodno prodiranje Slovanov na Balkan in čas po naselitvi. Na izbor romanov oz. povesti je vplivalo dejstvo, da si opisi v njih časovno sledijo oz. se časovno prekrivajo. Ob branju teh literarnih del lahko sledimo predstavam o najzgodnejši zgodovini Slovanov, prednikov Slovencev. To obdobje je eno izmed najbolj zanimivih v naši daljni zgodovini in se rado pojavlja v zgodovinskih literarnih delih, poleg tem pokristjanjevanja, celjskih grofov, uskokov, turških vpadov ...

Najprej bom definirala žanr zgodovinskega romana. Opisala bom kakšne so stalnice in določila, po katerih lahko nek roman označimo za zgodovinskega. Nadalje bom podala pregled obravnavanega zgodovinskega obdobja ter pojasnila, kakšen pomen ima naselitev v zgodovinski zavesti Slovencev. V osrednjem delu bom obravnavala zgodovinska pripovedna dela, jih primerjala in analizirala. Predstavila bom zgodbe, glavne junake, zgodovinske osebe, zgodovinsko dogajanje, kraj in čas, konce ... Nalogo bom zaključila s strnitvijo ugotovitev.

Zgodovinski roman

Glede zgodovinskega romana obstajajo številni problemi, o katerih bi se dalo razpravljati. Dotaknila se bom le tistih, ki so relevantni za diplomsko delo. Sledeča razprava bo temeljila na člankih M. Hladnika, v katerih predstavi temeljne probleme zgodovinskega romana.

Žanr¹ zgodovinskega romana je zapisan preteklosti in čas je ena njegovih glavnih kategorij. Pomembno je, ali je bil avtor priča ali udeleženec upodobljenega dogajanja ali je delo nastalo na podlagi osebne izkušnje ali pa je osnovano na drugih virih. Nekateri menijo, da roman ne more biti zgodovinski, če so dogodki, ki so predstavljeni, živi v spominu še živečih generacij. Pomembno je, da ima umetnik neko distanco do dobe, ki jo opisuje. V literarnem delu nam mora posredovati tako celoto kot detajle, hkrati pa predlagati tudi svoje sodobno vrednotenje in interpretacijo zgodovine. Načelo historizma, ki se realizira v zgodovinskem romanu, predstavlja upodabljanje družbenega in zasebnega življenja ljudi v njegovi določenosti, determiniranosti v času. Pri tem sta odločilnega pomena način, kako se pisatelj loteva materiala preteklosti in narava organizacije tega materiala, idejna in estetska usmerjenost. Pomembno je, da sam avtor pojmuje realnost, ki jo upodablja, zgodovinsko, kot del preteklosti. Zgodovinski roman združuje dokumentarno in izmišljeno in pri tem ponuja občutek posamezniku, da je vključen v preteklost.

Zgodovinski roman zamejujejo naslednja določila (M. Hladnik, 1999):

- umeščeno dogajanje v preteklost, ki avtorju ni bila izkušnjsko dostopna,
- uporaba zgodovinskih dejstev,
- uporaba popularnih motivov in postopkov,
- posebno doživetje časa – drugačnost preteklosti,
- nacionalno predstavna in usmerjevalna vloga,
- pripravljenost za podrobno žanrsko klasifikacijo.

---

¹ Žanr je snovno natančneje določena kategorija znotraj literarne vrste. Njegove značilnosti so snovna določena, oblikovna konvencija in kontinuiteta. Žanrska besedila so pogosto estetsko neambiciozna; ne utemeljujejo se v inovaciji, temveč so narejena po pravilih.

Eden temeljnih problemov zgodovinskega romana je razmerje med fikcijo in faktom, to je razmerje med zgodovino in zgodovinskim romanom. Realnost upodobljenega, potrjena z različnimi zgodovinskimi viri, je za zgodovinsko literaturo nujna. Seveda ne gre za dobesedno sovpadanje dogodkovnega niza v romanu z dejanskim potekom zgodovinskih dogodkov in ne za realno odslikavo dejanskih zgodovinskih oseb. Brez fikcije umetniška proza, ki se pogosto oddalji od dejanskih zgodovinskih osnov, ni mogoča, hkrati pa ni mogoče oblikovati zgodovinskega romana zgolj na fikciji. Avtor mora čim bolj avtentično predstaviti predmetni svet in psihologijo ljudi ter duh časa. V tem svetu sta dejstvo in fikcija neločljivo povezana in pogojujeta drug drugega. Brez dejstev zgodovinski roman preneha biti zgodovinski, brez fikcije pa preneha biti roman. Količinsko razmerje med njima je seveda lahko različno, to pa tudi pogojuje različne tipe zgodovinskega romana. Če samo omenim dve skrajnosti. Na eni strani je *profesorski roman* z maksimalnim deležem zgodovinopisnih izjav, zgodovinsko izpričanih oseb, dogodkov, dokumentov o vsem tem in z majhnim deležem fiktivnosti. Na drugi strani pa so besedila, ki se sicer dogajajo v preteklosti, vendar so s stališča zgodovine nedvomno čista izmišljotina ali pa ni mogoče natančno časovno ter krajevno preveriti, kateri od dogodkov ali oseb bi utegnil biti realno obstoječ.

Med zgodovino in zgodovinskim romanom ni bilo vedno takih razlik, kot jih vidimo danes. Razvijala sta se paralelno in odvisno. Dokler ni zgodovina stopila pod okrilje znanosti, se je komaj kaj razlikovala od leposlovja. Razlika se je pojavila šele z uveljavitvijo historizma v 19. stoletju. Namesto kronikalnega poročanja se je začel uveljavljati razpravni stil s citatom dokumenta, viri in vsem drugim kar strokovni diskurz ločuje od leposlovnega. Profesionalno zgodovinopisje se je odpovedalo fabulativnosti poročanja in pripovedni retoriki, na drugi strani sta se fiktivni in faktični del diskurza ločila. Cilj zgodovine in literature je bil do neke mere skupen, oba sta hotela širiti vednost o preteklosti, pa naj bo o zgodovinskih osebnostih ali o preprostih ljudeh. Romanopisci so lahko študirali vire in dokumente prav tako intenzivno kot zgodovinarji. Tudi bralci in kritiki so obravnavali zgodovinski roman kot del zgodovinopisja. Razlike med panogama briše tudi dejstvo, da so mnogi zgodovinarji pisali tudi romane v želji preseči dolgočasnost, nepopularnost svoje stroke z dobro in zanimivo zgodbo. Tako še danes

zgodovinopisje izrablja roman za lastno popularizacijo, ne priznava pa mu enakovrednosti. Roman naj bi se razvijal tam, kjer zgodovini manjka dokumentov in si lahko privoščimo lastne interpretacije dogodkov.

Pri zgodovinskem romanu je zanimiv tudi nivo percepcije. Roman lahko beremo zgolj zaradi informacije o času. Če se odločimo brati zgodovinski roman kot umetnost, nas ne zanima več njegova ustreznost in ujemanje z realnostjo. Ne zanima nas, če so dejstva resnična ali ne, jih tudi ne preverjamo in ne kličemo avtorja na zagovor, če poda napačne podatke.

Poskusa oblikovanja tipologije zgodovinskega romana se je lotevalo veliko avtorjev. Pri tem osnovo tipologije ponavadi predstavljajo najrazličnejše vsebinsko-strukturne lastnosti: predmet upodobitve ali prevladujoča tematika, narava fikcije ali slogovna obarvanost ter način umetniške sinteze realnega in fiktivnega. Pomembno je tudi razmerje med preteklostjo in sedanjostjo. Enkrat je preteklost zanimiv čas, drugačen od sedanjosti in zato vreden naše pozornosti, drugič pa je podrejen in tako le metafora za aktualne probleme.

N. Starikova je oblikovala svojo tipologijo glede na tip zgodovinskega konflikta, ki se pojavlja v romanu, kako je ta umetniško upodobljen v romanu. Tako zgodovinske pripovedi opredeli v tri kategorije kot *zgodovinsko-biografski*, *zgodovinsko-filozofski* in *zgodovinsko-socialni* roman. Znotraj teh posplošujočih opredelitev je mogoče glede na osnovno poetsko načelo in posebnosti tipizacije najti še posebne podtipe romana. Pogojno uvaja četrto skupino, ob upoštevanju vse bolj intenzivnega vstopanja dokumenta v umetniško strukturo, *zgodovinsko-dokumentaren* roman.

M. Hladnik gradi svojo tipologijo romana glede na funkcijo, ki jo ima v njem preteklost. Prvi tip so besedila, ki jim gre za prezentacijo preteklosti, ker je zanimiva in drugačna od sedanjosti. Takšen je klasični, epski ali scottovski² zgodovinski roman. Znotraj tega je podtip, ki prikazuje preteklost eksotično, slikovito, poetično (zgodovinska slika, grozljivi

---

² Walter Scott velja za začetnika zgodovinskega romana.

roman), drugi podtip pa je v dvojni relaciji s sedanjostjo; če je preteklost bolj simpatična od sedanjosti gre za eskapistična dela, če je pa prikazana v temnih barvah se razume kot razvojna predstopnja sočasnosti (idejnozgodovinski roman). Drugi tip so besedila, kjer ima zgodovinsko v razmerju do drugih časov zgolj instrumentalno vlogo. Besedila se ukvarjajo s splošnočloveškimi problemi ali z aktualnimi socialnimi problemi, kjer je preteklost le metafora ali krinka. Metafora ima spoznavno razsežnost v smislu, da se zgodovina ponavlja ali pa ima propagandno funkcijo.

Zgodovinski roman poznajo vse razvite nacionalne literature, ker je bil razvoj žanra povezan z istim skupnim vzorcem. Njegov začetek je bil tesno povezan z rojstvom nacionalne zavesti, tako med pisci kot bralci in zgodovinarji, zato je postal eden izmed najbolj specifičnih nacionalnih žanrov. Žanr uprizarja pretekle dogodke tako, da jih bralec interpretira kot lastno sočasno politično in nacionalno usodo, politična angažiranost pa locira delo v območje bralčevega nacionalnega interesa. Bralec v besedilu prepozna usodo svojega naroda, s katerim se identificira in jo vzame za svojo, čeprav je sam ni bil udeležen. Metonimično se premakne čutenje bralca na ves narod, ko narod doživlja krivico, jo doživlja tudi bralec sam. Težje je z deli, ki so geografsko ali časovno tako oddaljena od bralca, da se ta le težko vključijo v bralčev aktualni politični kontekst, vendar se vedno v takšnih delih pojavlja tudi politično aktualno sporočilo. Zgodovinski roman je žanr, ki naj bi dajal narodu samozavest in moč. S tem naj bi se postavljaj ob bok tudi drugim velikim literaturam, od tod tudi značilna lokalna obarvanost in folklorizacija preteklosti. Popularnost žanra je bila odvisna od političnega dogajanja naroda. Vojne in krizne razmere so upočasnile produkcijo, nacionalna in politično-združevalna gibanja pa so bila izrazito spodbudna.

Zgodovinski pregled

Doba preseljevanja ljudstev

Do konca 4. stoletja se je Evropa delila na dva svetova, ki sta se močno razlikovala. Severno od črte Ren–Donava so živela barbarska plemena, južno pa je vladala Rimska država, ki se je razdelila na dva dela. Vzhodno rimsko cesarstvo se je ohranilo do leta 1453. Za Zahodno rimsko državo je pomenila ta delitev začetek njenega propada. Rim je z velikim trudom branil vzhodno mejo, na katero so pritiskala germanska plemena: Huni, Vizigoti, Ostrogoti. Alani, Vandali in Suebi so vdirali preko Rena na Pirenejski polotok; Angli in Sasi so naselili Britanijo. Močno politično tvorbo so v Galiji ustanovila frankovska plemena. Za naselitev Alpskih Slovanov je pomemben razvoj srednjega Podonavja in Vzhodnih Alp v času razkroja Rimske države in preseljevanja ljudstev.

V zadnji četrtini 4. stoletja se je pod barbarskimi pritiski podrl rimski limes ob Donavi. Naredili so nove utrdbe ob meji Italije. Tako so na slovenskem ozemlju nastali številni zidovi in posamezne utrdbe, ki so zapirali dohode v Italijo. Toda tudi ta obramba je postala kmalu neuporabna. Za obrambo pred barbari so morali prebivalci skrbeti sami. Meščani so si začeli graditi zatočišča na bližnjih hribih in se začeli vanje naseljevati. Tudi prebivalci manjših naselij so si delali skupna pribežališča za čas nevarnosti.

V 5. stoletju je prišlo do zunanega zloma Zahodne rimske države. V Italiji (območje zajema tudi Notranji Norik, Savsko in drugo Panonijo, Liburnijo in Dalmacijo) je 476 zavladal German Odoaker, konec 5. stoletja pa so v Italiji zvladali Ostrogoti pod Teodorikom. V tem času se je na robu Furlanske nižine utrdila nova obrambna linija. Ta je vplivala na obseg naselitve Alpskih Slovanov.

Leta 535 je cesar Justinjan napadel Ostrogote; dokončno so bili premagani leta 555. Po tej vojni so preko Vzhodnih Alp posegli Franki. Cesar je leta 546/7 Langobardom prepustil celo Panonijo. Slovensko ozemlje tako pride pod tri gospodarje. Langobardi zasedejo območje Panonije in zgornjega Posavja s Krasom; pod Bizantinci je Dalmacija,

Istra, obalna Benečija, po letu 561 pa spet zasedejo celo Benečijo; Franki so gospodarji Notranjega Norika in do leta 561 dela Benečije.

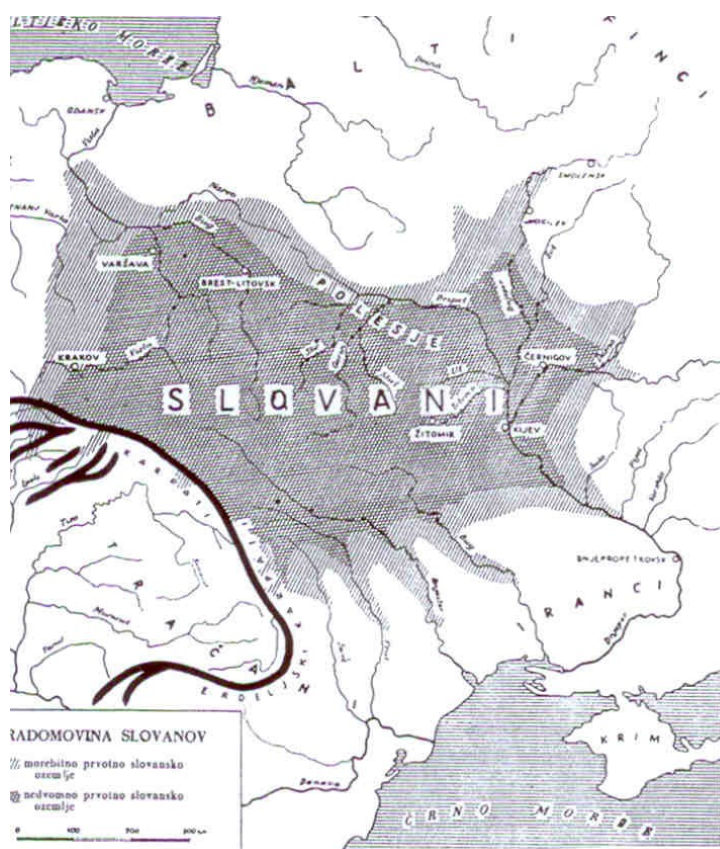
Gospodarsko življenje v teh krajih je bilo v razkroju, saj so se ljudje umikali pred barbari v Italijo ali v gradišča in gozdove. Hudo je trpela tudi organizacija krščanstva. Verovanje preprostega ljudstva je bilo mešanica krščanskih in poganskih božanstev.

V drugi polovici 6. stoletja so Vzhodne Alpe in Panonska nižina vnovič zamenjale prebivalstvo in politične gospodarje. Leta 568 so se Langobardi izselili v Italijo. V zgornje Podravje, zgornje Posavje in v Posočje so se naselili Alpski Slovani, v Panonsko nižino pa turško-tatarski Obri/Avari.

Prihod Slovanov

Pradomovina Slovanov je bila na območju severno od Karpatov, in sicer med Karpati na jugu in Baltskim morjem na severu, med vzhodnim porečjem Odre na zahodu in srednjim Dnjeprom na vzhodu. Od tu se je začelo v 6. stoletju slovansko razširjanje po Evropi. Verjetno so se že v 5. stoletju pod pritiski Hunov drobci Slovanov premaknili v srednje Podonavje. V 6. stoletju so se selitve Germanov zaključile. Langobardi so se preselili v Italijo, Gepide, ki so živeli v Panonski nižini vzhodno od Donave so okrog leta 567 razbili Langobardi, potem pa podjarmili Obri. Bizantinsko cesarstvo je uspešno branilo svoje posesti v Evropi, Aziji in Afriki. Cesar Justinjan (527–565) je upal na združitev vseh pokrajin bivšega Rimskega cesarstva, a so se v 6. stoletju pojavile nove nevarnosti. Celoletje so potekali boji s Perzijci, na severu so pritiskali Slovani, Bolgari in Obri. Boji na dveh frontah so pripomogli k velikim uspehom Slovanov. Boji za Balkan so povezani z naselitvijo Slovanov v Vzhodne Alpe. Predniki »Slovencev« so prišli z vzhoda (srednje spodnje Podonavje), od koder so se Slovani razlili po Balkanu. Prvi samostojen napad Slovanov na cesarstvo je bil v času Justina (518–527). Napadi Slovanov, Bolgarov in Antov so sledili tudi v času Justinjana. V času, ko je na meji poveljeval Hilbudij (530–533) so boji ponehali. 533 pa je Hilbudij padel v slovansko zasedo in izgubil življenje. Po tem velikem porazu so se vdori prek slabo zavarovane

meje nadaljevali. Napadalci so bili vedno bolj uspešni, saj so izpopolnjevali vojne tehnike, se priučevali obleganju in osvajanju utrjenih mest. Leta 545 je bil prvi samostojni slovanski napad čez Donavo v Trakijo. Prvi višek napadov je bil sredi 6. stoletja, ko so vdirali v Trakijo in Ilirik. Leta 551 so prodrli vse do Carigrada. Ko se je Justinjan povezal z Obri, so se vpadi za nekaj časa prekinili. Vpadi so imeli plenilni značaj, Balkan je pri tem zelo trpel, predvsem podeželje in manjše utrdbe. Od srede 6. stoletja se začne poslovanjenje Balkana.

Slika 1: Pradomovina Slovanov³

³ Vir: Grafenauer, *Zgodovina slovenskega naroda I.*

Prvi sunek Slovanov v Vzhodne Alpe

Okrog leta 550 se je iz področja današnje Moravske val zahodnih Slovanov obrnil proti jugu, v Zgornjo in Spodnjo Avstrijo. Od tam so se po dolinah rek selili v notranjost do Karavank in še naprej proti jugovzhodu. O tem naselitvenem valu pričajo nekateri slovanski jezikovni pojavi in obseg slovanskih krajevnih imen v Zgornji Avstriji. V tem času so verjetno prišli do Ptuja, o čemer priča propad škofije v Poetovionii (pred letom 579). Drugi slovanski val je bil nekoliko poznejši in v trdni navezavi z Avari.

Vloga Avarov/Obrov pri naselitvi Slovanov

Obri so se sredi 6. stoletja pojavili ob Črnem morju. Kagan Bajan se je povezal z Bizantinci proti barbarskim ljudstvom. Obri so si podredili bolgarske Kutrigute in Utrigure. Razbili so antsko plemensko zvezo in si verjetno podvrgli tudi Slovane. Ko je nastopil cesar Justin, jim je odrekel vsakoletne darove. Leta 567 so skupaj z Langobardi napadli bizantinske zaveznike Gepide in se naselili na osvojeno ozemlje. Po odhodu Langobardov v Italijo so zasedli celo Panonijo. Kmalu po tem so pod svojo oblastjo združili Slovane. Bogateli so na račun plena, bizantinske podpore in tributov, ki so jih plačevala podrejena ljudstva. Živeli so v plemenski zvezi, zaradi česar je med njimi pogosto prihajalo do nesoglasij. Kagan ni mogel odločati sam, posvetovati se je moral s plemenskimi starešinami. Tudi slovanska plemena so sestavljala širšo obrsko-slovansko plemensko zvezo. V tej zvezi so bili Obri dominantni, ker so imeli močno vojsko, ki je bila dobro oborožena in je imela na čelu konjenico. Kljub tej neenakopravnosti med plemeni, so se slovanska plemena samostojno razvijala in tudi sama napadala Bizantinsko cesarstvo. Obri so slovanska plemena združili za skupni napad na Balkanski polotok in v Vzhodne Alpe. Obrski napadi do Carigrada, v Dalmacijo, Italijo in proti zahodu so podpirali naseljevanje slovanskih plemen. Po osvojitvi Sirmija, leta 582, se je težišče obrske oblasti obrnilo proti zahodu. Leta 592 so sklenili mir z Langobardi. Z Bavarci in Franki so se borili v letu 595/6. V tem času so gospodovali nad Slovani v Vzhodnih Alpah, na Češkem in Moravskem, dokler se niso ti leta 623 uprli pod vodstvom Sama. Leta 626 pride do upora tudi na zahodnem Balkanu.

O odnosu med Slovani in Obri obstajajo različne sodbe. Podrejenost Slovanov je bila ponekod verjetno hlapčevska, drugod zavezniška. Slovani so bili bolj podrejeni v Panoniji, kjer je bil center obrske moči, pa tudi ob cestah, ki so vodile v Italijo in na Bavarsko. Manj je bila občutna nadoblast v goratih predelih. Ober – nomad je živel od pridelka Slovana – poljedeljca.

Naselitev Alpskih Slovanov

Viri zelo skromno poročajo o življenju Alpskih Slovanov. Zgodovinska podoba tega obdobja je zgrajena na pisnih in raznih posrednih virih. Nenavadno je to, da sodijo arheološke slovanske najdbe šele v čas od konca 8. stoletja naprej. Zgodovinske ugotovitve so plod številnih, večinoma samostojnih študij, ki temeljijo na pisnih virih (Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku I*), na arheoloških preostankih in na številnem primerjalnem gradivu; so pa tudi strnjene v celoto (J. Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda*; M. Kos, *Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja*; B. Grafenauer, *Zgodovina slovenskega naroda I*).

Drugi naselitveni val v Vzhodne Alpe je bil tesno povezan z Avari. Po tem, ko so leta 582 osvojili Sirmij, so se obrnili proti severozahodu. Prodiranju v Vzhodne Alpe lahko sledimo na podlagi propadanja antičnih škofij v tem prostoru (do leta 588 sta propadli škofiji v Emoni in Celeji, pred letom 591 pa v Teurniji in Aguntu). Pred letom 588 so torej osvojili zgornje Posavje, pred letom 591 pa zgornje Podravje. V letih 592 in 595 so se že bojevali z novimi sosedi na severozahodu Bavarci. Meja na tem območju se je utrdila po bojih leta 626. Istro do črte Trst–Reka so naselili do leta 600, mestne teritorije v notranjosti pa konec 8. stoletja. V začetku 8. stoletja so naselili gričevje onkraj Soče, do Furlanske nižine.

Slovani so se naselili tja, kjer so našli za kulturo pridobljeno zemljo in odprto, z gozdom slabo zarasel svet. Kolonizacijski tokovi so potekali po starih, predrimskih poteh, rimske ceste, ki so vodile skozi gozdove so imele pri tem manjši pomen. Ko so prišli do rek, so jim sledili proti toku (sledili so Muri, Savi, Dravi). Ogibali so se gozdov, močvirij, lahko

dostopnih dolin in gorskemu svetu. Naselili so nižje gričevje in hribovje, kraške planote ter predele ob robu ravnin.

Mnenja o obnašanju Slovanov ob naselitvi so si različna. Po nekaterih sporočilih naj bi bili bojeviti, strašni in kruti. Ob prihodu naj bi uničevali in požigali naselja ter pobijali staroselce. Starejša historiografija je menila, da je prihod Slovanov uničil ali pregnal staro prebivalstvo, njihovo kulturo in tradicijo. Povsem nasprotno mnenje je, da so bili miroljubni poljedelci, zatirani od Avarov in da so ti pustošili vsepovsod. Resnica je verjetno nekje vmes. Naselitev Slovanov vsekakor ne pomeni popolnega preloma s starim svetom.

Slovani so ob prihodu na slovenski prostor naleteli na ostanke keltskega in ilirskega prebivalstva, Romane in drobce Germanov. Večina starega prebivalstva se je pred njimi umaknila proti zahodu: v Furlanijo in Istro. Na Romane so naleteli na težje dostopnih položajih in utrjenih postojankah, ki so si jih zgradili za obrambo pred barbari. Staroselce so imenovali Vlahi ali Lahi. Pomembno vlogo v organizaciji njihovega življenja je imela cerkev, vojaške obrambe po letu 568 verjetno niso imeli, zato Slovani ob prodiranju verjetno niso naleteli na nek resnejši odpor. O preživetju dela romanskih in romaniziranih staroselcev pričajo krajevna imena, zvezana z besedo Vlah (npr. Lahovče, Laško). Staroselci so Slovanom posredovali številne pridobitve materialne kulture (npr. planšarstvo, rudarstvo, obrt ...) ter imena nekaterih gora in rek (Savus – Sava). Star naziv je ohranilo tudi nekaj krajev (Ptuj, Celje, Kranj, Trst, Trojane, Logatec ...), nekatera imena pa so prevedli (Ad Pirum – Hrušica). Staroselci, ki so ostali na svojih domovih so razmeroma hitro prevzeli novo identiteto, to je slovansko ime in z njim zvezano tradicijo ter način življenja in tako postali Slovani.

Družba in gospodarstvo

Slovani so živeli v rodovno-plemenski zvezi. Na čelu rodov in plemen so bili starešine. Javne zadeve so upravljali skupno. Glavna družbena enota je bil rod. Njegovi člani so izhajali iz istega očeta in so bili enakopravni člani hišne skupnosti. Rodovi so pripadali plemenom. Taka organizacija se je začela kmalu po naselitvi izgubljati, zaradi sprememb v gospodarstvu. Temelj gospodarstva je bilo poljedelstvo z živinorejo. Obdelovalne površine so pridobivali s kopaštvom in požigalništvom. Velike družine so zemljo, ki jim jo je dodelila vaška občina, obdelovale v hišnih in gospodarskih skupnostih. Del zemlje (pašniki, gozd, voda) je bil v kolektivni lasti (srenjska zemlja). Obdelava je bila produkt skupnega dela, prav tako so bili skupni pridelki. Ker pridelane hrane ni bilo dovolj, so poljedelstvo dopolnjevali še živinoreja, lov in ribolov. V novi domovini so se njive ustalile. Zemlje niso več delili enakomerno, saj so začeli upoštevati položaje in zasluge posameznikov. Kopaštvo in začetki ornega poljedelstva so povzročili razkroj rodu in nastanek vaških skupnosti ali srenj. Te so se povezovale v župe. Večji vpliv so dobili nekateri poglavarji rodov, žup in plemen. Velikost vojnega plana je postala podlaga za razlike v premoženju. Premožnejši so začeli pridobivati sužnje. Med sužnje so prišli vojni ujetniki, Slovani, ki so izgubili svobodo, kupljeni sužnji in del starega prebivalstva. Te so imenovali krščeniki oz. krščenice, ker so bili krščanske vere. Skupna lastnina se je začela umikati individualni. Prišlo je do razrednega razslojevanja.

Prehrana Alpskih Slovanov je bila večinoma rastlinska. Od žit so poznali rž, ječmen, pšenico, proso in oves. Jedli so še grah, bob, lečo, čebulo, česen, korenje, redkev, kumare, mak, buče, repo, zelje. Skupni slovanski izrazi pričajo tudi o sadju, ki so ga poznali: češnje, višnje, orehi, jabolka, slive ... Manj je bilo mesne hrane, najpogosteje so jedli govedino, svinjetino, kokoši, gosi in ribe. Seveda so uživali tudi jajca, mleko in mlečne izdelke. Od pijače je bila najbolj žlahtna medica.

Bivališča Slovanov so bila skromna. V času selitev so si postavljali koče po seliščih, ki so jih pogosto menjavali. Po trajni naselitvi so si zgradili enoprostorne hiše iz lesa z odprtim ognjiščem – dimnice ali v zemljo vkopane stanovanjske jame – zemljanke (ni jasno, če so v Alpah imeli zemljanke). Krite so bile z vejami ali slamo. Poleg njih so imeli še jame za

hrambo živil. Dimnice so bile lahko tudi zatočišče za male živali. Ponekod so zgradili gradišča, ki so jih uporabljali za obrambo. Gradišča so postala upravna, gospodarska in kulturna središča rodu ali več rodov. Ob njih so nastale vasi, na mestu nekaterih so pozneje zrasli gradovi. Nahajala so se na gorskih vrhovih, v gozdu, sredi ravnine, močvirja, ali na robovih naselitvenih jeder. Obdajali so jih nasipi, z vodo napolnjeni jarki ali močvirja. Za zidane zgradbe so slovanski knezi najeli zidarje iz tujine.

Slovani so že iz pradomovine poznali kovaštvo, tkanje in lončarstvo. Pri obdelavi polj so uporabljali za srednji vek značilno poljedeljsko orodje, in sicer: sekiro, brano, lopato, motiko, srp, koso, grablje, vile, cepec ... Razvoj poljedelstva so verjetno pospešili vplivi staroselcev. Mogoče so Alpski Slovani od njih dedovali antično ralo, ali vsaj bolj razvito ralo. Ko postanejo njive stalne, se uveljavi nadveletni (prvo leto je njiva obdelana, drugo leto počiva) ali natriletni kolobar (sledijo si ozimina, jaro žito, ledina).

Slovani so kot poljedelci delali v skladu z naravnim vegetacijskim ciklusom, v katerem je najbolj pomembno obdobje saditve in žetve. Verjetno so poznali poljedelski koledar. Signali za začetek setve so jim bili živalsko obnašanje, vegetacijske spremembe in položaj zvezd. Leto so delili na topel (leto) in hladen del (zima), verjetno so poznali tudi prehodni čas iz zime v poletje. Leto so delili še na manjše enote, ki so jih imenovali po delih, ki so jih opravljali v tem času. Enote so pomenile različno dolga obdobja. Sled teh imen je ohranjena v starih slovenskih imenih za mesece (npr. sečen je čas, ko sekajo drevje; traven je čas, ko raste trava ...). Pojav tedna so sprejeli šele po pokristjanjevanju, ločevali pa so navadne dni in praznike, ki niso bili koledarsko eksaktno določeni. Štetja let verjetno niso poznali, poznali so najbrž ohlapne ocene o nekaj preteklih sezonah v okviru ustnega izročila o letinah, vojnah ... Čas so pojmovali ciklično. Mere ciklusa so predstavljala poljedelska dela. Menili so, da se preteklost ponavlja. Lega pokojnikov in grobni pridatki kažejo na verovanje v življenje po smrti. Velik pomen v življenju je imelo vse kar je bilo tradicionalno (navade, običaji, praznovanja ...).

Slovanska vojska je bila ljudska, pogosto so bile v njej tudi ženske in otroci. Imeli so skromno orožje: kopje, lok s puščicami, ščit ... Pri bojevanju so se pogosto zatekali k

zviijačam, k bojem po soteskah in gozdovih. S svojimi drevenjaki so bili spretni pri prečkanju rek. Večino vojske je sestavljala pehota. Njihove vojaške spretnosti so hitro napredovale. Sredi 6. stoletja so pod slovanskimi udarci že padale bizantinske trdnjave. Zaradi številčnosti in izkušenosti so postali prvovrstna vojaška sila. Na ta razvoj je veliko vplivala njihova zveza z Obri.

V 6. stoletju je cerkvena organizacija in krščanstvo zamrlo, a ni povsem izginilo. Romanski prebivalci so varovali krščansko tradicijo, mogoče se je ponekod med staroselci celo ohranila antična cerkvena organizacija. O veri Slovanov je zelo malo poročil, zato se raziskovalci opirajo na poznejše vire in na sodobne ostanke poganskega verovanja v ljudskih pesmih, bajkah in pripovedkah. Gotovo je le to, da je pri Slovanih obstajalo mnogoboštvo v obliki oboževanja naravnih sil. Najpomembnejši slovanski bogovi so bili: Perun ali Svetovid (gospodar bliska in vrhovno božanstvo), Dažbog (bog sonca), Veles (bog živine), Vesna (boginja pomladi), Morana (boginja smrti in zime) ... Druga domneva je, naj bi imeli dva glavna bogova: Tvaroga ali Svetovida (dobri sončni bog) in Črnega boga. Vsem bogovom so žrtvovali živali in ob tem vedeževali. Nižja božanstva, kot so vile, črti in besi, so znana pri vseh Slovanih. Razširjeno je bilo čaščenje nekaterih živali: medveda, konja, ovna ter dreves, rek, gora ... Verovali so v posmrtno življenje, o čemer priča način pokopavanja in obredi ob pogrebu.

Samova država in Karantanija

Med Slovani in Obri so se večala nasprotja zaradi notranjega slovanskega razvoja in pogostih obrskih plenilnih pohodov v slovanske nasebine. Nevarnost, ki je pretila na Slovane z vzhoda in zahoda, je pripomogla k nastanku široke slovanske plemenske zveze. Leta 622/23 so se Obri pripravljali za napad proti Bizancu. To so Slovani na Moravskem, Češkem in v Vzhodnih Alpah izkoristili in se pod Samovim vodstvom uprli Obrom. V tem času so se Obrom uprli tudi Slovani ob Jadranu. Obri se niso hoteli boriti na dveh frontah, zato so sklenili mir z Bizancem. Središče slovanskega upora je bilo na Češkem in Moravskem. Karantanija je v plemenski zvezi predstavljala posebno enoto – Slovansko krajino z lastnim knezom. Okrog leta 630 je bil na čelu knez Valuk. Leta 626 so Obri,

Perzijci, Bolgari in Slovani napadli Bizanc. Pri obleganju je prišlo do spora med Obri in Slovani; njihovega zavezništva je bilo konec. Obrom so se uprli še Bolgari, prišlo pa je tudi do notranjih trenj med Obri. Samovi Slovani so se tako otresli obrske nevarnosti. Okrepili so napade na zahod. Med leti 623 in 626 so Langobardi zasedli slovanski okraj ob zgornji Beli in Ziljici. Okrog let 626 in 629 so se Karantanci sami obrnili proti zahodu in premagali Bavarce v okolici Agunta. Leta 629 so ljudstva ob meji s Slovani prosila frankovskega kralja Dagoberta za pomoč. Ta je dve leti pozneje res napadel Samove Slované. Franki so napadli z dveh strani, na jugu pa so pritisnili nanje še Langobardi. Slednji so bili skupaj z Alamani uspešni v bojih. Te zmage je zasenčil velik poraz Dagoberta pri Wogastisburgu. Po tej Samovi zmagi je vse do njegove smrti leta 658 vladal mir. Slovani so le občasno napadali frankovske obmejne pokrajine. Po Samovi smrti se je zveza Slovanov razkrojila, obrska moč je spet narasla. Slovani v naravno zavarovanih pokrajinah so kljub temu ohranili svobodo; Karantanija je ostala neodvisna od Obrov. Obri so obnovili oblast v zgornjem Posavju in napade na Italijo. Skupaj z njihovimi prodori so se sprožili tudi slovanski sunki v Furlanijo; napadli so Čedad, a so bili poraženi. Novi napadi so bili šele v 8. stoletju, ko so zasedli Brda in gore v Beneški Sloveniji. Alpski Slovani so živeli neodvisno dobrih 100 let. Okrog leta 745 so prišli pod frankovsko nadoblast.

Od Samove dobe je bila Karantanija kneževina, neodvisna in svobodna tvorba. Obsegala je le župe v osrčju Alp. Na čelu je bil knez ali vojvoda, ki so ga izbrali prvaki. Knez je verjetno prišel do oblasti z vojaškimi podvigi. Ob njem so imeli poseben položaj plemiči, ki so bili člani knežje rodbine ali pa premožni plemenski in župni poglavarji. Imeli so pravico do pridobivanja večjega imetja kot ostali. V slovanski družbi so se pojavili prvi znaki fevdalizma, ki je udiral iz zahodnih dežel.

Naselitev Slovanov v zgodovinski zavesti Slovencev⁴

V zgodovinski zavesti Slovencev je slovanska naselitev pojmovana kot začetek nacionalne zgodovine. V kolektivni zavesti Slovencev in tudi drugih narodov je starejša zgodovina skrajno poenostavljena, mitizirana. Njeno dojetje je odraz modernega časa in njegovih potreb. Podoba slovenske nacionalne zgodovine se je oblikovala konec 18. stoletja z Linhartom in se do danes ni veliko spremenila. Konec 18. stoletja so se Slovenci začeli oblikovati kot narod in takrat se je oblikoval nacionalni pogled na zgodovino. Kolektivni spomin postavlja začetek Slovencev kot naroda v zgodnji srednji vek. Toda med srednjeveškimi in modernimi narodi je velika razlika. Nacionalna zavest je bila v srednjem veku omejena le na višje družbene sloje, medtem ko v modernem času povezuje vse sloje in postane najvišja vrednota. Narodi so skupnosti, ki jih povezujejo neke skupne lastnosti in te skupne značilnosti jih razlikujejo od drugih (sosednjih) narodov, o katerih prevladujejo negativne predstave. Zgodovina je temeljni del vsakega naroda, saj legitimira njegov obstoj v sedanosti. S pomočjo zgodovine se ohranja narodna zavest. Nacionalna zgodovina je zato v veliki meri rekonstruirana in mitska, saj mora slediti določenim ciljem. Zgodovinska podoba, ki je nastala pod vplivom nacionalnih ideologij, dojema evropske narode kot med seboj strogo zamejene in točno določljive skupnosti, ki se med seboj razlikujejo po jeziku, zgodovini, običajih ... Mnogi raziskovalci v 20. stoletju so zgodovino demitologizirali. Ugotovili so, da zgodnja ljudstva niso bile skupnosti, ki bi imele skupen izvor; tudi na njihovo subjektivno zavest je vplivala konstruirana preteklost. Niti moderni narodi niti zgodnjeredneveška ljudstva niso skupnosti istega izvora, ampak je ta večinoma mitski.

Slovenska identiteta se je začela oblikovati zaradi jezikovnega sorodstva. Začetki zavesti o posebni jezikovni skupnosti segajo v 16. stoletje. Takrat so protestanti prvič zapisali besede *Slovenec* in *Slovenski jezik*. Šele konec 18. in v prvi polovici 19. stoletja so se Slovenci po zaslugi preroditeljev oblikovali v narod s svojim jezikom, kulturo in pogledom na zgodovino. Linhartovo delo *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije 1 in 2* (1788, 1791) je postavilo koncept slovenske zgodovine, ki

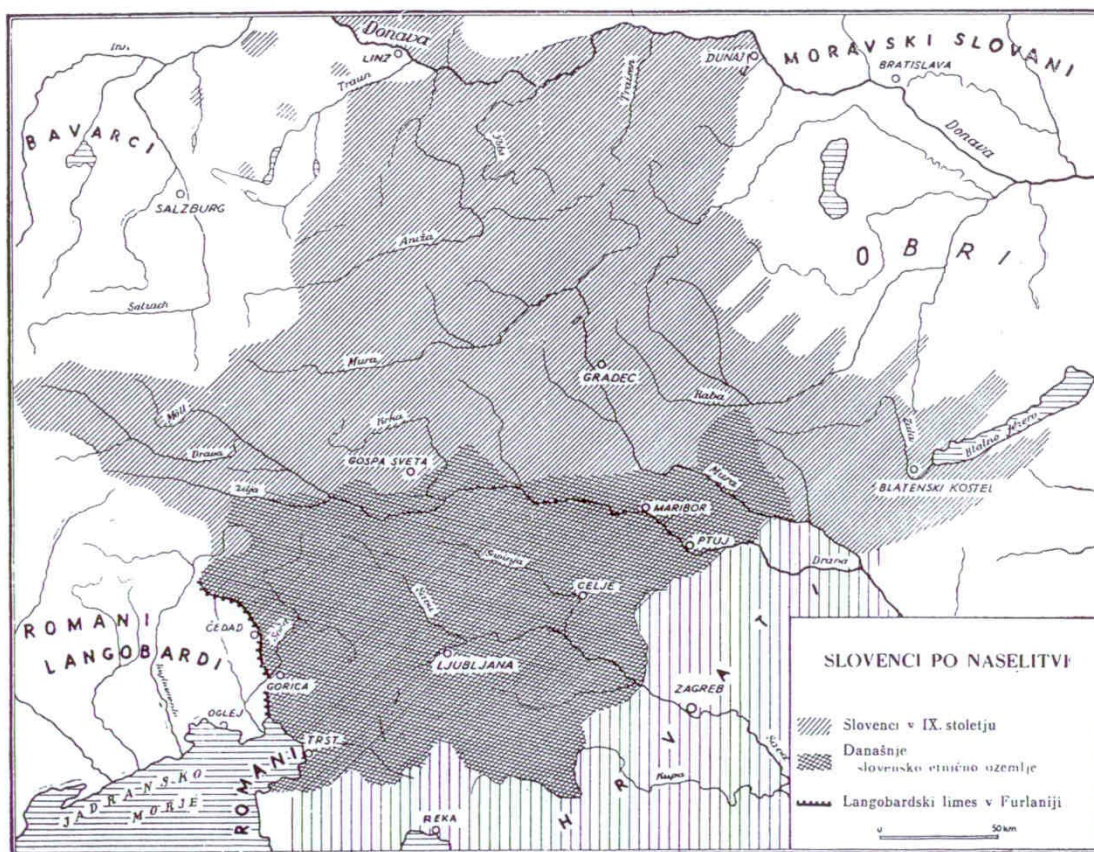
---

⁴ Povzeto po članku P. Štiha *Nacionalizirana zgodovina*.

je pomembno vplival na oblikovanje slovenske zgodovinske zavesti. Narodna zgodovina je bila projicirana v obdobja, ko slovenski narod niti Slovenci kot etnična skupnost sploh še niso obstajali. Linhart je v Slovencih videl poseben slovanski narod, ki ga opredeljuje lasten jezik in lastna zgodovina. Linhart je postavil koncept nacionalne zgodovine, ki Slovence zamejuje od drugih narodov. Za domovino ljudstva je postavil Karantanijo. Menil je, da so se Slovani naseljevali že od 4. stoletja dalje in da so v 6. stoletju postali večinski narod na tem območju. Priznaval je nadoblast Avarov, Langobardov in Frankov nad Slovenci. Najbolj slavni so začetki slovenske zgodovine, ko so se pod vodstvom Sama osamosvojili in živeli pod vodstvom lastnih vojvod. Čeprav je obdobju neodvisnosti sledilo življenje pod tujim jarmom, so se Slovenci uspeli ohraniti. Pomemben dejavnik za dvig nacionalne zavesti v tistem obdobju je imelo odkritje *Brižinskih spomenikov* (1807). Z njimi se je pomaknila slovenska literarna tradicija vse do zgodnjih obdobj Slovencev. Slovenski literati so začeli v svojih delih slaviti to edino obdobje slovenske svobode. V drugi polovici 19. stoletja je prišel Linhartov zgodovinski kontekst v zavest širših slojev, takrat je postal tudi sredstvo politične agitacije.

Prvo profesionalno zgodovinsko delo, ki ga je napisal F. Kos leta 1912, je z zanesljivimi dejstvi podprlo zgodovinsko podobo, ki jo je ustvaril Linhart. Viri v Kosovem delu so bili interpretirani izrazito nacionalno ahistorično in skozi slovenske oči. Podaljšanje nacionalne zgodovine v zgodnji srednji vek je bilo narodnokonstitutivno. Slovenci so se lahko hvalili s staro in slavno zgodovino. Slava je temeljila predvsem na dejstvu, da so Slovani poseljevali velik del današnje Avstrije, slovensko zgodovinopisje pa je iz njih naredilo Slovence. Drugo tako dejstvo je bilo ustoličevanje koroških vojvod, ki je bilo sinonim za državnost in demokratičnost Karantancev, torej Slovencev v srednjem veku. Zgodovina je bila razumljena utilitaristično in nacionalno. Karantanija je veljala za zibelko slovenskega naroda. Ko je bila leta 1920 Koroška izgubljena, je prišlo do velikega razočaranja, ki se je odražalo tudi v literaturi. Slovensko zgodovinopisje po 2. svetovni vojni je vztrajalo na starih nacionaliziranih razlagah zgodnjega srednjega veka in s tem ohranjalo zgodovinske mite. To so počeli zavestno. Tudi povojni vodilni zgodovinar B. Grafenauer je vztrajal pri narodotvornem mitu. Zgodovinopisje si je prizadevalo prikazati kontinuiteto med zgodnjim srednjim vekom in moderno Slovenijo.

Pregledi slovenske zgodovine se običajno začenjajo s slovansko (slovensko!) naselitvijo v Vzhodne Alpe. Tako lahko opazimo, da so tudi pisatelji sledili temu trendu povelečevanja nacionalne zgodovine. V vseh obravnavanih delih so uporabljali izraza *Sloveni* ali *Slovinci* za vse Slovane, celo za tiste, ki so živeli ob Donavi in onkraj nje.

Slika 2: Največji obseg slovanske (slovenske!) naselitve v Vzhodne Alpe.⁵

Teorije o avtohtonosti Slovencev

Teorije o avtohtonosti Slovencev govorijo o tem, da so obstajali Slovenci že v prazgodovinskih obdobjih in da so takrat živeli na današnjem slovenskem ozemlju. Po teh teorijah se je slovenski jezik oblikoval že v tistih časih in se v glavnem nespremenjen

⁵ Vir: M. Kos, *Zgodovina Slovencev*.

ohranil do zdaj. Po teh predstavah je bil razvoj premočrten, nepretrgan in genetično določen. Prve avtohtonistične nazore lahko opazimo že pri P. Trubarju, ki je verjel, da so bili Iliri Slovani, in pri A. Bohoriču, ki je Slovane enačil z Veneti in Vandali. O slovanskosti ilirskega jezika je bil v 18. stoletju prepričan M. Pohlin. V 19. stoletju, v času narodnega preroda, so imele avtohtonistične teorije veliko privržencev. D. Trstenjak je dokazoval, da so Slovenci od kamene dobe naprej prebivali na sedanjem slovenskem ozemlju in da so Slovanom nekoč pripadala številna ljudstva na vseh treh celinah starega sveta. V začetku dvajsetega stoletja je H. Tuma zagovarjal slovensko avtohtonost v pravem pomenu besede; po njegovem so bili Slovenci sploh prvi naseljenci slovenskega ozemlja. Konec šestdesetih let se je s teorijo o prihodu Slovencev s skandinavskega severa pojavil Franc Jeza. Izdal je delo *Skandinavski izvor Slovencev* (1967), v katerem je primerjal skandinavski in slovenski jezik ter etnologijo. Prišel je do sklepa, da Slovenci izvirajo iz Skandinavije in da so prišli na slovensko ozemlje pod imenom Vandali. Jugoslovanski režim je obsodil te njegove naivne ideje. Jeza pa je vztrajal pri omenjenih tezah tudi v delu *O ključnih vprašanjih rane karantansko-slovenske zgodovine* (1977). J. Šavli je v svojih študijah ugotovil, da Jezova teorija ni tako neverjetna, saj naj bi DNA testi pokazali genetično podobnost med Slovenci in Švedi. V sedemdesetih letih se je pojavila teorija o slovanski naravi Etruščanov in o etruščanskem izvoru Slovencev, ki so jo zagovarjali M. Bor, I. Rebec in A. Berlot. Sredi osemdesetih let so M. Bor, J. Šavli in I. Tomažič predstavili zelo vplivno venetsko teorijo. Ta temelji na prepričanju, da je prazgodovinske napise iz Italije mogoče pravilno brati in razumeti le na podlagi slovenskega jezika. Temeljna teza teorije je, da so bili nosilci arheološke lužiške kulture iz druge polovice 2. tisočletja pr. n. št. Veneti – Slovani. Ti naj bi se do 1. tisočletja pr. n. št. razselili po večjem delu Evrope. Kot hribovsko kmečko ljudstvo naj bi v Vzhodnih Alpah preživeli keltsko in rimsko zasedbo, kateri naj bi se uprli, podrli in požgali rimska mesta in se otresli rimske oblasti. V Karantaniji naj bi ustanovili svojo državo, ki je bila samostojna do prihoda Frankov. Takšne teorije v znanosti niso bile sprejete. V jezikoslovju so proti njim poudarjali dokaze, ki izhajajo iz razvoja jezika, v zgodovinopisju pa dognanja o diskontinuiteti med antiko in zgodnjim srednjim vekom. O nevdržnosti takšnih teorij pričajo tudi arheološki viri.

Obravnava literarnih del

V nalogi bom predstavila šest zgodovinskih pripovednih del. Pod oznako naselitev sem lahko uvrstila le tri dela, zato sem izbor razširila tudi na romane, ki opisujejo obdobje pred naselitvijo in po njej. Dela bom razvrstila glede na časovna obdobja, ki so opisana v njih. Začela bom z romanom *Pod svobodnim soncem*, ki opisuje slovansko prodiranje na Balkan, ki je tesno povezano s kasnejšo naselitvijo Slovanov v Vzhodne Alpe. Temu romanu časovno sledita obe kroniki iz cikla *Sveta zemlja*. V prvem delu kronike, z naslovom *Neznano ljudstvo se budi*, so opisani boji z Bizantinci in Obri, v drugem delu, z naslovom *Vladar Samo*, pa naselitev na slovensko ozemlje, boji z novimi sosedi in Samova plemenska zveza ter njen propad. O naselitvi na današnji slovenski prostor govorita tudi dve krajši povesti *Moč ljubezni* in *Zaklad v Emoni*. Roman *Svet v zatonu* opisuje življenje po naselitvi in se deloma časovno prekriva z *Vladarjem Samom*, saj tudi ta opisuje Samovo plemensko zvezo.

Predstavitev del

Avtor: Fran Saleški Finžgar⁶

Naslov: *Pod svobodnim soncem*

Podnaslov: Povest davnih dedov

Izid: 1906/07

Zgodba: Zgodba se začne z zmago Slovenov nad bizantinskim vojskovodjo Hilbudijem, ki na pohodu čez Donavo pade v zasedo. S tem je Slovenom iz Svarunovega gradišča odprta pot čez mejno reko, kjer najprej zavzamejo Hilbudijev tabor. Prej mogočna vojska Slovenov in Antov postane s prihodom Huna Tunjuša razdvojena. Anti nočejo nad Bizanc in ponoči zapustijo tabor, izgine pa tudi Iztok, ki se je odločil, da bo kot popotnik ob pevcu Radovanu skušal priti do Bizanca. Tunjuš je vesel, saj ga je Upravda bogato nagradil za širjenje razdora med Sloveni in Anti, zato v pijanosti razkrije slovenskima popotnikoma načrt za zajetje bogatega trgovca iz Bizanca. Iztok in Radovan ponoči

---

⁶ F. S. Finžgar (1871–1962) je kot duhovnik služboval v mnogih krajih Gorenjske in v Ljubljani. Med 2. svetovno vojno se je priključil OF. Najpomembnejša dela: ep *Triglav*, novela *Dekla Ančka*, igre *Divji lovec*, *Naša kri*, *Veriga*, *Razvalina življenja*, črtica *Študent naj bo ...*

ukradeta konja in še pravi čas posvarita trgovca Epafrodita, ki ju iz hvaležnosti vzame s seboj v Bizanc. V mestu sta Barbara v središču pozornosti in se kot gosta bogatega trgovca lahko udeležita slavja v čast vojskovodji Belizarju. Epafrodit prijavi Iztoka na tekmovanje lokostrelcev, kjer se poveljnik konjenice Azbad bori za naklonjenost lepe Teodorine dvorjanke Irene. Iztok na tekmovanju zmaga in ker je zmagovalcu namenjena nagrada, mora stopiti pred samega Justinijana, ki mu dodeli naziv stotnika cesarjeve vojske. Azbad je ljubosumen, še toliko bolj, ker Irena čestita junaku in ga nagovori slovensko. Iztok je presrečen: postal je vojak, zaljubil se je v Ireno in Epafrodit ga je vzljubil kot lastnega sina. Iztok postaja vedno bolj priljubljen. S stotnijo Slovenov, ki ji poveljuje, venomer premaguje Azbada in pade v oči sami despojni Teodori, ki opazi, da je tudi Irena zaljubljena v Barbara, zato se sklone poigrati. Irena je s svojo lepoto, preprostostjo in vernostjo že tako tarča posmehljivih dvorjank in spremenljive despojine volje, vendar se ne zaveda, da z napovedjo sestanka z Iztokom stopa v past. Despotinja namreč posluša njun razgovor in dogovor o sestanku, zato pride namesto Irene na Epafroditov vrt in se prepusti Iztokovemu ljubkovanju, ko pa ta opazi, da v tuniko zavita ženska ni Irena, jo odrine od sebe in označi za prešušnico. S tem si nakoplje sovraštvo. Irena medtem pošlje Iztoku evangelij z željo, da ga prebere in spozna pravo vero, ko pa napove obisk, Epafrodit še pravi čas spozna zaroto in jo s pomočjo sužnjev reši iz ugrabiteljevih rok, ki sta jih poslala Azbad in Teodora. Teodora je premagana, a ne za dolgo, saj že snuje novo ukano. Iztoka da povišati v poveljnika pešcev in mu zaupa varovanje cesarjeve palače, moža pa prepriča, da sprejme zakon, ki cesarju določa monopol nad svilo. Epafroditov kupljeni zaupnik evnuh Spiridon opozori trgovca na nevarnost in ta še pravi čas pospravi vso svilo na ladjo in jo proda, hišo pa ponudi v zakup. Potem pride na dan vest, da je Iztok zbežal. Irena, ki se skriva pri Epafroditu, je vesela, saj je njen ljubimec rešen, Epafrodit pa ne more verjeti, da je to res. Ker mu grozi, da mu bodo pregledali hišo, pošlje Ireno s sužnjo Cirilo v Toper k stricu, sam pa je obtožen goljufije, ker cesarjevi opazovalci ne najdejo svile. V Bizanc se vrne tudi Radovan in s trgovcem, ki je medtem izvedel, da je Iztok v ječi, ga skušata rešiti. Na pomoč spet priskoči Spiridon, ki ju za tisoč zlatnikov popelje do Iztoka. Beg uspe in Iztoku se pridruži tudi stotnija Slovenov, s katero odide proti domu, Epafrodit pa z jadrnico pobegne v Toper, kjer naznani, da se bo z ladjo vred potopil. Njegov suženj

Numida spretno zaigra gospodarjevo smrt, on pa odide v Solun. Irena, ki je priča samomoru, je obupana, a potolaži jo Numida, ki ji poroča o uspešnem Iztokovem begu. Irenin stric Rustik po potopitvi ladje odide v Bizanc, da bi sam poročal cesarju, ko pa izve, da se za njegovo nečakinjo poteguje sam Azbad, mu jo v zameno za visok položaj v Bizancu sklene izročiti. Irena od vsega hudega omedli in s pomočjo Spiridonovih tablet simulira bolezen, Numida medtem po okolici nakupi barbare, s katerimi napade Rustikovo kočijo, ki prevaža Ireno, in jo reši. Medtem se Iztok vrne v domače gradišče in spozna, da med brati že divja vojna. Stopi pred antskega starešino Volka, ki pa se ne zmeni za njegove besede sprave. Obe vojski se pripravita na boj, v katerem Iztok ubije Volka in Sloveni zmagajo, a zmagoslavje ni popolno, saj je medtem Tunjuš ugrabil Iztokovo sestro Ljubinico. Radovan, ki je bil priča ugrabitvi, se čuti dolžnega, da jo poišče, zato se zamaskira v Huna in odide na pot, Iztok pa pripravi vojsko, ki bo šla nad Hune. Ljubiničinemu izbrancu Radu se mudi, a Iztok ga miri. Kmalu res naletijo na Tunjušev tabor, a osovraženega Huna ni, prav tako pa je izginila Ljubinica. Tunjuševa žena Alanka jim zaupa, da je Ljubinica ubežala. Radovan posumi, da je prav Alanka zavedla Ljubinico, in upa, da jo bo našel. Ko najde njenega konja mrtvega, obupa, a priseže maščevanje. Na poti naleti na Numido, ki nosi pismo za Iztoka, zato se mora vrniti. Iztokova vojska medtem naleti na Tunjuša, ki je moral takoj po ugrabitvi v Bizanc, zato ga napadejo in v boju ga Rado ubije, Iztok pa najde pismo z Justinijanovim podpisom, ki govori o Tunjuševem resničnem poslanstvu. Takoj se napoti do tabora Antov, kjer starešina Viljenec spozna resnico in napove skupen napad na Bizanc. Vojska se najprej dvigne nad Toper, kjer s pomočjo ukane prelisiči Rustika in zavzame mesto, Iztok pa obračuna tudi z Azbadom, ki ga je na mesto boja poslala sama Teodora. Sovražniki so mrtvi in Iztok mora samo še počakati na prihod Irene in Ljubinice, ki jo je Numida v zadnjem trenutku rešil in jo odpeljal do Epafrodita. Dekleti res prideta in sreča je popolna. Vrnejo se domov, kjer Svarun kmalu umre, njegov rod pa živi naprej.

Avtor: Janko Moder⁷

Naslov: *Sveta zemlja, 1: Neznano ljudstvo se budi*

Podnaslov: Kronika slovenskega rodu

Izid: 1952

Zgodba: Langobardski vladar Alboin se odloči, da bo skupaj s Slovani in Obri napadel gepidsko državo ob Tisi in Donavi. Gepidi na čelu s Kunimondom so poraženi. Zavezniki si razdelijo plen, Langobardi se odrečejo ozemlju, zato pa si Alboin pribori lepo Rosmundo, Kunimondovo hči. Langobardi spoznajo, da so z Obri dobili nevarne mejaše, zato leta 568 odidejo v Italijo. Z njimi so odšli tudi slovanski jetniki, med njimi Volkonja in Budigoj. Ravno v tem času cesar Justin II. zamenja ravenskega namestnika Narzesa z Longinom. Rosmunda da umoriti Alboina in zbeži z otrokoma k Longinu. Ko se gre pogajat za mir z Langobardom Elmikijem, zastrupi sebe in njega. Longin pošlje Alboinovega sina in hči ter Slovena Volkonjo in Budigoja v Bizanc. V tem času pripeljejo tja še številne slovanske sužnje z območja ob Donavi. Sloveni se v ječi združijo, pogumno kljubujejo cesarju, ki Volkonjo oslepi, Budigoju pa zmaliči eno oko. Pod vodstvom slovanskega stražarja Kragulja zbežijo iz amfiteatra. Pri tem ubijejo cesarjeva sinova Tiberija in Konstancija, cesarju Justinu pa se zmeša. Tračan Petacij se izdaja za Tiberija in pride na oblast.

V drugem delu kronike so v ospredju odnosi med Obri in Slovani. Obrski kakan Bajan ima ob sebi slovenske ljubice, najprej Srno, ki mu rodi tri sinove, potem Jezerko. Bajan dobi iz Bizanca delavce, ki mu začnejo graditi dvorec. Stavbenik Sergij se zaljubi v Jezerko in si s tem nakoplje sovraštvo kakana. Slovani med Donavo in Tiso spoznajo, da so le oni izmed vseh Slovanov podložni Obrom, da jim dajejo desetino in da si Obri jemljejo njihove ženske. Pod vodstvom Budigoja se začnejo upirat, pride tudi do manjših bojev. Obri ujamejo Budigoja, a jim zbeži.

Kakan se sklone bojevati s hlapci Slovani. Budigoju se maščuje tako, da mu požge hišo, ugrabi ženo in tri sinove ter jih pošlje v Bizanc. Mati in mlajša sinova v ujetništvu umrejo

---

⁷ J. Moder (1914) je prevajalec, urednik in publicist, ki je leta 1939 diplomiral iz slavistike. Delal je kot profesor, dramaturg, jezikovni kritik, lektor ... Je avtor številnih jezikovnih radijskih oddaj, preučeval je zgodovino Mohorjeve družbe; prevaja iz okrog dvajsetih evropskih jezikov.

od lakote, preživi le Mladen, katerega reši Borin. Ker so boji s Sloveni neuspešni, se kakan odloči za napad na bogat Sirmij. Jezerka medtem skupaj s Srninim sinom Kunejem zbeži k Slovenom. Med svoje se vrne tudi Budigoj. Skupaj z drugimi možmi načrtuje boj proti Obrom. V dobro naroda se odpove celo sinu Mladenu, ki ga da v varstvo slepemu Volkonji in njegovemu medvedu Hrustu. Budigoj in Borin odideta na vzhod in jug po svobodne brate.

Obrski kan Targitij se gre pogajat v Bizanc. Ravno v tem času umre cesar Tiberij, nasledi ga Mavrikij. Ta se je pripravljn pogajat z Obri, saj ima veliko dela s Sloveni, ki plenijo po cesarstvu. Obri kljub temu skupaj z novim ljudstvom – Vulgari napadejo Sirmij in ga z zvijačo zasedejo. Potem se odpravijo še nad Singidunum, kjer pa pride med vladarjema do spora zaradi lepe Haris. Bajan sklne mir z Bizantinci, vulgarski vladar Kun pa se odpove obleganju in gre raje nad Tesalonike. Medtem so se Sloveni že bližali Bizancu. Proti njim je šel sam cesar, a je bil poražen. Sloveni so sklenili, da bodo napadli Obre za kurentov praznik, a so se morali mnogi dvigniti že prej, zaradi obrskih udorov.

Med vulgarskim obleganjem Tesalonikov se pred mestom pojavi še ena vojska – slovenska, na čelu z Budigojem in Tihabojem. Prišli so s plenjenja po Grčiji. Sloveni napadejo Obrom sorodno ljudstvo, meščani pa verjamejo, da se jih je usmilil bog.

Targitij pove cesarju za spore med Obri, Vulgari in Sloveni. Bizantinska vojska pod vodstvom Priska napade Slovene, a je poražena. Sloveni napadejo Dolgi zid in ga prebijejo, utaborijo se v gozdu blizu Bizanca. Cesar da gozd zažgati, a se Sloveni uspešno rešijo. Prisk poskusi z novim napadom, a je spet poražen. Cesar ga zapre in pošlje po svojega brata Petra v Azijo. Poviša ga v poveljnika vse vojske, a Peter zahteva sovladarstvo. Po kronanju se Peter odpravi proti Slovenom. Ti niso več navdušeni nad bojem in se sklnejo vrniti domov. Petrovo vojsko zvbijo na stepo, ki jo zažgejo. Vojščaki od žeje pomrejo.

Na slovenska selišča še vedno vdirajo Obri. Može sklnejo, da bodo počakali na Budigojevo vojsko in potem napadli. Volkonja je slišal o prazni deželi na zahodu, kjer bi

lahko živeli v miru. Prigovarjal je ljudem, naj se preselijo. Kragulj je sklenil, naj se začnejo pripravljati za selitev in za boj. Poslali so oglednike proti izvirova Save in Drave, da bi pogledali, če je zemlja tam rodovitna. Slovenci pa niso čakali na njihovo poročilo in so krenili na pot. Zaradi obrskih pritiskov se je selitev razkropila. Del ljudstva je počakal na Budigoja pri Sirmiju. Kakanovi sli so jim ponujali mir, a ga niso sprejeli. Medtem je Budigojeva vojska obkolila Obre v Viminaciju, a je tem uspelo zbežati v domači »hring«.

Slovenci sklepajo obroče okoli obrskih »hringov«, veliko jih zasedejo. Najhujši boji potekajo za kakanov »hring«. Slovenci osvajajo en pas za drugim. Sam kakan se pride pogajati za mir, a neuspešno. Ljudje v obleganem taborišču začnejo umirati od žeje. Srna in Haris se maščujeta Bajanu tako, da ga umorita. Slovanska zmaga je popolna. V Bizancu cesar Mavrikij spozna svojo nemoč. V oporoki razdeli cesarstvo med dva sinova. Vzhodni del prepusti Teodoziju, zahodnega pa Tiberiju. Slovenci se po zmagi nad Obri odpravijo v novo domovino. Po starem izročilu naj bi se naselili tam, kjer bo ajda dobro rodila.

Avtor: Janko Moder

Naslov: *Sveta zemlja, II: Vladar Samo*

Podnaslov: Kronika slovenskega rodu II

Izid: 2004

Zgodba: Roman je nadaljevanje *Svete zemlje I*. Iz Petovije se širi glas o prihodu barbarov. Prebivalci v strahu bežijo, med njimi tudi diakon Kornelij. Zateče se k celejskemu škofu Vigiliju. Zaradi slabe vesti se kmalu vrne med svoje ovčice, kjer pa ga gostoljubno sprejmejo Slovenci. Diakon spozna, da so barbari celo boljši od nekaterih Rimljanov in ostane med njimi. Upa, da bo med njimi lahko širil vero, a Slovenci so zaverovani v svoje bogove. Tudi Kornelij začne dvomiti v svojo vero in zaupa le še naravi. Preda se življenju med Slovenci in skrbi za njihovo živino. Od vzhoda začnejo prihajati nove trume Slovanov. Dragovitova župa ostane na Ptuj, Kraguljeva se odpravi naprej proti zahodu, potem pa krene proti Karantaniji. Vitigojeva župa želi iti proti Emoni, a jim na poti stoji velika trdnjava Celeja. Slovenci premagajo rimsko posadko ter zasedejo mesto.

Prebivalcem, ki hočejo oditi pustijo prosto pot. Najdlje v mestu vztraja škof, a njegova cerkev je prazna. Ko se Sloveni odločijo, da bodo božji hram uporabili za skladišče, se tudi on odločil za odhod. Na poti begunce preseneti hudo deževje in škof utone v hudourniku. Tudi v Emoni se pripravljajo na приход barbarov. Mestni možje sklenejo, da se ne spleča prelivati krvi za propadajoče Rimsko cesarstvo in da je najbolje umakniti se proti zahodu. Tam je prosta le še pot proti Navportu, vse drugo so že zasedli Slovenci.

Slovenci so v skrbeh, saj sta izginila dva dečka: Mladen in Prvanja. Od staroselcev v Grosulfovem izvejo, da so ju odpeljali zvezana proti Emoni. Vest o izginulem Mladenu sporočijo njegovemu očetu Budigoju, ki se medtem mudi na jugozahodu. Dečkov skrbnik Volkonja in njegova žena Srna, se odločita, da bosta otroka našla, a brez uspeha. Sloveni začnejo sejati polja in si graditi domove. Ujeta dečka sta se medtem peljala z emonskimi begunci. Na poti jim Prvan zbeži. Emonski škof Joanes išče pomoči za svoje ljudi v Istri, Raveni, Trstu, a brez uspeha. Končno se ga usmili oglejski patriarh, odpadnik Helij, ki se je pred vojskami umaknil na otok Gradež. Helij se zavzema za most med narodi, zato škofu predlaga naj se z ljudmi zateče v Civitat k Langobardu Gisulfu. Gisulf želi za plačilo ujetega barbara. Mladen, ki ga v ujetništvu začnejo imenovati Samo, tako pride k Langobardom. Medtem umre patriarh Helij, papež zahteva od njegovega naslednika Severa vrnitev k pravi veri, a brez uspeha. Budigoj medtem ostane sam, brez vojske, saj so šli možje raje k družinam, delat nova bivališča. Samooki tako hodi od župana do župana in prehodi ves novi slovenski svet. Ugotovi, da je središče v Kraguljevem selišču, sredi Drave in Donave. Določi, naj tam stoji vojvodski prestol. Vse župane povabi na volitve vojvode.

Begunci iz Emone gredo v Istro. Sever hoče postaviti za škofa v Novi Emoni in Koprju Joanesa, a temu nasprotuje magister militum Gulfar. Ker se Joanes noče odreči krivi veri, mora zbežati v Gradež. Tam ga skupaj s patriarhom in nekaj drugimi škofi vklenejo po naročilu ravenskega eksarha in Gulfarja. Ravenski eksarh Smaragd grozi Čedadu, zato Gisulf prosi novega langobardskega vladarja Avtarja za pomoč. V dar mu da svoje barbarske in bizantinske ujetnike, med njimi Sama. Samo se odloči, da ne bo bežal od Langobardov, saj se pri njih lahko marsičesa nauči. Avtar se poveže z Bavarci, tako da se

poroči s Teodolindo, hčerko vojvode Garibalda. Teodolinda ga poučuje o krščanski veri, zato Avtar preneha podpirati istrske razkolnike. Proti njemu se dvignejo nekateri duki, predvsem Agilulf, ki so zagovorniki stare vere. Leta 579 postane novi ravenški eksarh Roman. On izpusti na videz skesane škofe in patriarha na prostost. Sever spet postane cerkveni vladar. Kuga v Rimu umori tudi papeža Pelagija, nasledi ga Gregorij. Langobarda Avtarja zastrupijo, nasledi ga Agilulf, ki se poroči s Teodolindo. Kuga mori tudi po Istri. Papež postavi spreobrnjenega Joanesa ponovno za škofa v Novem Gradu in Kopru. Langobardi napadajo po Italiji. V boju pred Rimom Samo reši življenje Agilulfu. Po Samovi zaslugi se Rim, na čelu s papežem, uda brez boja. Vsa Italija, razen Ravene, je v langobardski rokah. Bavarci prosijo Langobarde za pomoč proti Slovincem. Teodolinda pošlje k Slovincem poslanca, med njimi je tudi Samo. Tam izve, da njegov oče še vedno vlada Slovincem. Langobardi in Slovenci postavijo mejo in sklenejo mir. Bavarci pod novim vojvodo Tasilom premagujejo Slovence, a vojna sreča se kmalu obrne v korist slednjih.

Sloveni pod Semislavom se vračajo z uspešnega pohoda na Bavarsko. Ustavijo se pri Tihaboju in ugotovijo, da tja že vdirajo vplivi z zahoda, npr. želja po zasebni lastnini in koncu združništva. Semislav se zaljubi v Tihabojevo hči Jagodo. Medtem pa se želi Samo znebiti nadležnih ljubic Lucine in Grife. Ta zanj izprosi svobodniški plemiški naslov in se želi poročiti z njim. Samo sreča v Pavii frankovsko trgovsko skupino in se ji pridruži. Najprej gredo proti Parizu, potem pa k Obru Ungvimeriju. Samo tam izve, da Obri niso več sužnji in da si bodo spet podredili sosednja ljudstva. Obri vedno bolj ropajo po Langobardiji, gospodujejo tudi nad Slovenci na vzhodu in ob poteh v Italijo. Slovence tu ščitijo le mešanci. Vojvoda Budigoj potolče Bavarca Garibalda II. in povabi vse Slovence ter Obre na vpad preko limesa. Langobardske utrdbe padajo, najdlje vztraja Čedad, ki ga Gisulfova vdova Romilda preda. V bojih je ranjen tudi Budigoj. Še zadnjič si želi videti sina Mladena, kar se mu tudi uresniči.

Na Krnu se zberejo volilni možje, da bi izvolili novega vojvodo. Izvoljen je Volk. Protikandidata Žitomir in Perko ter Ture niso zadovoljni z volitvami in se želijo maščevati. Povežejo se s Furlani in jih spodbujajo naj napadejo Karantanijo. Samo zve za

razdor med brati, ve pa tudi, da Slovencem grozijo Franki in Obri. S svojo trgovsko skupino pride večkrat med Slovence in jih oskrbuje z orožjem. S prevaro uspe skregani skupini pripraviti za skupen napad na Obre. Šele sedaj se Slovencem razkrije Sameva identiteta. Slovencem se v boju zoper Obre pridružijo še Sloveni ob Vltavi, Labi, Odri, Moravi, Visli. Napadati začnejo tudi Furlani pod vodstvom Tasa in Kaka. Novi frankovski vladar Dagobert se želi znebiti Sama. Za vojno izkoristi vest o poboju frankovskih trgovcev in prošnjo Bavarcev za pomoč. Slovenci začnejo zbirati vojsko. Pridružijo se ji tudi Volkonjeva sinova in vnuk. Volkonja po njih pošlje pozdrave Samu, ki ga ni videl že dolgo let. Ko starec izve, da so bili Franki in Langobardi premagani, srečno umre.

Vulgari iščejo novo zemljo. Povabljeni so k Frankom, a jih ti zaradi sodelovanja s Slovenci večino pobijejo. Ostanek Vulgarov se zateče k Volku. Ta jim dovoli naselitev. Toda vulgarski vodja Lacko si želi gospodovati. Na svojo stran pridobi Koseze, Hrvate in nekaj Slovencev. Volk se boji, da bo slovenska zemlja prišla v tuje roke. V Karantanijo, na očetov grob, končno pride Samo. Zve za spore s tujci, ki živijo med Slovenci, in se zavzema za spravo in enakovrednost rodov. Po smrti Volka postane vojvoda Semislav, čigar naloga je, vladati trdo a pravično. Napoči čas miru, ki je primeren za razvoj obrti, rudarstva in omike. Kronika se konča s poročilom meniha Kristoforja, ki je bil nekaj časa slovenski ujetnik, a je zbežal nazaj v samostan. Med drugim poroča tudi o smrti velikega slovenskega vladarja Sama.

Avtor: Franc Jeza⁸

Naslov: *Moč ljubezni*

Podnaslov: Povest iz časa naselitve Slovencev

Izid: 1967

Zgodba: Sloveni potujejo po rimski cesti proti Italiji. Iščejo si prostor, kjer bi v miru pred Langobardi in Obri uživali sadove svojega dela. Vse naselbine na poti so se jim predale, le Celeia ne. Sloveni pod vodstvom mladega župana Gorazda napadejo in osvojijo Celeio, mesto z romaniziranim keltskim prebivalstvom in langobardsko vojaško posadko. V boju pade dekurion Capitus Cupitianus, njegova hči Magona s pomočnico Sekundino postane Gorazdova sužnja. Magonin zaročenec Erik, poveljnik mestne straže, pa pobegne. Del Slovenov se naseli v celjski kotlini, drugi pa pod Gorazdovim vodstvom odidejo proti severu. Preda se jim Colatio, ki ga Sloveni preimenujejo v Stari trg. V bližini začnejo graditi svojo vas, Slovenj Gradec. Gorazd, ki je vdovec z bolnim sinom Borutom, se zbliža z Magono. Magona skrbi za otroka, ki kmalu ozdravi. Sekundina si najde moža med Sloveni. Langobardski duhovniki začnejo širiti krščansko vero med Slovane. Magona izve, da prihaja zaročenec Erik ponjo. Med ljubezenskima tekmečema pride do boja, v katerem Erik premaga od rane, ki jo je dobil v spopadu z medvedom, oslabelega Gorazda. Magona prekine boj in se odloči, da bo ostala z Gorazdom in njegovim sinom.

---

⁸ F. Jeza (1916–1984) se je rodil v Hajdini blizu Ptuja. Leta 1939 je zaključil gimnazijo na Ptuju in se vpisal na študij prava v Ljubljani. 1941 se je pridružil OF, a je bil še istega leta aretiran in zaprt v ljubljanski zapor. Leta 1943 so ga transportirali v Dachau in pozneje v Überlingen. Leta 1945 se je vrnil v Ljubljano, dokončal študij in delal kot novinar. Ker ni mogel sprejeti komunističnega režima, se je leta 1948 preselil v Trst. V Gradcu je doštudiral še etnologijo in etnografijo. Kot novinar je sodeloval z emigrantskimi časopisi iz Toronta in Buenos Airesa. Ukvarjal se je z raziskovanjem zgodnje slovenske zgodovine. Razvil je teorijo o skandinavskem izvoru Slovencev. (glej str. 21) Jeza je verjel, da Slovenci lahko polno zaživijo le v samostojni Sloveniji in da Jugoslavija ni primerna domovina zanje. Članke na to temo je objavljaval v časopisih *Alternativa* (1978), *Iniciativa* (1979), *Demokracija* (1980), *Akcija* (1980), *Neodvisna Slovenija* (1983). Le nekaj let po njegovi smrti so se njegove sanje o samostojnosti uresničile. Njegovi pomembnejši leposlovnji knjigi sta *Nevidna meja* in *Spomini iz taborišča*.

Avtor: Ilka Vašte⁹

Naslov: *Zaklad v Emoni*

Podnaslov: Zgodovinska povest

Izid: 1933–35

Zgodba: Povest se prične leta 579, ko se Sloveni razlijejo preko Panonije. Dežela je zaradi prejšnjih vojn skoraj prazna, le v močnih trdnjavah in skritih krajih še žive nekdanji prebivalci, Keltoromani, ki so zbežali iz nekdanjih naselij pred Huni in Langobardi. Tudi na Gori svete Marije (Šmarna gora) živi taka peščica ljudi, ki obdeluje svoja polja. To so ostanki prebivalcev nekdanje Emone. Med njimi je ohranjeno ustno izročilo o zakladu, ki ga je skrnil na svojem vrtu v Emoni rimski častnik, praded njihovega duhovnika in voditelja Rufelija, preden je padel z vso svojo posadko vred v boju s Huni.

Rufelijeva otroka Mela in Tauro se odpravita iskat zaklad in ga res najdeta v vodovodni napeljavi. Ko hočeta oditi, spoznata, da so jima slovenske čete, ki so se utaborile okrog Emone, odrezale pot domov. Zato podkupita dva Langobarda, da bi ju varno pretihotapila skozi slovenske straže. Langobardi in Sloveni so takrat živeli v miru. Brat in sestra vseeno prideta v roke Slovenom. Langobarda sta ju izdala, da sta se lahko polastila zaklada. Lakomneža pa nista zadovoljna s plenom, temveč ugrabita tudi lepo Pribislavo, hčerko slovenskega vojvode Nepokora. Staroselec Rodan reši ujetnico in celemu naselju pridobi naklonjenost Slovenov.

Vojvodov sin Valuk se prijatelji z Rodanom in ga vzame s seboj med Obre, kamor odide kot talec. Z njima gre tudi najboljši slovenski vojščak Ratimir. Sledita jim oba Langobarda, da bi se maščevala nad Rodanom, njima pa kot senca sledi stari Celij, da bi rešil Rodana in zaklad. Tako izve za izdajstvo, ki ga kujejo Obri proti slovenskim talcem in opozori Slovence, da jim pošljejo pomoč. Valuk, Ratimir in Rodan s Celijevo pomočjo zbežijo iz obrskega ringa, s seboj pa vzamejo še jetnico Dragomilo. Celiju se posreči

---

⁹ I. Vašte, rojena Burger (1891–1967) je bila liberarna, uporniška in protiklerikalno usmerjena učiteljica. Službovala je v Trstu in Ljubljani. Napisala je deset zgodovinskih povesti in romanov, bibliografije znamenitih Slovencev (Valvasorja, Vodnika), biografska romana: *Roman o Prešernu* in *Izobčenec* (o Trdini) ter avtobiografijo *Podobe iz mojega življenja*.

rešiti tudi emonski zaklad, a na poti domov mu ga Langobarda spet vzameta in skupaj z njim izgineta v valovih Save.

Vrnejo se v Emono, kjer Rufelij in njegovi vaščani skupaj s Slovenci grade novo trdnjavo. Rufelij potolaži Celija, češ da denar nima nikakršne vrednosti in da je v Emoni našel mnogo večji zaklad, namreč bratstvo, ki ga med Rufelijem in njegovimi vaščani doslej ni bilo. Pribislava se poroči z iznakaženim Ratimirom.

Avtor: Ilka Vašte

Naslov: *Svet v zatonu*

Podnaslov: Roman

Izid: 1953

Zgodba: Taljuba pošlje njegov hromi oče, ptujski župan Vitigoj, kot šestnajstletnika k stricu Negomiru v Trušnje, da bi se utrdil in izobrazil. Taljub, ki so mu v otroških letih Obri ugrabili mater, se na dvoru kneza Negomira zaljubi v njegovo hči Živano in si pridobi prijateljstvo njenega častilca Vitana Ostroviškega. Skupaj z Obri napadejo Langobarde pri Čedadu. Taljub se odlikuje v boju, plenjenje pa mu vzbuja gnus. Vseeno se ga udeleži, da ga tovariši ne bi imeli za slabiča. Vitan mu potisne v naročje uplenjeno dekle, ki se nato vrže v reko. Ko se Taljub zbudi ima slabo vest.

Obri so kot po navadi pobrali najboljši del plena in odšli domov pred Slovenci. Ker so bile slovenske pokrajine povsem nezavarovane, so Obri pri povratku oplenili domove svojih zaostalih zaveznikov. Odpeljali so Živano in druge ženske; prisvoji si jo Mongol Namur. Ker so Slovenci ostali brez zimskih zalog so oropali sosednjo Bavarsko in bizantinsko Istro.

Mine deset let. Taljub se leta 622 vrne na Trušnje. Pridruži se potujočemu trgovcu Samu, ki se izdaja za Franka, čeprav je polabski Venet. Pripravlja se vojna proti Obrom in izkušeni Samo prevzame vodstvo nad Čehi. Taljub se sedaj lahko maščuje Obrom. V hiši

trušenjskega soseda Namurja najde Živano kot njegovo ženo in mater dveh otrok. Živana v boju zabode Namurja in tako reši Taljuba.

Taljubova mladostna ljubezen se konča. Brez odpora se pokori željam sorodnikov in se poroči z mlado Hrvatico Smiljano, ki pa je neplodna. Po treh letih zakona Smiljana pade v boju proti Bizancu. Ranjen je tudi Taljub. Streže mu ujetnica Vlahinja Eta in med njima zraste ljubezen. Zaživita srečno družinsko življenje.

Boji z Obri so zdaj končani, bliža pa se vojna s franki. Taljub zasači škofa Amanda pri vohunstvu in je priča sodbi kralja Sama nad frankovskimi trgovci – vohuni. Na poti domov iz Češke ga ugrabijo in prodajo obrskemu jugurju Apsihu. Tam ga spozna Apsihova žena Dragomera kot sina in mu pomaga pobegniti, čeprav ji je v boju ubil najljubšega sina.

Ko pride domov, reši Trušnje pred napadom Langobardov in je ranjen. Živana spozna, da je ne ljubi več in sprejme Vitanovo snubitev. Taljub se vrne domov k ženi.

Slovenci se uspešno borijo proti Frankom in Langobardom, ne morejo pa se upirati njihovi civilizaciji, ki prinaša s seboj sebičnost in pohlep.

Naslov in podnaslov

Naslov ponavadi predstavlja eno od glavnih točk v literarnem delu. Po njem si naredimo prvi vtis in ustvarimo pričakovanje. Rečemo lahko, da neki naslov točno zadene bistvo romana, drugi se nanaša na neko malenkost, ki jo prepoznamo tekom branja v besedilu, za nekatere pa lahko rečemo, da nimajo nobene zveze z dogajanjem. Naslov lahko podaja podatke o času dogajanja (pri obravnavanih romanih posredno kaže na minevanje in spremembo časa ter človeških usod beseda »zaton« v romanu *Svet v zatonu* ter beseda »budi« v naslovu *Neznano ljudstvo se budi*), kraju dogajanja (»Emona«, v *Zakladu v Emoni*), intimno tematiko napoveduje beseda »ljubezen« v povesti *Moč ljubezni*, junaški značaj in višji položaj glavne osebe v družbi napoveduje naslov *Vladar Samo*. Naslov

Sveta zemlja napoveduje pomembnost zemlje, njeno svetost v očeh preprostega človeka, ki mu zemlja pomeni preživetje. Roman *Pod svobodnim soncem* prej slika življenje pod nesvobodnim soncem, svoboda je napovedana šele za prihodnost.

Vsa dela imajo tudi podnaslov. Povest se pojavlja trikrat, kronika dvakrat in roman enkrat. Označevanje s podnaslovi je odvisno od običaja založbe, navad avtorjev, dolžine besedila in časovnih navad. Daljša besedila so bila v preteklosti pogosteje podnaslovljena. Do leta 1950 je bilo za daljšo prozo standardno poimenovanje povest, po letu 1950 pa roman. Izraz povest se začne uporabljati šele po letu 1845 za prozo nad 10000 besed. Šele po letu 1925 postane poimenovanje za daljše besedilo. Povest ima običajno med 10000 in 45000 besed, roman pa nad 45000. Danes povest velja za manj ambiciozno, tradicionalno, fabulativno daljšo prozo. Po literarnih teorijah je roman bolj svetovljanski in vseobsežen. Kadar gre za žanrsko določeno literaturo, ločevanje med romanom in povestjo ni potrebno, npr. ZGODOVINSKI ROMAN = ZGODOVINSKA POVEST. Bistven je prvi del termina, ki označuje snov.

Kronikalni roman (po M. Hladniku): »V preteklosti potekajoče dogajanje je predstavljeno tako, kakor da bi poročilo nastalo v njegovi neposredni časovni bližini. Avtor nastopa v vlogi fiktivnega najditelja, izdajatelja, urednika ali komentatorja kronike ali rokopisa (pisem, dnevnika), ki naj bi jih napisal star kronist. Pripoved stilistično arhaizira.« Moder po mojem mnenju ni uporabil prave vrstne oznake, saj ne upošteva teh kriterijev. Kronika namreč velja za pripovedni zgodovinski vir. Verjetno je podnaslov kronika uporabil zato, ker sledi virom navedenim v Gradivu, saj zgodovinska kronika velja za zapis, v katerem so po časovnem zaporedju opisani pomembni dogodki. Kot kronikalni roman bi lahko opisali le zadnji del druge knjige, kjer avtor povzame zapise starega kronista.

V podnaslovih je pogosto navedena natančna časovna opredelitev dogajanja. Natančni določitvi časa se podnaslov lahko izogne, še posebej kadar gre za odmaknjena obdobja (*Povest davnih dedov*), včasih ga določi posredno (*Povest iz časa naselitve Slovencev*). V podnaslovih se pogosto uporablja izraz zgodovinski, npr. *Zgodovinska povest*. J. Moder je v podnaslov postavil ime naroda, o katerem piše: *Kronika slovenskega rodu*.

Podnaslov *Roman* je uporabila le I. Vašte v *Svetu v zatonu*. Natančnejšega določila ni uporabila, kar je pri romanu tudi običajno.

Nacionalnopolitična funkcija v romanih

Nacionalnopolitična funkcija je sestavni element zgodovinskih romanov. Prisotna je tudi v obravnavanih romanih, v enih bolj, v drugih pa manj. Najmanj je izrazita v povesti *Moč ljubezni*, kjer se tematika naseljevanja prepleta z ljubezensko tematiko, oz. je ta prevladujoča. V ostalih romanih je nacionalna spodbudnost zelo izrazita. Zgodovinski roman je interpretacija zgodovinskega in folklornega gradiva in inštrukcija za bodoče zgodovinsko obnašanje naroda. Zgodovinski roman je vedno aktualizacija zgodovine. Z uporabo domačih tem poudarja nacionalno samoniklost in enkratnost. Opazovala bom, kako je neko obdobje oz. nek avtor interpretiral zgodovino in kako je hotel vzgajati bralca, v njem krepiti slovensko samozavest in ponos.

Roman *Pod svobodnim soncem* je nastal v času, ko so bili Slovenci že izoblikovani kot narod, niso pa imeli politične samostojnosti. Slovenci so si takrat postavljali številna vprašanja o nacionalnem obstoju in o tem, ali bodo sploh kdaj postali samostojni. Naloga izobražencev je bila, da so v narodu prižigali luč upanja in poguma. To je bilo obdobje, ko se je rodoljubje razširilo na ves južnoslovanski svet, pojavljale so se ideje o združitvi južnih Slovanov. Roman je nastal iz pisateljevega velikega narodnega čustva in vedenja o tem, da je bilo nekoč v davni zgodovini že drugače. Ko je roman izhajal leta 1906 in 1907 v *Domu in svetu*, so bralci spoznavali staro slovansko slavo in njihova nacionalna samozavest je rasla. Roman je prvič izšel v knjižni obliki leta 1912. Ravno takrat so se južnoslovanski narodi v prvi balkanski vojni borili proti stoletni turški oblasti. Opazna je vzporednost med temi dogodki in med slovanskimi boji proti Bizantincem, opisanimi v literarnem delu. Roman je odigral pomembno narodnoosveščujočo vlogo v tem in v poznejših obdobjih. (ZD str. 537–539)

Roman *Zaklad v Emoni* je izhajal v časopisu *Razor* v obdobju od leta 1933 do 1935. To je čas, ko so Slovenci že bili združeni z ostalimi južnimi Slovani v skupno državo –

Kraljevino Jugoslavijo. Toda stanje ni bilo takšno, kot so si ga Slovenci želeli. Velik del naroda je bil namreč zunaj Kraljevine. Najbolj je bolela priključitev Primorske k Italiji. Zunaj meja so ostali tudi koroški in porabski Slovenci ter del štajerskih Slovencev. V romanu se pisateljica dotika pomena sloge v novi skupni domovini. Delo je izrazito narodnosposobno, saj je polno slovanskih izjav, npr.: »Čudovita vzajemnost je vladala med narodom, nobene razlike med človekom in človekom – kakor da so si vsi bratje.« (Razori 1933, str. 164) V mladini naj bi delo vzbudilo poleg nacionalnega ponosa tudi zavest vrednosti medsebojnega bratstva in enotnosti ter pomembnosti boja za lastno domovino.

Drugi roman Ilke Vašte *Svet v zatonu* je izšel leta 1953. Opazimo lahko nezadovoljstvo avtorice z usodo Slovencev na Koroškem. Roman se namreč dogaja v srcu nekdanje Karantanije, ki je ostalo po usodnih zgodovinskih dogodkih po drugi svetovni vojni zunaj meja Jugoslavije. Drugo sporočilo avtorice je, naj ne podlegamo vsem vplivom z zahoda: vredno se je zgledovati po njihovi znanosti in umetnosti, ne pa po razdoru med ljudmi zaradi razlik v premoženju. Slovensko življenje bi moralo temeljiti na preprostosti in enakopravnosti.

Moder se je odločil za pisanje cikla *Sveta zemlja* že med drugo svetovno vojno, kot protest proti nasilni nemško-italijansko-madžarski zasedbi slovenskega ozemlja. Do konca vojne je končal že obe obravnavani deli. *Sveta zemlja* je izšla leta 1952 pri Mladinski knjigi, izid drugega dela je avtor iz protesta proti barantanju za slovensko severno in zahodno mejo zadržal. Izšel je šele leta 2004 pri Mohorjevi družbi pod naslovom *Vladar Samo*. Ob izidu *Svete zemlje* je avtor zapisal, »da je prva in najlepša lastnina – osebna in narodna svoboda«, da si tujci ne smejo lastiti naše zemlje, za katero so se borili naši predniki. Hotel je prikazati slovensko samozavest in svobodoljubnost, čut za skupnost ter moč za ohranitev ljudstva. Kronika naj bi bila »pohvala in spodbuda zvestim bratom na Primorskem in Koroškem.« (Sveta zemlja, str. 533) Ob izidu *Vladarja Sama* je podvomil v resničnost stavka, ki ga je samozavestno zapisal leta 1952: »Da je spričo slovenske notranje trdnosti in zavednosti vsak poskus potujčevanja, podjarmljanja in asimiliranja tudi danes obsojen na neuspeh, naj bi bila živ dokaz tudi ta kronika.«

Moder danes ni več tako samozavesten, kot je bil ob pisanju te misli. (Vladar Samo, str. 502)

Glavni junak

Glavne osebe v romanih so večinoma mladi slovanski moški, ki s svojim pogumom in dobrim karakterjem izstopajo iz množice. Le v romanu *Moč ljubezni* je avtor postavil v glavno vlogo žensko, in to Neslovanko Magono. Njen položaj bom opisala v poglavju o vlogi žensk, tu pa bom posvetila pozornost Gregorju, ki ima v romanu pomembno vlogo, saj je vodja Slovenov. V romanu *Zaklad v Emoni* ima mlad, pogumen in bojevit Sloven Valuk sicer pomembno vlogo, a v ospredju je vendarle keltoromanski mladeč Rodan. Edini glavni junak, ki je tudi zgodovinsko izpričan, je Samo, vsi drugi so izmišljeni.

Prvi tipični junak v romanih je Iztok. Na začetku romana je mladeč, ki še ni imel človeške krvi na svoji sulici. Kljub temu ga starešine sprejmejo medse in vprašajo za nasvet, kako naj se zoperstavijo sovražnemu Hilbudiju. Možje verjamejo, da bo bog Iztoku navdahnil modro besedo, tako kakor mu je pokazal sovražnika v temi. V boju so mu dali najtežjo nalogo, napad s strelicami iz zasede na jedro Hilbudijeve vojske. Iztok sam pokonča slavnega vojskovodjo in si ponosno nadene njegovo opremo. Vsi ga slavijo. Nato se Iztok odpravi s pevcem Radovanom v Bizanc, saj hrepeni po višji izobrazbi, ki jo lahko pridobi le tam. Svoj rod želi kultivirati in dvigniti iz barbarstva. Po srečnem naključju se znajde pred očmi samega cesarja na tekmovanju v lokostrelstvu. Tam s svojo močjo in spretnostjo vse navduši. Cesar mu podeli službo med palatinci. Vanj se zaljubi dvorjanka Irena in celo cesarica podleže njegovim čarom, a jo Iztok zavrne. Iz *ljubezni* do Irene bere evangelij, da bi spoznal njeno vero, ne pa zato, da bi zatajil svoje bogove. Kljub temu razmišlja o bogovih in v njem se rodi dvom. Problem Iztokove verske spreobrnitve v povesti ni izpeljan do konca. Ko je rešen iz Teodorinega zapora, se odloči maščevati pokvarjenemu Bizancu. Vrne se med brate, ki pa so razdvojeni. Sloveni in Anti se bojujejo med seboj, a jih uspe Iztok spraviti spet skupaj. Med njimi je samozavesten, mogočen, v bleščeči opravi bizantinskega poveljnika. Vse svoje znanje hoče deliti s svojim rodom, da bi nad njim sijalo svobodno sonce. Urejena slovenska vojska pod

Iztokovim vodstvom je sposobna premagati tudi bizantinsko. Iztok govori kot poveljnik, njegove modre ideje vse navdušujejo, zato ga tudi vsi ubogajo. V nem zraste želja po oblasti: »Obšla ga je nepremagljiva slast, zbudila se mu je sla, da bi v tem trenutku zavladal nad njimi in bi se uresničilo, kar je govoril Volk starešina."Despot hoče biti Slovenom in Antom!"« (ZD, str. 494)

Budigoj iz romana *Neznano ljudstvo se budi* je starejši od Iztoka. Ima že svojo družino. Njegov karakter se prvič pokaže, ko stoji kot ujetnik pred cesarjem in mu ta oslepi eno oko. Sloven ga gleda mirno in s ponosom. Kljub bolečini, ne trene z očesom. Cesar, zaradi neprijetnega občutka ob tem pogledu, jezen odide. Ko se Budigoj vrne med svoje ljudi, mu je glavni cilj boj za svobodo svojega naroda. Prvi se upre Obrom in noče dati ovac v desetino. Kljub grožnjam Obrov ne podleže, temveč se bori za svoj prav. Počasi se mu pridružuje vse več Slovenov, ki mislijo isto: da so lahko sami sebi gospodar. Sklenejo se upreti. Obri za kazen Budigoju uničijo družino, a to ga ne stre. Odreče se edinemu preživelemu sinu Mladenu in sklene, da se bo boril le še za narod. Sloveni ga postavijo na čelo svoje vojske in ga imenujejo za vojvodo. Pod njegovim vodstvom premagajo Obre in se uspešno kosajo z Bizancem. Kljub temu, da mu je dana oblast, posluša nasvete in želje drugih. Tako popusti željam nekaterih, da bi se preselili v novo domovino, kamor jih tudi povede. Budigoj nastopa tudi v drugem delu kronike. Na začetku romana izve za izginotje sina Mladena, kar ga zelo prizadene. Še naprej skuša delati v korist celega naroda, zato je razočaran, ko njegova vojska razpade. Možje se vrnejo k svojim ženam in si gradijo nova bivališča ter obdelujejo zemljo. Budigoj bi bil najraje spet pastir, kot je bil nekoč. Ker nima svoje družine, gre po vsem slovenskem ozemlju, kjer obiskuje župane in se seznanja z težavami, ki jih tarejo. Stopi tudi do vojvode Tihaboja in mu pove, da Sloveni rabijo vodjo, tudi če se ne vojskujejo. Tihaboj se raje posveti obrambi vzhodne meje, vodstvo pa prepusti tovarišu. Budigoj poišče središče slovenstva, ki je v bližini Krna. Tja povabi vse župane na volitve novega vojvode. Slovenci mu, zaradi njegovih zaslug za svobodo, zaupajo vladarstvo. Za bivališče si izbere prav Krn. Njegova prva naloga je ščititi Slovence pred napadi staroselcev. V bojih ob sotočju Izele in Drave premaga Bavarca Garibalda II. Obre pozove na skupen napad na Furlanijo. Najhujši boji potekajo za Čedad. Budigoj skuša priti v mesto, takrat pa nekdo z obzidja vrže vanj

kamen. Vojvoda obleži v nezavesti. Nekaj dni traja njegova borba za življenje. V tem času podoživlja svoje življenje, spominja se žene Svetke in Mladena. Še enkrat si želi videti sina, čeprav ga je v sanjah videl že nešteto krat. Želi si, da bi on dokončno premagal Obre. Ko Mladen res pride, Budigoj ne ve, kaj mu je želel povedati. Želi, da ga nasledi Volk. V blodnjah se opravičuje Svetki, da je mislil le na vladanje, ki je sladko, ampak težko. V mislih na ženo izdihne.

Mladen je kot otrok nastopal že v prvem delu kronike. V *Vladarju Samu* se njegova zgodba nadaljuje. Na novem slovenskem ozemlju ga ugrabijo staroselci. Pride v varstvo škofa Joanesa, ki ga poučuje latinskega jezika in krščanske vere. Po njegovem očetu Samookem ga začnejo klicati Samo. Na zahtevo čedadskega vojvode Gisulfa pride deček k Langobardom. Tam dela kot strežaj in prevajalec. Kmalu se mu uresničijo sanje in pride na dvor langobardskega vladarja Avtarja, kjer postane njegov spremljevalec. Zaljubi se v romansko strežnico Lucino. Na dvoru spoznava razmerja med posameznimi ljudstvi, včasih sliši poročila o svojem rodu. Toda mladcu se ne mudi domov, čeprav bi lahko zbežal. Bolj ga mamijo velike stvari in znanje, ki si ga pridobiva med tujci. Nekoč se sicer namerava vrniti, a za to mora napočiti pravi čas. Ko umre Avtar, pride v službo Agilulfa. Všeč mu je njegova nečakinja Grifa, ki si prizadeva umakniti teknico Lucino z dvora. To ji uspe, Samo pa ostaja razdvojen v ljubezni do obeh deklet. Na koncu se odloči, da bo obe zapustil in ušel s trgovci. Grifa mu priskrbi položaj svobodnega plemiča in se želi poročiti z njim. Malo pred poroko Samo brez slovesa zapusti nosečo nevesto in zbeži s trgovci. Zaveda se tega nečastnega dejanja, a želi si spoznati še nekaj sveta in se pozneje vrniti domov. Tako kot Iztok, si želi v tujini nabrati znanja in izkušenj, ki bi jih pozneje lahko izkoristil v dobro svojega rodu. K očetu se skrivoma vrne, ko je ta na smrtni postelji. Pot ga vodi nazaj v frankovsko deželo in k trgovanju. Kot pomočnik trgovca pride večkrat na slovenska tla in spoznava razmere na tem območju. Za njegovo identiteto ve le župan Gostiša. Samo predlaga skupen boj Slovencev in mešancev proti vedno močnejšim Obrom. Njegov oče Budigoj si je nekoč že podredil Obre ob Donavi in Tisi, a njihova moč se je spet povečala. Samo se dogovori za napad z vojvodo Volkom, podredijo pa se mu tudi slovanski rodovi onkraj Donave. Kje je imel Samo svoj dom nam avtor ne zaupa. Vemo le, da živi v kamnitem dvorcu, ki pa ni preveč imeniten. Samo je

prikazan kot dober vojak in poveljnik. Vojake poučuje in jim daje nasvete. V boju jaha na čelu konjenikov, sam posluša oglednike in določa kraje za počitek. Je domačen, priljuden in prav nič vzvišen, kot da ne bi bil vladar¹⁰. Živi sam, brez žene. Moder tu ne upošteva zgodovinskih poročil, ki pravijo, da je imel Samo 12 žena in 22 sinov ter 15 hčera. (Gradivo, str. 195) Ker je Samo v romanu sam, ima več časa za druge reči; mogoče je prev zato toliko dosegel in izpolnil svoje poslanstvo. Samo se ne boji za usodo države, verjame namreč, da se bo zanj našel pravi naslednik. Bolj se za usodo Slovencev bojijo drugi, npr. Volk, ki pravi: »Zdaj smo svobodni zaradi tebe. Če padeš ti, pademo vsi in nad nami bo zavladala tuja kri ...« (Vladar Samo, str. 454) Samo je imel Volka za sovladarja. Pokrajine so bile namreč preobširne, da bi jim lahko vladal en človek. Vsaka vojvodina je morala biti dovolj močna sama po sebi. Samo je menil, da bi morali ljudje pridelati čim več, lotiti bi se morali tudi obrti in tekmovati s sosednjimi deželami. Slovenci morajo po Samovem mnenju narediti vse, da bi postali prvi med ljudstvi v Evropi. Sarmova naloga je, da kroti sile, ki bi vsem škodovale, in da drži na vajetih nemirne rodove. O njegovi smrti poroča Kristofor takole: »... zdaj pišem novico, da je umrl tudi Slovenec Samo, strah evropskih vladarjev.« (Vladar Samo, str. 498) Menih ne more verjeti, kako je mogel Bog dati takemu poganu tako veliko moč, in se veseli njegove smrti.

Gorazd je tridesetletni vdovec z bolnim sinom. Ko pride s svojo vojsko in ljudstvom pred Celejo, je postavljen pred prvo težko odločitev, odkar je po smrti očeta postal župan. Starešine mu zaupajo in sklenejo, naj se kar sam odloči o usodi mesta. Mladenič, željan bojev, se seveda odloči za napad, ki ga uspešno izvede. Glede odnosa do staroselcev je pravičen, saj nasprotuje pobijanju nedolžnih; v Colatiu jim celo pusti svobodo. Ne more pa se odreči bogastvo starih mest, saj si tudi on vzame del plena zase. Odbere si najboljše sužnje, poskrbi pa tudi za ostarele in bolne, ki jih nihče drug noče. V ljubezni do Magone je nekoliko neroden, saj ne ve kako naj se obnaša do nje: kot do ljubice ali sužnje. Čustev ji ne zna razodeti, lahko jih pokaže le s prijaznim odnosom do nje. Na koncu prevzame vse v roke Magona, ki se odloči, da bo ostala pri njem.

---

¹⁰ Avtor v spremni besedi pravi, da se je »načrtno izogibal sleherni potezi, ki bi iz vladarja Sama napravljala samovladarja,« saj je ves roman pisal iz strahot, ki so jih povzročili samodržci Hitler, Mussolini in Stalin. Danes mogoče Samo preveč spominja na antijunaka. (str. 502)

Keltoroman Rodan ima v povesti *Zaklad v Emoni* posebno mesto. On je tisti, ki pripomore k temu, da Sloveni ne uničijo staroselcev na gori sv. Marije. Njihovo naklonjenost si pridobi tako, da reši Pribislavo – hči vojvode Nepokora, iz rok Langobarda. Pogumen mladenič si upa gledati vojvodi naravnost v oči in si za plačilo izbrati nenavadno darilo – prijateljstvo. Zaveda se, da bo s tem dosegel rešitev svojih ujetih prijateljev in milost za celo domačo skupnost. Da bi dokazal svojo lojalnost in prijateljstvo s Sloveni, se ponudi celo za enega izmed talcev, ki jih vzamejo s seboj Obri. K temu dejanju ga vleče tudi želja po prigodah, po spoznavanju sveta in predvsem upanje, da bo nekoč postal velik junak. »Sanjal je o tem, kako se vrne domov močan in spreten, slaven borec, ki se ga bodo bali sovražniki in ga častili prijatelji ...« (Razori 1334/35, str. 101) Ko vidi na svoje oči pravi boj in ubijanje, se mu to zagnusi, gledati mora stran. Spozna, da je pobijanje grdo in divjaško. Ko se vrne domov spozna, da ni več podložnik gospoda Rufelija, temveč enakopraven član skupnosti, ki ji je bratstvo pomembnejše kot denar.

Taljub iz *Sveta v zatonu* je moški vzor poštenosti, pravičnosti, rahločutnosti, ima pa tudi nekaj človeških slabosti: je nagel in vzkipljiv, trmast in zagrizen v borbi proti vsemu tujemu. V njem je neko posebno moško samoljubje, ki se pokaže pri zadevi z Živano. Vsa njegova ljubezen do nje mine, ko spozna, da je kot žena že pripadala drugemu in da je mati dveh otrok. Prav malo se ujema z njegovo poštenostjo dejstvo, da se brez pomislekov udeležuje roparskih pohodov na sosede. Taljub se sicer z gnusom obrne od nasilja, ki ga uganjajo Obri in Slovenci v Čedadu, a po vsem videzu je prizadet le njegov želodec in ne tudi njegovo srce. Pozneje se še vedno udeležuje podobnih pohodov, a je zagotovljeno, da se je vzdrževal pobijanja nedolžnih. Razen teh nasprotij je Taljub zelo enovito zgrajen. Značilno za njegovo idealno vlogo je, da je brezverec, ki ne veruje v domače bogove in zavrača tuje. Poleg tega, da je dober sin, nečak, brat, stric, mož, oče, župan, pogumen vojak in fizično vzor lepote in moči, ima še eno dobro lastnost: prav nobenega častihlepja nima. V tem se zelo razlikuje od Iztoka, ki hoče postati najvišji med Sloveni in želi obsuti svojo Ireno z razkošjem. Iztok si brez pomisleka nadene oklep, ki ga je snel mrtvemu Hilbudiju, medtem ko se Taljubu gnusi uplenjena železna srajca, ki se

je še drži kri ubitega sovražnika. Taljub celo odkloni knežji naslov, ker noče biti več od svojih bratov. Z Iztokom mu je skupno tudi to, da se pridruži trgovcu in z njim spozna tuji svet: potuje po frankovskem ozemlju in po slovanskih deželah. Navduši ga zahodna kultura, toliko manj pa neenakopravnost med ljudmi, ki se širi tudi med Slovane. Spozna, da je sprejem tujega oz. prilagoditev tujega domačemu nujna za obstoj Slovencev.

Vloga ženske

Podobe žensk v romanih so idealizirane. Še posebno to velja za Slovenke, ki po lepoti, skromnosti in prijaznosti prekašajo druge ženske. Večinoma imajo vlogo ljubljenih hčerk in sester, ljubic in zvestih žena.

Glavni ženski osebi v romanu *Pod svobodnim soncem* sta Irena in Ljubinica. Obe pomembno vplivata na potek zgodbe, saj velik del pripovedi sloni na opisu njunih usod. Irena je lepa dvorjanica na cesarskem dvoru v Bizancu. S svojo lepoto, preprostostjo in vernostjo (pravijo ji menišič) je tarča posmehljivih dvorjank. Vanjo je zaljubljen poveljnik konjenice Azbad, a dekletu je bolj všeč skrivnostni Sloven Iztok. Na začetku se zdi, da njena ljubezen ni brezpogojna, saj na prvo mesto postavi Boga. Z Iztokom želi najprej deliti evangelij in pravo vero. Sloven je nad njo tako očaran, da je zanjo pripravljen storiti vse. Podobno deluje tudi na Epafrodita, ki se obnaša do nje kot bi bila njegova hči. Za njeno srečo sta oba pripravljena dati življenje. Druga pomembna ženska v romanu je Iztokova sestra Ljubinica. Ker je njuna mati mrtva, ona skrbi za postaranega očeta in za gospodinjstvo. Nastopa v vlogi gostiteljice, ki sprejme in postreže goste. Eden izmed njih – Hun Tunjuš jo, očaran nad njeno lepoto, ugrabi. Avtor jo pri delu na polju opiše takole: »Njeni zlati lasje so se razpuščeni valovili v lahki sapi. Bele lahti, ovite z zlatimi narokvicami, so se blestele v žarkih, ko je zgibala snopke lanu in zdevala polna perišča na kopice.« (ZD, str. 354) Tunjuševa žena Alanka iz ljubosumja pomaga Ljubinici ulti, zato jo Iztokova vojska, ki prihruimi nad Hune, ne najde. Ljubinica po srečnem naključju pride k Epafroditu, kjer je že Irena. Snidenje deklet z Iztokom in Ljubiničinim zaročencem Radom je popolno.

Mnoge slovanske ženske v romanu *Neznano ljudstvo se budi* postanejo obrske ujetnice in njihove ljubice. Sloveni so namreč morali dajati mladenke in žene obrskim poveljnikom. Najprej taka usoda doleti Srno. Ta se, za razliko od ostalih deklet, kakanu ni upirala. Spoznala je, da bo pri njem živela dobro in ga je celo vzljubila. Rodila mu je tri sinove. Šele, ko si je vladar našel nove, mlajše ljubice, je spoznala, da je ravnala napak. S pomočjo sinov je začela pomagati svojim rojakom. Najprej je pomagala zbežati novi kakanovi izbranki Jezerki, ki jo je ugrabil obrski tudun, zato da bi bil povišan v kana. Najbolj pretresljiva je usoda Budigojeve žene Svetke. V ujetništvo pride skupaj s svojimi sinovi. Kakan od nje zahteva naj zapusti otroke in pride živeti k njemu. Ker ga Svetka zavrne, jih vse skupaj zapre v ječo brez hrane. Kljub lakoti se Svetka ne vda in ostane ponosna. V ječi umre skupaj z dvojčkoma, Mladen pa po njeni zaslugi preživi. Kakanov odnos do žensk je na koncu kaznovan, saj ga prav te umorijo. Tudi usoda drugih, Neslovankih žensk v romanu je podobna. Celo cesarica Atenaida in njena dvorjanica Pulherija sta le igrači v rokah cesarja Mavrikija.

Ženske v romanu *Vladar Samo* imajo postranske vloge. Nastopajo kot dobre matere in ljubice. Samo do njih nima spoštljivega odnosa in do njih ne razvije prave ljubezni. Ima jih bolj za svoje igrače, ki jih lahko zapusti kadar se mu zahoče. Ženske ima za breme, ker mislijo le nase. Uboga Lucina, ki ga neznansko obožuje, konča bolna in ob spominih nanj si briše solze z robčkom, na katerem sta zarisana zaljubljenca. Grifo zapusti tik pred poroko, ko je upala, da ga je končno dobila samo zase. Tudi v zrelejših letih ostane sam. Od Slovenk ima nekaj mesta v romanu Srna, bivša kakanova žena. Vrne se k svojemu prejšnjemu možu Volkonji. Čeprav je ta slep ga hoče nazaj. Ko ji Volkonja končno oprosti, si skupaj izbereta kotichek za nov dom. Srna sama postori veliko dela na polju in je pravi vzor dobre Slovenke: marljive, pogumne, vztrajne ...

Magona je glavna protagonistka v romanu *Moč ljubezni*. Je poromanjena Keltinja in živi skupaj z očetom. Tik pred boji s Sloveni obljubi Langobardu Eriku, da se bo poročila z njim, čeprav jo njegova mladostna vihrovost hkrati privlači in odbija. Po slovanski zmagi postane Gorazdova sužnja. Prosi ga milosti za svojega očeta, a ta je že mrtev. Magona si je predstavljala Slovence kot pošasti, a je že kmalu ugotovila, da so človeški. Življenje

med tujci in brez očeta ji je težko. V tolažbo ji je prijateljica Sekundina in bolni otrok za katerega skrbi. Verjame, da bo ozdravel, če ga bo krstila. Čeprav ji je otrok tujec, ga ima rada, kmalu pa vzljubi tudi njegovega očeta. Spoznava slovensko kulturo, čeprav je prej mislila, da je barbari sploh nimajo. Otroka uči latinskega jezika, skupaj pojeta pesmi in molita. Od slovenskih dekel se začne učiti slovenskega jezika. Z Gorazdom gre nekega dne na njegovo novo posestvo na planoti, kjer jo vsi lepo sprejmejo; vedeli so namreč, kakšna čustva goji župan do nje. Potem, ko je Gorazd ranjen v boju z medvedom, Magona skrbi zanj in se nanj še bolj naveže. Nekega dne izve, da jo Erik namerava rešiti. Njena čustva se razdvojijo. Po eni strani bi rada zbežala, po drugi pa se boji za Gorazda in otroka. Šele, ko vidi tekmeča za njeno naklonjenost sredi boja, se odloči za Gorazda. Čuti se krivo, ker mu ni že prej povedala, da ve za Erikov napad. Šele sedaj spozna, da ljubi Slovena. Verjame v njuno srečno bodočnost, saj ve, da Sloveni z veseljem sprejemajo krščansko vero.

V *Zakladu v Emoni* imata glavni ženski vlogi mladi dekleti: Keltoromanka Mela in Slovanka Pribislava. Mela je štirinajstletno dekle, ki se odloči, da bo našla zaklad svojega pradeda. V njeni vztrajnosti in trmi ji to tudi uspe, a zaklad z bratom kmalu izgubita, saj prideta v slovansko ujetništvo. Zanimivo je, da dekle ne zna niti osnovnih domačih del. Nauči se jih šele v ujetništvu. Prav zaradi tega občuduje Pribislavo, ki jo nauči tkati, vesti, plesti, kuhati ... Mela se nekoliko nauči slovenskega jezika in postane s Pribislavo nerazdružljiva. Toda med dekleti pride do ljubosumja, obema je namreč všeč postavni Rodan. Mela ga je imela rada že prej, Pribislava ga je vzljubila, ko jo je rešil. Tu se pokaže dobrota mlade Slovenke, ki spozna, da njena ljubezen nima možnosti. Že pred časom je za njeno roko zaprosil iznakaženi župan Ratimir. Dekle ga nenadoma vzljubi, čeprav se ga je prej na smrt bala. Mela srečno konča z Rodanom.

Usoda Živane iz *Sveta v zatonu* je podobna usodam žensk iz romana *Neznano ljudstvo se budi*. Kot mlado dekle pride v obrsko ujetništvo. Kljub sovraštvu do svojega gospodarja, mu rodi dva sinova. Čeprav jo rešijo, ostane nesrečna, saj je izgubila svojo mladost in ljubezen. Hoče si umetno podaljšati mladost in imeti v hiši več veljave, kot je ženski pripada. Njena zgodba se vendarle srečno zaključi, saj se poroči z Vitonom. Druga

Taljubova ženska je Hrvatica Smiljana, ki je pravo nasprotje zgledne žene. Živeti hoče kot moški, sodeluje v bojih in je v enem tudi smrtno ranjena. Vzor ženske kreposti je Taljubova druga žena Eta. Je Vlahinja, ki jo je Taljub rešil smrti v Istri in jo vzel domov za služkinjo. Njeno dobroto je spoznal šele, ko je bil ranjen in mu je stregla. Eta je polna življenjske sile in »prava ženska« po svoji vdani ljubezni do moža in načinu življenja. Njeno poslanstvo je zakon, materinstvo in hišna dela.

Zgodovinski dogodki

Zgodovinski roman mora kot določilo svojega žanra nujno vsebovati določena zgodovinska dejstva. Za to vrsto romana je potrebno najti ustrezno razmerje med dejstvi, ki jih navaja, in med fikcijo. Roman ne sme biti preveč odvisen od zgodovinskih dejstev, ker bi v takem primeru izgubil svoj status romana, pa tudi samovoljna slika preteklosti, ki ne ustreza neki splošni podobi, ni primerna za zgodovinski roman.

Finžgar je dobil spodbudo za pisanje romana v delu slovenskega zgodovinarja Franca Kosa *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku I.*¹¹ Ta knjiga in napotki v njej so mu bili izhodiščni vir. Po Kosovem nasvetu je preštudiral še Prokopija in dela o bizantinski kulturni zgodovini. (ZD, str. 555) Zgodovinar in pisatelj se v mnogih opisih dogodkov ujemata. Eden takih je Hilbudijev pohod čez Donavo, ki se konča z njegovo smrtjo. Po Kosu je bil Hilbudij (Chilbudij) domestik cesarja Justinjana. Leta 530 ga je cesar poslal za poveljnika v Trakijo. Njegova naloga je bila braniti barbarom prehod čez Donavo. To nalogo je tri leta uspešno opravljal, saj so se ga vsi bali. Leta 533 so ga na enem izmed njegovih plenilnih pohodov preko reke Slovani presenetili in napadli. Prišlo je do hudega boja, v katerem je bil ubit tudi Hilbudij. Po njegovi smrti so barbari brez težav prečkali reko in napadali bizantinsko državo. (Gradivo, str. 24) Finžgar si je moral za roman izmisliti natančen potek dogodkov. Hilbudija opiše kot velikega vojaka, ki pade pod sulico slovanskega mladeniča Iztoka. Hilbudij na pohodu ne pričakuje upora, zato jaha brezskrbno. Slovani pričakajo Bizantince v ozki soteski in jih najprej napadejo z

---

¹¹ Franc Kos (1853–1924) je v petih knjigah zbral vse do takrat poznane vire, ki so se nanašali na zgodovino Slovencev za obdobje med letoma 500 in 1246.

loki, potem pa obkolijo z vseh strani. V boju so pobiti vsi Bizantinci, a tudi Sloveni imajo velike izgube. Še istega dne se, preoblečeni v bizantinske vojake, odpravijo v Hilbudijev tabor preko Donave in ga uničijo. Nadalje piše Kos o sporu in vojni med Sloveni in Anti, ki je trajala od 533 do 545. To je zmanjšalo njihovo prodiranje preko Donave. V bojih so bili Anti premagani. (Gradivo, str. 24) Finžgar kot vzrok za spor navede to, da Anti niso hoteli, da bi jim Sloveni zapovedovali. V romanu je spor spodbujal še Hun Tunjuš, ki je bil za to dejanje nagrajen s strani cesarja Justinjana. Med brati pride do vojne, v kateri so Anti poraženi. Ljudstvi skupaj spet spravi Iztok, ki jim pove za spletke Tunjuša. Od tedaj naprej se skupaj bojujejo proti Bizancu. Kos opisuje številne zmage Slovenov nad rimsko vojsko v letu 549. Med drugimi so premagali vojskovodjo Azbada, ki je zapovedoval izurjenim konjenikom, ki so imeli svoj tabor v Trakiji. Sloveni so jih brez truda zapodili v beg in jih večino pomorili. Azbada so ujeli, ga zvezali, mu strgali kožo s hrbta in ga sežgali. (Gradivo, str. 38) Isti Slovani so oblegali obmorsko mesto Toper in ga s prevaro zasedli. (Gradivo, str. 37–38) Leta 550 so pohod proti Solunu opustili, saj so slišali, da je tam zbrana močna vojska pod vodstvom slavnega vojskovodje Germana. Ta tri poročila je Finžgar umetniško preoblikoval in jih po svoje kombiniral. Sloveni in Anti najprej napadejo Toper, kjer živi častihlepni Irenin stric prefekt Rustik. Mesto zasedejo z zvijačo, ki jo je opisal Kos. Večina Slovenov se skrrije, le malo jih pride pred obzidje mesta. Mestni vojaki se zaženejo nad nje, barbari pa zbežijo. Medtem se dvignejo tisti, ki so bili skriti v zasedo, in zastavijo vojakom pot v mesto. Ko vse pobijejo, se lotijo mestnega obzidja. Meščani se nekaj časa branijo, a na koncu podležejo pod puščicami naskakovalcev. Kos piše, da so pomorili 15000 mož, ženske in otroke pa so zaslužnili. Opisuje krut način pobijanja sovražnikov, ki so ga izvajali Sloveni na vsem bizantinskem ozemlju: ljudi so nabadali na kole, ali po njih udrihali s koli, dokler niso bili mrtvi. (str. 36–38) Tega Finžgar v romanu ni vključil, saj je hotel prikazati Slovence v svetlejši luči. Po zavzetju Topera se Sloveni obrnejo proti Solunu, a jim pot prekriža Azbadova vojska. Sloveni so napadli utrujeno in presenečeno vojsko in jo premagali. Azbada so ujeli, a ga niso mučili, tako kot piše Kos, temveč so ga le vrgli na grmado. Kos piše tudi o tem, kako so mnogi Sloveni služili v bizantinski vojski in se odlikovali po bojevitosti in iznajdljivosti, kar je pisatelj uporabil za Iztokovo pot v Bizanc. Dogodki, ki jih avtor opisuje v romanu so se v resnici odvijali kar osemnajst let, od 533 do 551; avtor jih je

strnil v dobo enega leta. Iz posameznih poročil je ustvaril podobo velikega skupnega pohoda Slovenov in Antov, s čimer je hotel poudariti pomen složnega nastopanja. V pripovedovanju je skušal biti čim bolj stvaren in verjeten, zgodovinske dogodke pa je po svoje kombiniral in razvrščal.

Janko Moder je hotel napisati smiselno nadaljevanje romana *Pod svobodnim soncem*. Nameraval je ustvariti pet knjig s skupnim naslovom *Sveta zemlja*, ki naj bi zajele dvestoletno zgodnjėslovensko samostojnost od Sama do Koclja. Prvotne zamisli ni uspel izvesti, ostal je le pri dveh knjigah. Tako kot Finžgarju, je bil tudi njemu glavni vir Franc Kos. Takole začne Moder opis odhoda Langobardov iz Panonije v Italijo: »Drugi dan – v torek po veliki noči, dne drugega malega travna v letu Gospodovem pet sto osemišestdesetem po Kristusovem rojstvu – so Langobardi za zmerom odrinili iz Panonije.« (Neznano ljudstvo se budi, str. 39) Pri Kosu je isti dogodek opisan takole: »Dne 2. aprila leta 568 na velikonočni ponedeljek so Langobardi pod vodstvom svojega kralja Alboina zapustili Panonijo, kjer so prej najbrže 22 let prebivali.« (Gradivo, str. 66) Kos te podatke povzame po Pavlu Diakonu. Kot vidimo, je Moder spremenil le dan odhoda iz ponedeljka v torek po veliki noči. Nadalje je Moder dodal, da so odšli v treh smereh, pod vodstvom Grosulfa, Grimoalda in Alboina. Skupina pod Grimoaldom je šla proti jugozahodu, proti morju in Istri. Bizantinsko in romansko prebivalstvo se je ustrašilo barbarov in zbežalo na otoke, zlasti na koprškega. Na otoku so ustanovili novo mesto, ki so ga poimenovali Justinopelj. O tem piše Kos v gradivu št. 75. Kos po Pavlu Diakonu povzema tudi, da so šli v Italijo tam, kjer je popolnoma raven vhod. Po njegovem je ta vhod gotovo Vipavska dolina, saj je šla tam rimska cesta, ki je vodila iz Panonije v Italijo. Ta cesta je peljala iz Ptuja, čez sedanjo Ljubljano in Hrušico v Vipavsko dolino in od tam proti Ogleju. (Gradivo, str. 66, 67) Moder piše, da so šli po starih cestah čez Emono in Longaticum do Ad piruma (Hrušica). Alboin je splezal na visoko goro in si ogledal novo krasno deželo. Kos v Gradivu št. 71 piše, da se je Alboin na meji med Panonijo in Italijo povzpел na goro, ki so jo začeli po njem imenovati Kraljeva gora. Kos ne ve, katera gora je bila to. Lahko bi bil Nanos, ali pa kakšna nižja, s katere bi tudi lahko pregledal velik del Furlanije. Moder v nadaljevanju romana opisuje, kako so si Langobardi z dolgotrajnim obleganjem podredili Forum Julii (Čedad) in Pavoio,

ki ji je zmanjkalo zalog hrane. Oblast v Furlaniji je dobil Grosulf. Kos piše, da je Alboin prepustil Beneško pokrajino nečaku Gisulfu. V romanu so osrednji boji med Obri in Sloveni. Kos v Gradivu št. 82 piše, da so Sloveni leta 578 pustošili po Traciji in drugih pokrajinah. Ker cesar Tiberij Konstantin ni imel dovolj vojske, je prepričal obrskega kakana Bajana, da je napadel Slovence. Obri so hoteli doseči pokorščino Slovencev, a so ti obrske poslanca umorili. To priča, da so bili takrat Sloveni neodvisni. Moder o tem ne piše, pravi le, da so bili Sloveni med Donavo in Tiso podložni Obrom in da so se med seboj pogosto bojevali. Kos v Gradivu omenja Obra Targitija, ki ga je Bajan poslal k cesarju Tiberiju, da bi se pogajal glede davka. Moder je tega Targitija uporabil v romanu za pogajalca tudi z drugimi narodi. V času, ko je Targitij v Bizancu, se obrska vojska pripravlja za napad na Sirmij. Kakan je izkoristil bizantinske mehanike in tesarje, ki mu jih je poslal cesar Justin II., da bi mu zgradili dvorec, zato da so mu naredili most čez Donavo. (Gradivo št. 87, str. 101) Obri prepričujejo Bizantince, da ne bodo napadli mesta temveč Slovence. Cesar je takoj spoznal obrsko prevaro, a ni imel vojske, da bi jo poslal na pomoč mestu. Obre je hotel prestrašiti z prodirajočimi Turki, a mu to ni uspelo. V romanu je avtor Turke zamenjal z Vulgari (Bolgari). Bajan se pogodi z vulgarskim kanom Krumom, da bosta skupaj napadla Sirmij in Singidunum. Po zgodovinskih pričevanjih je potekalo obrsko-slovansko obleganje Sirmija od 579. do 582. leta, Singidunum so po Kosovem Gradivu osvojili leta 583, a ga pozneje zopet izgubili. (str.132) O napadu na Singidunum je Moder izkoristil poročilo iz leta 592, ko naj bi se mesto otreslo obrsko-slovanskega obleganja z zažigom slovanskih čolnov in z odkupnino. (Gradivo, str.131, 132) Moder je kot razlog za prenehanje obleganja dodal še spor med oblegovalci. Janko Moder je izrabil poročilo o slovanskem napadu na Solun tako, da ga je prenesel na vulgarski napad na Tesalonike. Uporabil je verovanje, da so meščani premagali nasprotnike s pomočjo mučenika sv. Demetrija. Demetrija naj bi pregnal nasprotnike kar dvakrat: leta 581 (Gradivo, str.106) in 597 (Gradivo, str. 158–161). Moder povzema natančen opis bojev iz leta 597. V romanu so Vulgare pregnali Sloveni, ki so se vračali s plenjenja po Grčiji. To plenjenje se omenja tudi v Kosovem Gradivu št. 82. Moder uporabi gradivo o številnih prodorih Slovanov vse do Dolgega zidu (npr. leta 551, 559, 581, 584), v katerih plenijo in pustošijo bizantinsko zemljo. V roman vključi poročilo, da so Bizantinci ujeli tri Slovence, ki so imeli s seboj le kitare.

Pretvarjali so se, da so doma ob Baltiškem morju. Kos meni, da so bili vohuni v službi Slovenov ali Obrov. (Gradivo, str. 128) Tako jih prikaže tudi Moder. Izkoristil je tudi poročilo iz Gradiva št. 118 na str. 151, kjer piše, da so Bizantinci zašli v take kraje, kjer je primanjkovalo vode. Vsa vojska bi pomrla, če jim neki barbar ne bi pokazal poti do reke. Tam so jih napadli barbari in jih premagali. V romanu je ta dogodek prikazan kot ukana Slovenov, ki bizantinsko vojsko povsem uničijo.

V *Vladarju Samu* se je Moder še bolj naslonil na stvarne zgodovinske opise in dokumentacijo. Tudi tokrat se je naslonil na Gradivo Franca Kosa, v veliki meri pa tudi na Zgodovino Langobardov Pavla Diakona. Na začetku romana je avtor uporabil zgodovinsko dejstvo o propadu antičnih škofij na slovenskem prostoru. Slikovito je opisal beg škofov in diakonov iz Petovija, Celeje in Emone. Pri tem je božje služabnike begalo dejstvo, da bi morali ostati pri svojih vernikih. Ker pa so vsi staroselci bežali, so imeli pravico iti z njimi. Po Gradivu št. 85 sta emonski in celejanski škof še najmanj do 572/77 rezidirala na prostoru svoje škofije. Natančneje je v romanu opisana usoda emonskega škofa Joanesa. Poročilo papeža Gregorja Velikega iz 599 pravi, da je bil v Novigradu (Novi Emoni) za škofa postavljen neki Johannes (verjetno nekdanji emonski škof, vendar možno tudi celejanski), ki je prišel iz Panonije. (Gradivo št. 127) Joanes je šel v romanu v skrbi za svoje ljudi tako daleč, da je bil primoran sprejeti pomoč razkolnika, oglejskega patriarha. Med patriarhovimi pripadniki se v zgodovinskih virih omenjata tudi škofa Patricius in Johanes. (Gradivo št. 96 in 100) V Gradivu se še večkrat omenjajo istrski razkolniki. (str. 62, 88, 130, 143 ...) Ti so trdili, da ima Kristus le božjo voljo, za edino krščansko resnico pa je veljalo, da ima Kristus božjo in človeško voljo. Spor je nastal tudi zaradi priznavanja treh poglavij.¹² Škof Joanes se v romanu priključi razkolnikom, a pozneje spozna svojo zmoto in se vrne k pravi veri. Novi papež mu vrne mesto škofa v Kopru. Navdih za njegovo spreobrnitev je avtor verjetno dobil iz Gradiva, str. 142, kjer piše o nekem Feliksu, ki je prav tako zabredel v zmoto krivovercev, vendar se ni ločil od katoliške vere. Ker ni postal krivoverec, ampak se je le motil v skrivnostih vesoljne cerkve, ga je papež dodatno podučil o veri. Feliks je popravil svojo napako in

---

¹² Razkolništvo se je začelo okoli leta 557, ko je postal oglejski škof Pavlin. V bizantinskih pokrajinah se je končalo šele okoli 628, kjer so vladali Langobardi pa se je obdržalo do konca 7. stoletja. (Gradivo, str. 202)

prejel sveto obhajilo. O nekem drugem spreobrnjenem škofu lahko beremo tudi na str. 174. Nadalje Moder piše, da se je oglejski patriarh, zaradi divjanja Langobardov, iz Ogleja umaknil na otok Gradež. Po zgodovinskih virih se je to zgodilo za časa patriarha Pavlina, okoli leta 568, ko so v Italijo prišli Langobardi. Moder natančno sledi poročilu, ki pravi, da je bilo na otoku mnogo cerkva. V cerkvi sv. Vitala so ostanki dvainštiridesetih mučencev, v cerkvi Ivana Evangelista pa trupla sv. Kancija, sv. Kancijana in sv. Kancijanile. Omenjajo se še druge cerkve in svečeniki, ki so tam pokopani, vse natančno po poročilu P. Diakona. (Gradivo, str. 71) V času oglejskega patriarha Helija, ki nastopa v romanu, je postal Gradež metropola čez vso Beneško in Istro. (Gradivo, str. 93) Moder uporabi tudi poročilo o hudi črevesni kugi, ki je razsajala v okolici Ravene, na Gradežu in po Istri, leta 591. (Gradivo, str. 133) Resnično dejstvo je tudi, da je oglejski patriarh Sever, zaradi herezije pristal v zaporu v Raveni, da se je po enem letu vrnil v Gradež in bil končno spet sprejet med škofo. (P. Diakon, str. 121) Poročil o tem, kako je potekala naselitev Slovanov nimamo, zato si je moral avtor sam zamisliti najbolj verjeten potek te naselitve in boje s staroselci. Že kmalu po prihodu Slovanov do zgornjega Podravja, so se začeli boji s severnimi sosedi Bavarci. Moder opisuje, kako so Bavarci večkrat prosili za pomoč Franke in Langobarde. Ko postane bavarski vojvoda Tasilo, pride do hudih bojev. Bavarci najprej zmagajo, a Slovenci začnejo kmalu za tem prodirati na Bavarsko. Najuspešnejše boje bijejo Obri ob Donavi. O zmagi Tasila, leta 595, lahko beremo v Gradivu, str. 144. Na str. 148 pa je opisana zmaga Slovencev, ki so jo dosegli leta 596 s pomočjo kakana. Moder uporabi tudi poročilo o miru, ki sta ga sklenila obrski kakan in Agilulf, le da mir sklenejo Slovenci sami, brez posredovanja Obrov. V kroniki je uporabljeno tudi dejstvo, da so med leti 623 in 626 postali gospodarji okraja Zilja v Kanalski dolini Langobardi, oziroma furlanska vojvoda Taso in Kako. (P. Diakon, str.171). Okrog leta 610 so Obri napadli Furlanijo. V romanu napad predlagajo Slovenci in Obre povabijo s seboj. V bojih je ubit Gisulf in skoraj vsi njegovi borci. Njegova žena pride iz mesta in ga preda oblegovalcem. Sebe ponudi za služkinjo in prosi za življenje svojih otrok. Slovenci jo vseeno umorijo, zaradi kršenja premirja. P. Diakon pa piše, da se je Romilda najprej zaprla v trdnjavo, ko pa je videla lepega kakana, mu je prepustila mesto in se mu ponudila za ženo. Kljub temu so jo Avari kruto umorili. (P. Diakon, str. 165) Leta 623 se Slovani vzdignejo zoper Obre

(Gradivo, str. 194), 631 pa se začnejo boji s Franki, Alemani in Langobardi. Moder uporabi Dagobertovega poslanca Siharija, ki se omenja v Gradivu, str. 205. Siharij pride k Samu na dvor in zahteva odškodnino za ubite trgovce. Do Slovencev se obnaša poniževalno in zahteva njihovo pokorščino Frankom. Moder skoraj dobesedno povzame stavek, ki ga izreče Siharij: »Ni mogoče, da bi živeli mi, kristjani in služabniki božji, v miru in prijaznosti s poganskimi psi!« Samo na to odgovori: »Če ste vi služabniki božji, mi pa poganski psi, vas smemo brez kazni s svojimi brezbožnimi zobmi raztrgati!« (Vladar Samo, str. 416, 417) Ker Samo frankovske zahteve zavrne, začne Dagobert zbirati vojsko. Moder se ne spušča v opise bojev, kot je to storila Vaštetova. Zvemo le, da so bili boji v Karantaniji najprej neuspešni, da pa so Slovenci zmagovali ob Donavi. Samo je po zmagi nad Dagobertom prišel še na pomoč Karantancem. Po Kosu, je vojvoda Valuk dal leta 634 zavetje 700 Bolgarom. V romanu je bolgarski vladar, imenovan Lacko, željan oblasti nad Slovenci, zato se odnosi med njimi zaostrijo. Po zgodovinskih virih so ti Bolgari živeli pri Alpskih Slovanih okrog trideset let, po letu 662 so se preselili v langobardsko Italijo, v Benevent. Moder na koncu romana uporabi še zgodovinsko poročilo o Lopichisu¹³, ki je več let živel v obrskem ujetništvu. Kot odrasel možki je zbežal domov. Pred smrtjo od lakote, ga reši neka stara žena, ki ga skriva v svoji hiši ter mu daje potrebne hrane, da si zopet opomore. Medtem pa je njegov dom preraslo grmovje. Med stenami je zrasel jesen, na katerega je Lopichis po svoji vrnitvi obesil svoj tul. (Gradivo, str. 194) V romanu se Lopichisu na begu pridruži menih Kristofor, vsa ostala dejstva avtor povzame natanko tako, kot je opisano zgoraj.

V romanu *Moč ljubezni* se od zgodovinskih dogodkov omenja le naselitev na območje Celeje in Colatia. Pričevanj o tem, kako so Slovani zasedli to območje, ni. Vemo le to, da je bila naselitev Celjske kotline zgodnja in močna. (Milko Kos, str 57) Res je tudi, da je ob antični postaji Colatio zrasel slovenski Stari trg, ob njem pa kot novo tržišče mesto Slovenj Gradec. (Milko Kos, str. 228)

Ilka Vašte je za svoj roman *Zaklad v Emoni* segla po snov v dobo, iz katere nimamo veliko zgodovinskih poročil, ki bi ji omejevala domišljijo. Za pisanje ji ni bilo treba ne

---

¹³ Lopichis naj bi bil praded P. Diakona. (P. Diakon, str. 169)

posebnega študija ne pazljivosti, da bi se ne zaletela v kako zgodovinsko resnico. Iz dela Franca Kosa je zajemala le najbolj splošne smernice. Sposodila si je le stavek: »Kdo izmed ljudi, ki jih obsevajo sončni žarki, je tako mogočen, da bi nas premagal?« Prenesla ga je v povsem drugačne razmere kot jih prikazuje Kos (Gradivo str. 89). Kos navaja, da so tako odgovorili Sloveni Obrom na zahtevo, naj jim plačujejo davek. Svojo odklonitev so poudarili s tem, da so pobili obrske poslance. Pisateljica ga je uporabila malce spremenjeno, kot odgovor vojvode Nepokora na ošabno zahtevo kakana Bajana, naj Sloveni skupaj z Obri napadejo Bizanc. Vojvoda pravi takole: »Kateri izmed človeških rodov, ki jih obsevajo sončni žarki, je tako močan, da bi Slovenom ukazoval?« (Razori 1933/34, str. 103) V povesti ta odgovor obrske poslance tako prestraši, da odstopijo od svojih zahtev in menjajo talce za jamstvo, da Sloveni med njihovo odsotnostjo ne bodo napadli obrskih domov.

Zgodovinska dejstva v romanu *Svet v zatonu* so spet natančno vzeta iz prve knjige Kosovega Gradiva. Vaštetova je povzela naslednje poročilo nekoliko drugače kot Moder v *Vladarju Samu*. Kos navaja po Pavlu Diakonu vojno med Langobardi in Obri okrog leta 610 (Gradivo, str. 186). Obri in Slovani oblegajo Čedad dolgo časa in ubijejo vojvodo Gisulfa. Njegova žena Romilda jim hoče prepustiti mesto in se ponudi kakanu za ženo. Napadalcem njeno ponudbo sprejmejo, mesto napadejo ponoči, ko jim izdajalka odpre vrata, in ga brez težav zasedejo. Vaštetova Romildo postavi na grmado. V romanu so Obri po tej zmagi pobrali najboljši plen (kar je večkrat omenjeno tudi v Gradivu) in oplenili domove svojih zaveznikov – Slovenov. Ker jim je primanjkovalo hrane so Sloveni napadli sosede na severozahodu in Istro. Po Kosu so leta 611 Sloveni premagali Bavarce pri Aguntu in opustošili deželo (Gradivo, str. 189). Nekako ob istem času so slovenske čete brez Obrov napadle bizantinsko Istro in hudo opustošile ves polotok. (Gradivo, str. 189) Dalje navaja Kos, da so se Sloveni in drugi Slovani leta 623 dvignili proti svojim tlačiteljem Obrom ter se zedinili pod vlado kralja Sama. (Gradivo št. 154, str. 194, 195) Po Kosovem mnenju so se Slovenci s Samovo pomočjo najbrž leta 623 otresli obrskega jarma. Avtorica opisuje uspešne boje Slovanov proti Obrom na slovenskem ozemlju in pri Blatnem jezeru. Vaštetova opisuje tudi zgodovinsko izpričan napad Obrov, Slovanov in Perzijcev na Bizanc leta 626. Obri so pobili Slovence, ki jim s

čolni ni uspelo priti po Perzijce, saj so jih presenetile bizantinske ladje. Ostali Slovani so se uprli in zapustili bojišče. Po tem dogodku so se Slovani pridružili Samovi plemenski zvezi. Okrog leta 629 so Bavarci prosili frankovskega vladarja Dagoberta za pomoč proti Slovenom in Obrom. Dagobert je zahteval, naj se mu Slovani pokorijo, češ, da so ubili več frankovskih trgovcev, ki so jih smatrali za vohune. Ker ni imel njegov poslanik Siharij nobenega uspeha s to zahtevo, je prišlo do vojne, v kateri so se boja proti Slovenom udeležili poleg Frankov še Langobardi in Alemani. Franki so bili premagani pri Wogatisburgu in kralj Dagobert se je moral rešiti z begom. (Gradivo št. 161 in 163, str. 202–205) Vaštetova enako kot Moder natančno sledi temu poročilu, a se bolj kot on posveti opisu bojev. Dalje navaja Kos, da je okrog leta 630 prišel na slovensko ozemlje misionar sveti Amand, škof iz Utrechta, a se je kmalu vrnil, ker ga niso prijazno sprejeli. (Gradivo št. 162, str. 203) V romanu škofa spremita do bavarske meje Taljub in župan Mojslav. Kos omenja še, da je vojvoda Valuk dal leta 634 zavetje 700 Bolgarom. Bili so izgnani iz svoje domovine, ko je njihov knez Alciok propadel pri borbi za vlado med Obri in Bolgari. Sprva jih je bilo okrog 9000, toda kralj Dagobert, pri katerem so najprej iskali zavetja, jih je dal pobiti. Tisti, ki so se rešili, so nato iskali gostoljubja pri Slovenih. (Gradivo št. 164, str. 208) V romanu spoznamo Alcioka že pred njegovim odhodom k Frankom. Taljub namreč izve v obrskem ujetništvu, da nameravajo bolgarskega poglavarja umoriti. V boju Taljub reši življenje Alcioku in se z njim pobrati. Bolgar mu pove, da bo prosil Franke za košček zemlje. Taljub mu to odsvetuje, saj zanj to ni boljši svet.

Kot lahko vidimo, se delež zgodovinskih podatkov v romanih zelo razlikuje. Najmanj jih je v *Moči ljubezni* in *Zakladu v Emoni*, kjer se tema naselitve prepleta s temo ljubezni oz. z iskanjem zaklada; v obeh delih so upoštevana le splošna zgodovinska dejstva. V obeh Modrovih romanih je zgodovinskih dogodkov zelo veliko, na trenutke celo preveč, saj nekateri nimajo nikakršnega vpliva na glavno dogajanje, navedeni so zgolj kot informacija o zgodovinskem dogajanju. Najbolj enakomeren je delež med dejstvi in fikcijo v romanu *Pod svobodnim soncem*. V njem je opisanih le nekaj zgodovinskih resnic, ki pa so spretno preurejene in kombinirane z ljubezensko zgodbo.

Čas in prostor

Finžgar v romanu ni zapisal nobene letnice po kateri bi lahko določili natančen čas dogajanja v romanu. Pomagamo si lahko z umestitvijo opisanih dogodkov v dejanski zgodovinski čas, to pa je med leti 533 in 551 (glej zgoraj). Finžgar je dogodke strnil na dobo enega leta ali nekaj več, oziroma so časovne razdalje v romanu do neke mere zabrisane. Bolj natančno je v romanu opredeljen kraj dogajanja. Ta se razteza od Bizanca do reke Donave in še preko nje, na prostor, kjer so živeli Slovani. Dogajališče je torej postavil v tujino, a se slovanski prostor, ki ga opisuje, pogosto označuje kot domače dogajališče, ker so na njem živeli predniki Slovencev. Avtor je bolje opisal bizantinski svet kot slovanskega zato, ker je imel o Bizancu veliko zgodovinskih poročil. Bralci se seznanjajo s slikovitim tujim, nepoznanim, drugačnim, nenavadnim ... Dobro je opisal razmere v mestu, pisane množice ljudi ter pokvarjenost na vladarskem dvoru. Teodozijev trg je opisal takole: »Sredi trga se je svetil na mogočnem stebru srebrn konj, katerega je jezdil Teodozij, še v mraku blesteč ob obilnega zlata. Krog in krog so bila stebrišča, pod njimi ljudstvo vseh narodov, bogastvo vse zemlje, razkošje, veličastvo, beda, suženjstvo, potepuhi in razbojniki, vse zmešano in strnjeno v živ voz. « (ZD, str.95) Dogajanje se odvija še v Toperu in Solunu ter po Trakiji, ki jo napadajo združeni Slovani in Anti.

Moder opredeli čas in prostor dogajanja že na začetku romana: »Zbegani ljudje so se po malem umirili od sončnega mrka, tedaj pa je na panonski planjavi ob Petoviju prišel na svet žrebiček z dvema glavama in šestimi nogami. In kako naglo je šel glas o nakazni živali po Panoniji in Noriku! Langobardski pastirji so ob svojih konjih prej zvedeli o njej kakor o smrti vzhodnorimskega cesarja Upravde, Justinijana Prvega, ki je ugasnil ravno takrat, v letu pet sto petinšestdesetem po Kristusovem rojstvu.« (Neznano ljudstvo se budi, str. 11) Kronika se torej začne leta 565, ko se začne vladavina cesarja Justina II. Njemu sledi za kratek čas na prestolu Tiberij Konstantin (578–582), leta 582 pa zavladava Mavrikij (do 602). Dogodki, ki so opisani v romanu se končajo proti koncu 6. stoletja. Dogajanje se torej, če upoštevamo zgodovinske dogodke, odvija kar 45 let, a se ob branju zdi, da je avtor dogodke strnil v krajše obdobje. Časovna razmerja v romanu niso jasna, saj naj bi se Slovani, glede na druge dogodke, preselili šele konec 6. stoletja. Slovani, ki

nastopajo v romanu, so se preselili na območje izvirov Save in Drave, ta naselitev pa se je zgodila že prej. Če upoštevamo drugi del kronike, so se prvi Slovani naselili že pred letom 579, glavni val pa je odšel nekoliko pozneje. Prostor v romanu je zajet zelo široko: od severne Italije do Bizanca. Na začetku se omenjajo stara mesta na slovenskem ozemlju, kjer so živeli Langobardi: Karnij, Emona, Atrans, Celeja, Lotodos, Petovij. Po selitvi Langobardov v Italijo je opisano obleganje Forum Julia in padec Pavie. Dogajanje se preseli tudi v Bizanc in v Raveno, kjer je sedež cesarskega namestnika. Glavni del romana se dogaja na območju med Tiso in Donavo, kjer so Slovani podložni Obrom. Žrtve barbarskega prodiranja proti jugu postanejo mesta: Sirmij, Singidunum in Tesaloniki. Avtor vse tuje izraze, nazive, kraje ... razloži v slovarčku na koncu knjige.

V *Vladarju Samu* se pripoved najprej pomika od enega do drugega antičnega mesta na slovenskih tleh. Pripoved se začne v Celeji, nadaljuje v Petoviju in Emoni. Sledijo omembe drugih krajev, ki so jih Slovenci na svoji poti zasedli, ali pa so bili že prazni. Boji so bijejo v Lotodosu (nekdanja rimska postojanka med sedanjim Celjem in Ptujem), pri Acerbu (rimska postojanka na Krasu), v Atransu in v langobardskem Grosulfovem (današnje Grosuplje). Avtor tudi tokrat skoraj vse kraje razloži v slovarčku na koncu knjige. Slovenci so poselili območje med Muro, Dravo, Savo, Sočo in Donavo. Njihovo središče je na Krnskem gradu, kjer se zbirajo slovenski župani na večje in kjer živi vojvoda. Slovenci ob naselitvi sezidajo nova selišča in jih različno poimenujejo, npr.: Bodonci, Golobiči, Kočarji, Planina, Brdo, Gradišče, Plešivica, Podsmreka ... Staroselci se umaknejo v Istro, kjer ustanovijo Novo Emono (Novi Grad), najbolj znano mesto tam pa je Capris ali Koper. Dogajanje se preseli tudi na langobardsko ozemlje, npr. v Civitat (Čedad), kjer živi furlanski duka Grisulf in v Gradež, kjer je novi sedež oglejskega patriarha. Samo gre iz Čedada v Bergamo, kjer živi langobardski vladar Avtar, od tam ga pot vodi tudi v bivšo prestolnico Pavio in v Turin k duki Agilulfu. Frankovsko deželo spozna že kot Avtarjev odposlanec, še natančneje pa kot trgovec. Z vojsko pride tudi pred Rim, ki se po papeževi zaslugi preda Langobardom brez boja. Samo kot trgovec potuje po Bavarski in po širnih slovanskih deželah. Dogajalni prostor je torej širok, a center dogajanja je na slovenskem naselitvenem prostoru. Tudi čas zajema dolgo obdobje, vse od naselitve Slovencev pa do Samove smrti. Avtor zapiše prvo letnico šele v tretjem delu

romana: leta 579 je postal Roman novi eksarh v Raveni. Prihod Slovanov je torej avtor postavil že pred to leto. Letnica 591 zaznamuje čas kuge v Istri in se ujema s poročilom iz Gradiva, str. 133. Omenja se tudi leto 623, ko se začne upor proti Obrom. Pripoved se konča po letu 634, ko pridejo k vojvodi Volku Vulgari. V Kristoforjevih zapiskih izvemo še za nekaj dogodkov, ki sežejo vse do leta 663. Avtor sicer ne popisuje vseh obdobj enako natančno, nekatera pa kar preskoči, oz. navaja le gola zgodovinska dejstva.

Čas v povesti *Moč ljubezni* ni nikjer natančno določen. Glede na to, da se povest dogaja v času slovanskega prihoda na slovensko ozemlje, lahko rečemo, da se dogaja okrog leta 588 ali nekoliko prej. Do leta 588 je namreč zgornje Posavje prišlo v roke Slovenom. Zgodba se odvija približno pol leta. Prostor je opisan takole: »Že odkar je skopnel sneg, je potovalo slovensko krdelo po stari rimski cesti, ki je peljala iz nižinske Panonije proti Italiji.« (Moč ljubezni, str. 5) »Ob reki se je zarezoval v zeleno pokrajino sivi, veliki in z nazobčanimi stolpi obdani četverkotnik Celeie.« (Moč ljubezni, str. 12) Glavno dogajanje se odvija v okolici Celeje in Colatia, omenjajo pa se še druga antična mesta: Poetovio, Tergeste in Aguntum.

V *Zakladu v Emoni* je čas določen že v prvem stavku: »Bilo je v letu strahote in krvi, v letu 579. po Kr.« (Razori 1933, str. 2) Dogajanje zajema kratek čas, od prihoda Slovanov v Emono do začetka graditve novih naselij. Tudi prostor je natančno opredeljen. Povest se odvija na gori sv. Marije (Šmarna gora), na območju nekdanje Emone in v obrskem ringu med Donavo in Tiso. Avtorica vse navedene stare pokrajine in kraje razloži v opombah, npr. »Panonija je pokrajina, ki je segala na severu in na vzhodu do Donave, na jugu pa čez Savo.« (Razori 1933, str. 2) Omenja, kje so živeli Sloveni prej, in katera mesta so si podredili: zasedli in požgali so že Poetovio, Celejo, Adrantes; Karnija se jim je predala ter obljubila zvestobo in vdanost; najhujši boji so se bili za Virunum (blizu Celovca, na Gosposvetskem polju) in Teurnijo (na Koroškem, blizu Špitala). Sloveni so potem prodrli še do izvira Drave, na severu pa vse do Donave. Vojvoda si je izbral zase mesto blizu Krke, na Krnu, kjer si je zgradil Krnski grad. Ljubljana naj bi dobila ime po županu Ljubinu, ki se je s svojimi ljudmi naselil tam. Na poti proti zahodu so šli mimo Nauporta in Longatikuma. Župan Ratimir si je zgradil gradišče ob Soči, ki so ga

poimenovali Tolminsko gradišče, verjetno po globokem tolmunu, ki si ga je tam urezala reka Soča.

Opis časa in prostora v romanu *Svet v zatonu* je zelo natančen. Pripoved se začne leta 610 na Ptuju, od koder gre Taljub v Trušnje. Pot jih pelje ob Dravi navzgor čez Dravsko polje. Omenjata se dve cesti: prva gre iz Gradca na Muri proti jugu (proti Celeji), druga iz Karantanije ob Dravi proti Ptuju. Del romana se odvija v centru Karantanije – na Krnskem gradu. Z opisi slovanskih plenjenj, se dogajanje preseli tudi v Furlanijo (Forum Julii), na Bavarsko (Agunt) in v bizantinsko Istro. Leta 613 se pripoved prekine za osem let. Nadaljuje se leta 622. Taljub takrat odide s trgovcem Samom po svetu, mudita se v Metz, glavnem mestu Burgundije in na Češkem. Glavni spopad Slovanov z Obri se odvija pri Blatnem jezeru, s Franki pa pri Uhoštu (v zgodovinskih virih se omenja boj pri Wogastisburgu, za katerega ni znano, kje je). Dogajanje se ob usodi Taljubovega nečaka Rasta preseli celo v Bizanc.

Zgodovinske osebe

Najpomembnejši zgodovinski osebi v povesti *Pod svobodnim soncem* sta cesar Justinjan in njegova žena Teodora. V romanu imata pomembno mesto, saj se velik del dogajanja odvija na dvoru. Pisatelj je njuno podobo povzel po Prokopijevi *Tajni zgodovini*, ki se precej razlikuje od drugih Prokopijevih del, saj je zelo pristranska pri opisu cesarja in cesarice. Justinjan je vladal od 527 do 565, bil je nečak cesarja Justina. Pisatelj ga imenuje tudi Upravda, saj naj bi bilo to njegovo ime v domačem narečju. Domnevo, da je bil po rodu Slovan, je kritična zgodovina zavrnila. Bil je dober državnik in zelo izobražen. Uredil je Zakonik, ki je zajemal državno in civilno pravo. Utrdil je cesarsko samovlado, dvignil bizantinsko kulturo in umetnost. Največje njegovo delo je bila obnovitev Hagie Sofie. Za nekaj časa je povzdignil nekdanje Rimsko cesarstvo ter združil vzhodno in zahodno cerkev. Finžgar ga upodobi podobno kot Prokopij: cesar cele noči premišljuje, malo je, se zanima za vse zadeve in mu ni mar blišč dvora. Rad zaupa probleme ženi, ki je njegova največja zaupnica in svetovalka. Cesarica se zaveda moževih dolžnosti in se zanima za državne zadeve. Prokopij in Finžgar jo prikazeta zelo negativno, kot hči medvedarja in samotno predico. Potem, ko postane cesarica, je

vzvišena in hladna prešuštnica, željna naslade in razuzdanosti. Vmešava se v tuje ljubezenske zadeve iz same hudobije. Uživa v življenju, svobodi, dvornih ceremonijah in blišču. Skrbi raje prepušča despotu, razen, če so del njenih spletk. Hoče biti enakopravna cesarju in zahteva, da jo nazivajo despojna. (ZD, Opombe, str. 558–567) V povesti nastopata tudi dva pomembna vojaška poveljnika: Hilbudij in Belizar. Hilbudija opisuje Kos na str. 24. Piše, da je bil eden izmed domestikov cesarja Justinjana, zelo hraber vojak in brezbrizen do bogastva. Cesar ga je leta 530 postavil za poveljnika v Traciji ter mu izročil stražo ob reki Donavi. Barbari so poznali njegovo slavo in so se ga bali. Sam je šel večkrat na plenjenje preko Donave. Na enem od takih pohodov je bil leta 533 ubit. Drugi, v zgodovini bolj znan poveljnik je bil Belizar. Leta 533 je odplul proti Afriki, napadel Vandale, ujel njihovega kralja Gelimerja in se 534 vrnil v Bizanc. Pripravili so mu veličanstven triumf. Naslednje leto je udaril proti Vzhodnim Gotom, osvojil Sicilijo, vdrl v Italijo ter zavzel Rim. Leta 540 je osvojil Raveno. Kasneje je doživel več porazov, izgubil je celo Rim. Nasledil ga je Narzes, ki je leta 555 končno strl sovražnike. Italija, del Afrike in del Španije so bili spet rimski. Zgodovinski osebnosti sta še vojskovodja Azbad in celo starosta Svarun, ki se omenja v Kosovem Gradivu št. 58, str. 53., kot eden od borcev v bizantinski četi. Omenjajo se še druge osebe, ki pa v romanu nimajo večjega pomena.

Tudi v kroniki *Neznano ljudstvo se budi* je veliko zgodovinsko izpričanih oseb. Cesarju Justinjanu na prestolu sledijo manj pomembni cesarji: Justin II., Tiberij Konstantin in Mavrikij. Justin II. je bil nečak cesarja Justinjana. Leta 575 je zaradi bolehnosti postavil za sovladarja Tiberija. Ta je po smrti Justina, leta 578, vladal sam. Moder ga opiše kot prevaranta, ki se je pretvarjal za Tiberija. Pravega Tiberija naj bi umorili Slovenci v amfiteatru. Cesar je zaradi razuzdanega življenja in pijančevanja vidno usihal in propadal. P. Diakon Tiberija opiše povsem drugače, kot zelo vernega in pravičnega vladarja, ki rad pomaga revežem. (str. 109) Po njegovi smrti izberejo za vladarja sposobnega vojaka, Mavrikija. Zgodovinska poročila govorijo, da je uspešno vodil vojne zoper Perzijce in Slovane, v romanu pa so njegovi boji s Slovenci neuspešni. Omenjajo se papeži: Janez III., Benedikt I., Pelagij II. Pomembno vlogo ima langobardski kralj Alboin. Pod njegovim vodstvom so Langobardi najprej naselili zahodno Panonijo, po

pogodbi z Justinjanom so se preselili na območje ob Savi in Dravi, 567 so skupaj z Obri in Slovani premagali Gepide, 568 so se preselili v Italijo. Moder izkoristi zgodovinska poročila, ki pravijo, da si je za drugo ženo izbral Rosmundo, hči poraženega gepidskega kralja Kunimunda. Ker je pil iz lobanje njenega očeta, se mu je maščevala tako, da je naščuvala poveljnika telesne straže Peredeja, da ga je umoril. (P. Diakon, str. 81) Voditelj Obrov je bil kakan Bajan. Kos ga omenja večkrat kot surovega, samovšečnega, divjega vladarja. Želel si je bogastva Bizanca in podložnosti sosednjih ljudstev. Od Obrov se v Gradivu omenja še Targitij, ki se gre pogajat v Bizanc. Vlogo v romanu imata tudi poveljnika Prisk in Peter. Oba navaja Kos. Priska je poslal cesar leta 593 k Donavi, da bi branil Slovanom prehod čez reko. V Gradivu (št.108, 110) so opisani njegovi uspešni boji proti Slovanom, medtem ko ga je Moder prikazal kot velikega poraženca. Leta 595 je cesar Mavrikij namesto Priska postavil za poveljnika vojske svojega brata Petra. Med bratoma pride do nesoglasij, ker je Mavrikij menil, da je Petrovo prodiranje prepočasno. Nikjer ne piše, da se je Peter oklical za sovladarja, kot to opisuje Moder. Peter je bil v bojih z barbari neuspešen, zato je izgubil poveljništvo. Na njegovo mesto je bil postavljen spet Prisk. (Gradivo št. 118)

Poleg Sama nastopa v drugem delu kronike veliko zgodovinskih oseb, ki imajo postranske vloge, nekatere pa so zgolj omenjene z imeni. Omenjajo se papeži: Pelagij II.(579–590), Gregorij I. (590–604), Bonifacij III. (607) in Honorij I. (625–638) ter Teodor, Martin, Evgenij in Vitalijan, ki so si sledili do leta 672. Stranski vlogi v romanu imata oglejska patriarha Helij in Sever, ostali (Ciprijan, Fortunat, Primogenij in Maksim) se le omenjajo na koncu. Ravenska eksarha Smaragd in Roman prispevata delček k zgodbi. Vpliv bizantinskih cesarjev na dogajanje je zelo majhen, omenjajo se: Mavrikij Tiberij (582–602), Foka (602–610), ki si pridobi cesarski položaj z uporom in umorom prejšnjega cesarja, na podoben način zavlada Heraklij (610–641), kratka oblast Heraklona in Konstantina III. se ne omenja, njima sledi dolgoletna oblast Konstanta II. (641–668). Pomembnejšo vlogo v delu imajo frankovski vladarji (Hildebert, Klotar II., Dagobert in Klodvik II.) in bavarski vojvode (Garibald I., Tasilo in Garibald II.) Ti odločajo o vojni in miru s Slovani. Še pomembnejšo vlogo imajo langobardski vodje. Avtar (584–590 je tisti, ki vse Langobarde spet združi. Poroči se z vplivno Bavarko Teodolindo, ki ga

spreobrne v zaveznika katoličanov. Avtarja zastrupijo, nasledi pa ga pretkani Agilulf (590–616), ki se poroči s Teodolindo. Novi vladar ne podleže tako hitro ženinim čarom. Njegova pripadnost se obrača z vetrom: enkrat se razglaša za pogana, drugič pa za arijanca, veže se s Slovenci in Obri, ali pa se obrne proti njim. V vsakem primeru pa zmaguje. Teodolinda dosledno in vztrajno spleta zveze, s katerimi bi lahko pokristjanila Langobarde. Po smrti moža poskrbi, da postavijo na prestol njenega otroka Adaloalda (616–626), namesto njega pa vlada ona. Sina je poročila s hčerko frankovskega vladarja in si pridobila vpliv na tamkajšnjem dvoru. Na koncu romana izvemo, da Adaloalda nasledi Arioald (626–636). Sledi prvi langobardski zakonodajalec Rotari (636–652), za njim pa Rodoald (652). 652 pride na oblast katoličan Aribert, ki kraljestvo razdeli med sinova Pertarita in Godeberta. Med njima pride do spora, kar izkoristi Grimoald (662–671), ki se polasti prestola. Od Langobardov imajo pomembno mesto v romanu še čedadski veljaki, predvsem Gisulf in njegova sinova Taso in Kako. Slednja postaneta slovenska ujetnika, a s pomočjo slovenskih razkolnikov uspeva zbežati. Potem udreta na karantansko ozemlje, a sta v bojih ubita. To dejstvo si je Moder izmislil, saj P. Diakon (str. 171) poroča, da je brata umoril rimski patricij Gregorius s pomočjo zahrbtnih zarot. Moder opisuje še spletko s frankovskega dvora, ki pa so v romanu bolj zastranitev, kot kaj drugega.

V povesti *Moč ljubezni* se omenja le langobardski kralj Alboin, ki je Eriku zaupal nadzorstvo nad vsem severovzhodnim Norikom.

V *Zakladu v Emoni* je najpomembnejša zgodovinsko izpričana oseba Valuk. Je narodov ljubljeneec, najstarejši sin vojvode Nepokora. Odlikuje se po moči in spretnosti, saj vedno zmaguje na bojnih igrah. Njegova bistrumnost dokazuje, da bo dober naslednik svojega očeta. Nastopa tudi v *Svetu v zatonu*, kjer je že vojvoda. Vašetova tako kot Moder iz zgodovinskih virov oživi kakana Bajana, ki pa tu nima pomembne vloge in se le omenja kot vladar Obrov. Omenjeni so še bavarski vojvoda Garibald in njegova hči Teodolinda ter langobardski vodja Agilulf.

V romanu *Svet v zatonu* sta najpomembnejši zgodovinsko izpričani osebi vsekakor Samo in Valuk. Lik vladarja Sama je mogočen in nadčloveški, čisto drugačen kot v *Vladarju Samu*. Iz potujočega trgovca se povzdigne v voditelja slovanskih ljudstev. To je človek velikih sposobnosti, ki pa hoče imeti zanje tudi veliko plačilo. Svoje sposobnosti obrača v prid svojega ljudstva, a le v nacionalnem pogledu, v socialnem prinaša kot samodržec prekletstvo. Tako Vaštetova kot Moder sta Samu pripisala slovanski izvor, čeprav je ta vprašljiv. Kos piše o Samu, da je bil gotovo slovanskega rodu, ne pa frankovskega kot so nekateri domnevali. To dokazuje z dejstvi, da so bili njegovi podložniki pogani, da Slovani sigurno ne bi dali oblasti tujcu, da so na njegovem dvoru veljale slovanske šege in da so bile njegove žene Slovanke. Nekateri so ga imeli za Franka zato, ker je bil nekaj časa frankovski podložnik. (Gradivo str. 195) Samo je vladal Čehom, karantanskim Slovencem, njegov vpliv je segal tudi do Srbov in Hrvatov. (str.196) Vojvoda Valuk je preprostejši in bolj človeški. Valuk je bil prvi znani karantanski knez. Vemo le to, da je vladal v začetku tridesetih let 7. stoletja in da je pri njem poiskal pribežališče bolgarski knez Alciok s 700 Bolgari. V romanu nastopajo še: vojvoda v Čedadu Gisulf, bavarski vojvoda Garibald, langobardska voditeljica Teodolinda, frankovski vladar Dagobert, škof Amand idr.

Odnos Slovanov do drugih ljudstev in staroselcev

Odnos med posameznimi ljudstvi v romanih je različen. Enkrat so v prijateljskem in zavezniškem odnosu, drugič v sovražnem ali celo podrejenem. Tujci so večinoma predstavljeni kot negativci, zlobneži in sovražniki. V romanih nastopajo številna ljudstva, ki so v tistem času živela na območju Balkana, Panonije, Italije, Male Azije ... Nekatera imajo pomembno vlogo v romanih, so nosilci zgodb, druga so le omenjena. Avtorji so se pri opisu teh ljudstev zgledovali pri splošno znanih zgodovinskih dejstvih.

Finžgar je v svojem delu prikazal razmerje med Slovani, Anti, Huni in Bizantinci. Slovani in Huni so živeli nekoč v prijateljstvu, saj je Svarun dobil od njih v dar konja in oklep. Tudi na začetku romana so odnosi med njimi dobri. Tunjuš prihaja k njim na obisk kot prijatelj. Prav tako so na začetku dobri odnosi med Sloveni in Anti, saj skupaj

napadejo Hilbudija. Po tej zmagi pride med bratskima rodovoma do razkola, tega tipičnega slovanskega greha. Anti ne prenesejo, da bi jim Sloveni zapovedovali, bolj zaupajo tujcu kot bratu. Stari Svarun takrat spozna, »... da Sloven ne bo srečen, ker ni složen.« (ZD, str. 66) Ta nesoglasja med Slovani opazi Tunjuš in jih sklene obrniti sebi v prid. Ante hujska, naj se vrnejo domov, saj jim želijo Sloveni ukazovati. Prav tako govori Slovenom, da hočeta antska starešina Volk in Viljenec gospodovati nad vsemi Slovani. Anti, v sovraštvu do bratov, odidejo domov. Hun, zadovoljen z izidom, odide v Bizanc in cesarju naznani, da je on rešil Bizanc pred napadom Slovanov. Cesar ga bogato nagradi in mu naroči, naj še naprej ščuva Slovene proti Antom in naj se zapletejo v medsebojni boj. Sloveni so želeli zgladiti spor, a Tunjuš je Svaruna prepričeval, da si antski izdajalci zaslužijo smrt. Medtem so se boji med brati že začeli. »Anti so očitali Slovenom, da si prilaščajo prednost in nadoblast; Sloveni so kričali Antom, da so podkupljeni strahopetci, hlapci Bizanca, ker rajši pikajo sami sebe, svoj rod, kakor škorpijoni, namesto da bi udarili složni z njimi preko Drave in maščevali poraze ter privojevali ugrabljeno zemljo.« (ZD, str. 340) Iztok je skušal Slovene prepričati, da si sežejo v roke z Anti. Razodel jim je, da je Ante nadražil Bizanc preko hinavca Tunjuša. Šel se je pogajat k Antom, a vse brez uspeha. Obe ljudstvi sta želeli maščevanja. Odločiti je moral boj, v katerem so bili Sloveni uspešnejši, čeprav so Antom pomagali Huni in Alani. Ko so Sloveni slišali, da se Anti selijo čez Donavo, so takoj vedeli, da je to Tunjuševo delo. Šele, ko so Sloveni ubili Tunjuša in pri njem našli pismo, ki je dokazovalo njegovo vpletenost v bratski razdor, so dosegli zaupanje Antov. Spet so sklenili zavezništvo in skupaj napadli bizantinsko ozemlje.

Janko Moder je v *Sveti zemlji* postavil v ospredje odnos med Slovani in Obri; opisal je tudi usode drugih ljudstev. Kronika se začne pri Langobardih in se nadaljuje s porazom Gepidov. Omenjajo se še Vulgari (staro ime za Bolgare), Sarmati idr. Odnos med Slovani in Obri ni enakopraven. Že na začetku ugotovimo, da so Sloveni v podrejenem položaju, saj so v pogajanjih po zmagi nad Gepidi povsem izključeni. O njihovem deležu odločajo Langobardi in Obri ter jim prepustijo le zemljo. V bizantinski ječi se je sam cesar čudil, kako lahko tak rod, kot so Sloveni, tlačani Obrom, se zanje vojskuje in jim obdeluje zemljo. Sloveni so bili namreč visoki, močni, pravi hrusti, medtem ko so bili Obri

majhni, zajetni, počasni in nerodni. Toda res je bilo tako. Nekaj Slovenov je živelo v zunanjem ostrogu obrskega hringa in opravljalo vsakdanja dela za Obre, ostali so živeli v seliščih in so morali dajati kakanu desetino in svoje ženske. Toda le med Donavo in Tiso so bili Slovenci podložni. Drugje so bili svobodni in bilo jih je stokrat več kot Obrov. Slovenci so se spraševali kdo brani ostale Slovence pred sovragi, a so na koncu ugotovili, da je njihov edini sovrag Ober in da se morajo boriti proti njemu. Ker Slovenci nočejo več dajati desetine »gospodarju«, si jo ta vzame na silo. Slovenci kljub velikim izgubam ostanejo pokončni in trdno odločeni, da si pridobijo svobodo. To jim tudi uspe.

Slovenci v *Vladarju Samu* so izredno miroljuben narod. To dejstvo se na začetku romana večkrat ponovi. Vsi staroselci večkrat omenijo, da so novi barbari res miroljubni, seleči se pastirji z govedom in konji ter s številnimi družinami. Nihče ni slišal, da bi pobijali ali požigali. Diakona Kornelija so sprejeli in ga pogostili. Sam je spoznal, da so ti ljudje celo boljši od njega in marsikaterih Rimljanov. Tudi celejski škof se je z barbari dobro razumel, sprejel jih je v svoji hiši in jih pogostil. Nikomur od civilistov niso storili nič zalega. Redki staroselci, ki so ostali med Slovenci, so postali krščeni. V boju zajetih Rimljanov niso zaslužnjevali, temveč so jih izpustili. Tudi poveljnik v Celeji je že slišal za mirne Slovence, ki hlapčujejo Obrom in ne znajo gospodariti ne ukazovati. To dejstvo pa se je medtem že spremenilo. Kot smo videli v prvi knjigi, so se Slovenci otresli obrskega jarma. Spominjali so se besed Budigoja in Volkonje: »Ustvarjeni smo za gospodarje! Ne ponižujmo se za hlapce Obrom!« (Vladar Samo, str. 54) Sedaj so bili oni gospodarji nad Obri! Avtor omenja še druga ljudstva, ki so živela na tem ozemlju, a so skoraj izumrli. Preživeli so le tisti Iliri, Kelti, Veneti,¹⁴ Japodi, ki so se borili za lastno življenje in ne za domovino. Razmerje med Obri in Slovenci pa se začne spet spreminjati. Obrska moč na vzhodu se je namreč spet povečala in začeli so gospodariti nad Slovenci, ki so se bolj usmerili v kmetijstvo in so orožje pustili ob strani. Naloga Sama je bila, da Slovence ponovno reši Obrske oblasti in njihovih plenilnih pohodov. Posebno je v romanu opisan odnos do mešancev med Slovenci in Obri. Obrom so ti ljudje podrejeni kot sužnji. Nad

---

¹⁴ Avtor v spremni besedi opozori, da v času, ko je knjiga nastala, še ni bilo tako živih povezav med Veneti in Slovenci, tako da se je pri pisanju naslanjal na klasično zgodovinsko teorijo o preseljevanju narodov in seveda upošteval, da so na našem sedanjem ozemlju živeli ob drugih prvotnejših prebivalcih tudi Veneti. (str. 501)

njimi se izživljajo in jih ponižujejo. Mešanci se jim ne upajo upreti, čeprav so v večini. Pri Slovenih imajo mešanci predvsem vlogo braniti Slovence pred roparji. Po zaslugi Sama, ki združi Slovence in mešance, so Obri dokončno premagani. Samo napove propad Obrov, ker jih je okužilo ropanje in lenoba. Verjame, da bodo njihovo mesto zasedli Sloveni, ki jih odlikuje ljubezen do dela in poštenost. V romanu je opisan še odnos do Hrvatov in Kosezov, ki so živeli med Slovenci. Ti se počutijo ogroženo, zato se povežejo z novimi prišleki – Vulgari. Tudi tu posreduje Samo, ki zahteva enakovrednost vseh rodov. Za slogo si prizadeva tudi nov vojvoda. Slovenci tako končno zaživijo v miru z drugimi ljudstvi.

V povesti *Moč ljubezni* lahko opazujemo odnos Slovanov do staroselcev. Naselbine ob poti, po kateri so prodirali Sloveni, so bile brez vojaških posadk, v njih je živelo romansko in poromanjeno keltsko prebivalstvo. Mestni predstojniki so se z barbarskimi poveljniki domenili za prost prehod, poveljnik Slovanov je od njih zahteval le plačilo davka v blagu in živežu. Veliko vasi ob poti je bilo zapuščenih, ostala je le živina, ki so jo Sloveni vzeli s seboj. Edino mesto, ki se jim ni predalo je bila Celeja. Sloveni so jo brez oklevanja napadli, saj so bili veliko močnejši od njene majhne langobardske posadke. Sloveni v boju niso poznali usmiljenja in so vse, ki so se jim postavili nasproti, pobili. Mesto so oplenili, prebivalce pa zaslužnili. Celejčani so bili do novih gospodarjev nezaupljivi, bali so se, da bodo vse pobili, kot je bila obrska navada. Sloveni vseeno niso bili tako kruti, saj so potrebovali delovno silo za obdelovanje polj in gradnjo novih bivališč. Mlajše ženske so si izbrali za krščenice. Te so bile odgovorne za gospodinjska dela in so bile enake slovenskim deklam, imele so vso prostost. Boljša usoda je doletela tista mesta, ki so se predala. Gorazd je prebivalcem Colatia pustil svobodo pod pogojem, da bodo nadaljevali s svojo obrtjo in trgovali s Slovenci. S časom so staroselci spoznali tudi dobre strani prišlecev, naučili so se njihovega jezika in navad. Sloveni so bili dovzetni za gradbene sposobnosti staroselcev, vseč pa jim je bila tudi njihova vera, ki so jo nekritično sprejemali. Dokaz dobrih odnosov sta dve poroki med Slovenom in staroselko.

V *Zakladu v Emoni* so Sloveni prišli na območje, kjer so stoletja živeli Keltoromani, ki govorijo mešanico keltskega in latinskega jezika. Ti so se z območja Emone preselili v gore, kjer se v revnih kočah sredi pragozda skrivajo pred barbari. Sloveni so staroselce imeli za ujetnike – krščenike, ki so skrbeli za hrano, živali, zidanje bivališč ... Mesta, ki so se jim uprla so oplenili in požgali, prebivalce pa zasužnjili. Sloveni so opisani kot osvajalci. Njihovo okrutnost do sovražnikov avtorica opraviči, medtem ko je enako ravnanje njihovih nasprotnikov nesprejemljivo. Slovenom je pač vse dovoljeno, saj se borijo za svoj »življenjski prostor«. Prav poseben odnos pa so imeli Sloveni do staroselcev na gori sv. Marije. Z njimi so sklenili prijateljstvo in jim pustili svobodo. Keltoromanski voditelj Rufelij dobi nazaj svoja polja, travnike in gozdove. Staroselci in Slovani skupaj zidajo nova bivališča, trdnjavo in dvorec. Rufelij jih uči zidati, saj so bili Sloveni doslej vajeni postavljati koče iz lesa. Keltoromani so med Sloveni našli nov zaklad – bratstvo, ki se nikoli ne izčrpa. Spoznajo, da morajo za svoje dobro vsi enako delati, zato Rufelij podeli vsem svojim podložnikom svobodo (dejstvo o podložništvu v antičnih mestih je malo verjetno in neutemeljeno). Od tedaj naprej živijo vsi skupaj v slogi in prijateljstvu na emonskem polju. V povesti lahko spremljamo tudi odnos do Obrov. Sloveni obrske poslance vljudno sprejmejo, čeprav jih sovražijo. Obri jih povabijo na pohod nad Bizanc. Slovani so z njimi že dolga leta zavezniki, a v bojih morajo vedno utirati pot in vzdržati prvi sovražnikov naval. Tokratno povabilo odklonijo, ker so si ravno našli prekrasno zemljo, a si še niso sezidali stalnih bivališč. Obri nadaljujejo pogovor bolj ostro in zahtevajo zavezništvo, a jih Nepokor zavrne, češ da Slovenom ne bo nihče ukazoval. Obri izrazijo strah, da bi Sloveni v njihovi odsotnosti napadli obrski ring. Sloveni ta namig zavrnejo, saj niso izdajalci in ne napadajo prijateljev. Obri hočejo vseeno jamstvo – talce. Ker se Sloveni nočejo zaplesti v sovraštvo z Obri, jim ugodijo. Ko pridejo talci h kakanu, se mu nočejo pokloniti, ker neotesano leži pred gosti. Sploh so Obri opisani zelo negativno, kot zlobno, nekulturno ljudstvo. Njihova krutost je dokazana s tem, ko nepokorne sužnje in vojne jetnike, ki jih zasačijo na begu, vržejo divjim zverem, da jih požro. V nasprotju z njimi so Sloveni idealizirani. O njihovi dobroti, pogumu, vzajemnosti ... pričajo številne izjave: »Hrabri so kakor levi in bojevati se znajo bolje od Bizantincev.« (Razori 1933, str. 4). Tauro jih občuduje, zato ker se ne pustijo podkupiti z zlatom: »Sloveni ne klonijo pred zlatom.«

(Razori 1933, str. 130) Nimajo zasebnega premoženja, vse kar si pridobijo je skupno, last zadruge, župe, naroda. Tauro strmi tudi nad znanjem slovenskih mladcev, njihovo močjo, spretnostjo in obvladanjem domačih del: obvladovanje sekire, žage, skrb za živino, poljska dela, jahanje ... Slovane veže medsebojna ljubezen, zavest iste krvi, borijo se za skupne cilje in skupen blagor, zato so nepremagljivi. Med njimi ni gospodov in podložnikov. »Prostovoljno so se pokorili le najspodobnejšim med seboj, ki so jih volili za župane, za vojvode.« (Razori 1933/34, str. 66) Tudi tu se omenjajo bratski spori, ki so krivi, da veliki rod Slovenov ne zavzema prvega mesta med narodi sveta.

Vaštetova prikaže odnos med Slovenci in Obri drugače kot Moder v *Sveti zemlji*, kjer so Slovenci brezpravni sužnji. V *Svetu v zatonu* so Slovenci in Obri zavezniki. Obri jih, ko jim zmanjka hrane, zapeljujejo k ropanju, radi tudi pozabijo na zavezništvo in ropajo po slovenskih deželah. Slovenci jim to seveda ob prvi priliki vrnejo, slednjič pa se vendar vedno sprijaznijo z njimi. Pri svojih junaštvih so si medsebojno potrebni. Obri Slovane potiskajo v prve vojne vrste, a si lastijo najboljši plen. Tudi sicer bi jim radi zapovedovali, kar pa Slovenci ponosno odklonijo. Slovenci svojega odpora do Obrov sploh ne skrivajo, vendar vedno sprejmejo njihov poziv na vojno in ropanje. Zdi se, da jih veže na Obre neko nepriznано podložništvo. »Ampak – kaj hočeš? Vojna mora biti. Pomlad je tu. Obri imajo gotovo že prazne shrambe, pa bodo šli pleniti v bizantinske pokrajine, da se preskrbijo do jeseni. V jeseni pa spet nagrahajo pridelkov in živine za zimo. Tako je pač vedno pri njih, ker niso poljedelci in ne redijo drugih čred razen konjskih.« (Svet v zatonu, str. 30) Slovenci so poljedelci in živinorejci in si znajo sami izdelati vse, kar potrebujejo, a vseeno hodijo na pohode nad sosede, da bi si pridobili hrane za zimo Obri, ki se jim je ne ljubi pridelati doma. Slovenci vse to počnejo kljub temu, da Obri včasih ropajo pri njih, zlasti ženske. Tega nasprotja med ponosnimi besedami slovenskih voditeljev in dejanskim stanjem, avtorica ne pojasni. Slovenci lahko kričijo: »Kdo ukazuje ponosnim Slovenom?« (Svet v zatonu, str. 147), a to je le ustenje. Sami pri sebi vedo drugače: »Vsi vemo, da nimamo izbire, kadar nas zovejo Obri.« (Svet v zatonu, str. 33) Ponosni Slovenci so tega jarma do grla siti, odresejo se ga šele potem, ko so njihovi »zavezniki« že oslavljeni od notranjih sporov. Pri Finžgarju in Modru so Slovenci ves čas v samoobrambi pred napadi sosedov, pri Vaštetovi je ravno obratno. Slovenci niso niti za

las boljši od svojih sosedov: nadlegujejo jih z večnimi roparskimi napadi. Avtorica je prikazala moralno pokvarjenost teh sosedov in jih ostro obsodila, kadar so se oni obrnili proti Slovenom, dejanj Slovenov pa ni obsodila. To deluje nedosledno, saj so vsi imeli pravico do samoobrambe.

Konci v romanih

Zanimivo je primerjati konce v pripovednih delih, ki nam povejo, kako se zaključijo junakova usoda in zgodba romana. Konci nam nakazujejo avtorjevo perspektivo v prihodnost, ki je lahko optimistična ali pesimistična, to pa avtor projicira v svojega junaka. Na splošno so konci lahko srečni/pozitivni/uspešni ali pa nesrečni/negativni/neuspešni. Glede na to, da obravnavani romani pripovedujejo o slavnih začetkih slovenske zgodovine, da je njihov namen dvigniti narodno zavest, lahko sklepamo, da so konci pozitivni. Dejansko je tako. Romani predstavljajo boj slovenskih prednikov za neodvisnost in svobodo. Opisujejo prihod na novo ozemlje, ki si ga izberejo za svoj novi dom in na katerem ostanejo za vedno. Pozitiven konec zgradi red in ravnotežje. Pogost znak pozitivnega konca je poroka – to je garancija za srečo naroda in za potomce.

Finžgar je prvotno roman *Pod svobodnim soncem* končal s smrtjo glavnega junaka Iztoka. Po tem, ko se sreča s sestro in Ireno, je njegova sreča popolna. Toda začuti, da mu bogovi niso več naklonjeni. Res pride do novega spopada, v katerem je Iztok smrtno ranjen. Umre v Ireninem naročju in vojska se žalostna vrne domov. Kljub smrti pa Iztokov rod živi naprej. Bralcem ni šel v račun Iztokov konec, ki se res ne sklada z idealističnim in romantičnim potekom Iztokove in Irenine ljubezni, zato je avtor v knjižni izdaji (leta 1912/13) zaljubljeno dvojico srečno pripeljal domov, kjer je Irena Iztoku povila sina, stari Svarun pa je srečen, da sta njegova otroka doma, umrl. (ZD, str. 574–577) Perspektivistični konec je spremenjen v srečnega. Srečno se združijo mladi zaljubljeni: Iztok in Irena ter Rado in Ljubinica. Čisto srečo prepreči le smrt starega Svaruna, ki pa se umakne mladim.

V *Neznanem ljudstvu* Sloveni najprej uspešno plenijo po bizantinski zemlji, potem pa premagajo še zatiralce Obre. Usmrčen je njihov največji sovražnik kakan Bajan, obrski

ringi so uničeni. Slovenci lahko po dolgoletnem suženjstvu spet svobodno zadihajo. Sami se odločijo, da bodo zapustili zemljo ob Donavi in Tisi ter si poiskali miren kotiček, kjer bodo lahko živeli v miru in izobilju. Slepí Volkonja pripoveduje, kako je njegovemu predniku boginja Lada razodela, naj se naselijo tam, kjer bo ajda dobro rodila. Konec napoveduje srečno prihodnost slovenskega naroda v novi domovini.

II. del kronike se konča na poseben način. Zadnji del romana, ki govori o Slovencih se konča s poroko Kresnice, hčerke novega vojvode Semislava. Temu sledi še hiter pregled glavnega dogajanja po Evropi v naslednjih letih, skozi oči starega meniha Kristoforja. Piše o oglejskih patriarhih in o papežu Martinu, ki je branil krščansko resnico o dveh Kristusovih voljah, božji in človeški. Martin ni čakal na potrditev cesarja Konstantina, temveč se je prej dal posvetiti. Cesar se mu za to maščuje in papež je deležen velikega ponižanja in muk. Nasledi ga Evgenij, tega pa Vitalijan. Kristofor poroča o smrti langobardskega vladarja Rotarija, ki je Langobarde povzdignil na raven omikanih narodov. Nasledil ga je Rodoald, njega pa katoličan Aribert. Meneh z velikim veseljem poroča o smrti Sama. Prepričan je, da bo njegova velika država razpadla. Tako se tudi zgodi, saj od nje ostane le še drobna Karantanija. Sledi še poročilo o pokristjanjenju Langobardov in o razkolu med njimi. Konec torej napoveduje slabo prihodnost Slovenov, le tisti v Karantaniji bodo še nekaj časa živeli svobodno.

Konec povesti *Moč ljubezni* je povsem srečen. Iz ljubezenskega trikotnika je izločen nezaželen člen – Erik. Ta se sprijazni z dejstvom, da se njegova ljubezen ne bo izpolnila, in odide svojo pot. Magona in Gorazd si končno izpovesta čustva. Njuna ljubezen napoveduje tudi srečno sobivanje Slovenov in staroselcev v prihodnosti.

Slovenci v *Zakladu v Emoni* zasedejo vse ozemlje do Donave na severu in do langobardskega ozemlja na zahodu. Zidajo si nova gradišča, v katerih bodo živeli prijetno in srečno. Njihovo srečo bo izpopolnjevalo bivanje z novimi prijatelji – Keltoromani. Pozitiven konec poudarijo kar tri poroke. Prva se zgodi med brazgotincem Ratimirom in lepo Pribislavo. Na njuni svatbi Valuk zaprosi Dragomilo, čez nekaj let pa se vzameta še Mela in Rodan. Kljub prijateljstvu se poročajo svoji s svojimi. Sreča je torej popolna, čeprav so v hudih bojih za ta lep košček zemlje umrli številni staroselci.

Tudi *Svet v zatonu* se konča s poroko, in to dvojno. Vzameta se Živana in Vitan ter Kolon in Vitanova hči Jela. A konec vseeno ni tako optimističen kot ostali. V slovenski svet namreč prihaja, pod vplivom zahodnega sveta, veliko novega. Na zunaj to kažejo zidane zgradbe, tlak iz prodnatih kamnov, oljenke, dimnik ... Pozitiven vpliv zahoda bo še dejstvo, da bo novi župan znal brati in pisati. Kljub temu se Taljub boji, da bodo prevladali slabi vplivi, med njimi predvsem neenakost med ljudmi. Kaj bo to pomenilo za prihodnost, ni jasno. Zaenkrat so si Sloveni zagotovili življenje v miru, saj jim ni več pretila nevarnost od sosedov.

Življenje Slovanov

Vera

V vseh literarnih delih so opisi verovanj in verskih obredov. Omenjajo se slovanski bogovi: Svetovit, Perun, Morana, Dažbog, Vesna idr.; verovanje v vile, volkodlake, gozdna bitja; čaščenje rek, dreves, gora. Moder takole pripoveduje zgodbo o življenju bogov: »Stribog in Morana imata dva sinova in hčerko. Prvi sin, Sever, si je izbral prebivališče daleč proti polnoči v strmem pečevju. V njegov mrzli dom nikoli ne posije Svetovit. Sneg in led ga obdajata leto in dan. Sever sedi v dolgem sivem krznu v svojem dularju in zavija in tuli kakor sestradan volk. Za ženo ima Zimo. Ta ima srebrne lase in mrzle roke, namesto srca pa kepo ledu. Drugi sin, Jug, si je postavil dom globoko proti poldnevu ter ga obdal z zelenjem in cvetjem. Tam leto in dan dehtijo prečudovite vonjave. Po gajih in tokavah se sprehaja Jugova hčerka Vesna ... Stribogov tretji otrok, hčerka Burja, pa nima doma. Vihrava je in jeznorita, razdražljiva in trmasta.« (Vladar Samo, str. 56)

V delih so pogosti opisi žrtvovanja. Sloveni so ga opravljali pred vojaškimi boji, v zahvalo za zmage, v priprošnjo za dobro letino ... S pomočjo dima, ki se je valil z žrtvenika ali šumenja listja v drevju so razbrali sporočila bogov. Vsa žrtvovanja v romanih so potekala na podoben način. Ob žrtveniku pod lipo so se zbrali svečeniki in

ljudstvo. Svečenik je v plamene vsul pšenico in na žerjavico zлил dehteče olje. Na grmado so položili zaklano jagnje ali ovna. Po kratkem molku je svečenik prosil bogove za njihovo naklonjenost. Sledila je molitev, ob srečnih dogodkih pa tudi ples in petje. Budigoj je takole spregovoril ob žrtveniku: »Silni Dažbog, ki nam daješ življenje in nam rediš kri, ne daj, da bi Obri nekaznovano pridrli nad nas. Bodi nam dober! Vlij nam v žile vroče krvi in junaštva in poguma! Ne daj, da bi nam nasilniki delali krivico! Glej, tvoji smo, zaupamo vate! Ne dovoli, da bi tvoj rod rabotal Obru, ki te ne pozna in ne spoštuje tvoje moči! Daj svojemu rodu močno roko, da se bo ubranil sovraga! Veliki Dažbog, bodi nam dober!« (Neznano ljudstvo, str. 114) Pomembno vlogo pri napovedovanju prihodnosti in pri zdravljenju je imel vrač, ki je bil čaščen kot velik prerok, ki mu bogovi razodevajo skrivnosti. Vraži so mazali bolne z zelišči, jih kadili z rožami in zagovarjali z zloveščim mrmranjem.

Nasproti slovanskim bogovom stoji krščanski Bog. Sloveni so do krščanstva najprej sovražni, a ko ga bolje spoznajo, ga nekateri celo sprejmejo. Krščanski svet v romanu *Pod svobodnim soncem* je pokvarjen, ker so Bizantinci vsaj v duši zavrgli zapovedi te vere. Sloveni so neke vrste šiba božja za njihove grehe. Edina prava predstavnica krščanstva je Irena, ki verjame, da je potrebno učiti o Kristusu tudi barbare. Najraje bi sama učila o ljubezni in odpuščanju ter širila blagovest med divjimi narodi. Njen prvi učenec je Iztok. Prepričuje ga, da so njegovi bogovi laž in da je le en Bog. Čeprav Iztok verjame, da so njegovi bogovi boljši od krščanskega, je njegovo srce polno dvomov, tako da na koncu prosi za srečo oboje.

V *Vladarju Samu* je mnogo vprašanj o bistvu krščanske vere, ki jih odpira istrska herezija. Škofi se sprašujejo, ali ni najpomembnejša ljubezen, zanima jih zakaj Bog dopusti, da njegovi ljudje umirajo v vojnah, pogani pa živijo lepo življenje. Samu se zdi krščanstvo potuhnjeno in preračunljivo, celo grdo, ker izkorišča v bojih med ljudmi Boga. Vera v Peruna in Svetovita se mu zdi lepša, svetlejša, svetejša in čistejša. »Ni bila tako polna človeškega, majhnega, ampak je bila resnično božja.« (str. 305) Slovani ne razumejo, zakaj potrebuje Bog hišo, zato cerkev uporabijo za skladišče. Kristjanom očitajo, da so pogani.

V *Moči ljubezni* že lahko opazujemo začetke pokristjanjevanja. Staroselci, ki so ostali med Slovenci, so ohranili svojo cerkveno organizacijo. Zbirali so se okrog duhovnikov, ki so pod kakšnim drevesom opravljali božjo službo. Diakon Justinus se uči slovenskega jezika, da bi Slovenom razlagal krščansko vero. Meni, da je Jezus umrl tudi zato, da bi rešil barbare. Njihova nova naloga je spreobračati Slovence. Nenavadno je to, da Slovenci brez kakšnega odpora in brez pomislekov poslušajo Božjo besedo, se učijo moliti in na koncu sprejemajo vero. Kristus tako brez boja premaga vse slovanske bogove. Slovenci sprejmejo tujo vero, kar je pomembno za njihov nadaljnji obstoj.

V *Svetu v zatonu* je krščanstvo deležno strogih obtožb. Katoliška cerkev je označena kot »anatazianska, nestrpna, kruta do drugovercev« (Svet v zatonu, str. 108), njeni misijonarji pa so vohuni. Pisateljica surovo opiše poslanstvo škofa Amanda: »Gotovo je slišal, kako smo očistili naše meje tiste puščavniške misijonarske golazni, pa je upal, da ga živega spečemo in pride gorak v nebesa.« (Svet v zatonu, str. 180) Slovenci pravijo o kristjanih še: »Zdi se mi, da vera krščanikov proizvaja le prismuknjene čudake, ki brez potrebe živi rinejo v mrtvaško samoto.« (str. 172) Ne bomo jim šli na njihov plesnivi cerkveni lim.« (str. 173)

Vojska

O slovanski vojski iz zgodovinskih virov ne vemo veliko, zato so morali avtorji v veliki meri uporabiti lastno domišljijo, da so jo predstavili čim bolj verjetno in zanimivo. Slovanska vojska v romanu *Pod svobodnim soncem* je bila opremljena z meči, tuli s streljanci, loki, težkimi kopji, sekirami, noži in kladivi, le redki so imeli majhne ščite. Ker je bila šibkejša od bizantinske, je napadala s pomočjo prevar. Najpogosteje so se skrivali v soteskah in gozdovih ter tako iz zasede napadali. S časom so tehnike bojevanja izpopolnjevali, k čemur je vplivalo znanje, ki so ga pridobili od Bizantincev. Slovenski vojaki so na bojih pobili vse, ki so se jim postavili nasproti, ropali so koče, jih požigali. Zajeli so govedo in ovce, ujetnike pa zvezali in poslali v domača gradišča. Slovenci so se tako kruto maščevali nad krivci za smrt očetov, sinov in bratov. Ko je sprejel poveljstvo

nad bratsko vojsko Iztok, jo je uredil na novo. Na čelo je postavil konjenico. Najboljše borce je poslal k vsaki zadrugi kot pomočnike veljakom in starešinam, ki so vodili gruč mladih lokostrelcev, zборе mogočnih suličarjev, oddelke ščitarjev in tolpo golih pračarjev, ki so bili oboroženi s kiji in beti. Za njimi je hodila skupina z zalogami moke, medu, suhega mesa in žita. Iztok je skrbel za dobro voljo med vojaki. Ker jim je dajal dovolj počitka in hrane, je pridobil njihovo zaupanje. Le zadovoljna in pokorna vojska je lahko premagovala vse nasprotnike!

Tudi vojska pod Budigojem v *Neznanem ljudstvu* je bila poslušna in urejena. Starešine so vodili posamezna krdela. Vojsko so sestavljali pračarji, ki so se naučili vojskovanja v bizantinski najemniški vojski, lokostrelci, gorjačarji, suličarji. Ob straneh so bila neoborožena krdela, ki so skrbela za hrano in prevoz. Med njimi so bili ogledniki in stražarji, ki so skrbeli za živali. Pri sebi so imeli trombe, rogove in piščali s katerimi so spodbujali svoje, hkrati pa vnašali zmedo in strah med nasprotnike. Tu so bili še težki oboroženci z bojnimi sekirami in sulicami. »Budigojeva vojska ni poznala vojaških redov, ni vedela za bojna pravila ... , ni imela skušenj, bila pa je hrabra in neustrašna, imela je smisel za skupni boj, za tovariško pomoč, imela je čut za vzajemno delo.« (Neznano ljudstvo, str. 367)

Franc Jeza opiše prihod Slovencev kot krdelo z okrog tisoč oboroženci. Med njimi je bila polovica jezdecev, ki ji je poveljeval župan. Jahali so panonske, nepodkovane konje osedlane s kožuhi. Vojaki so imeli laške in obrske čelade, dolge sulice, meče, sekire in loke.

Slovanska vojska v *Zakladu v Emoni* je imela bleščečo opremo. Spredaj so bili konjeniki, urejeni po stotnijah, zadaj pešci s sulicami in ščiti, loki in pračami. Na čelu je jezdil vojvoda in starešine. V bojih so bili neprizanesljivi, saj so moške pobili, ostale pa zaslužjili. Naselja so oplenili in požgali.

Družba

Družba Slovencev v romanih je urejena demokratično. Skupnost vodi svet starešin, ki odloča o aktualnih problemih. Starešine so spoštovani možje, ki jih je izvolilo ljudstvo. Zborovanja ponavadi potekajo pod lipo ali hrastom. V sredi je zbor starost, okrog njih je zbor veljakov in mladcev. Odločitve sprejemajo z glasovanjem. Med starešinami ima eden vodilno vlogo (npr. Svarun). Župani so vodili svoje ljudi ob naselitvi. Starešine so jim pogosto prepustili pomembne odločitve brez posveta in glasovanja. Župani so odločali, kje se bo naselila njihova župa. Organizirali so obrambo in pomoč pri gradnji in obdelavi polj. Kraguljeva župa v *Vladarju Samu* »je štela osem bratstev – osem čelnikov je hodilo na večje, posvete in zборе – vsako bratstvo pa je imelo po tri do deset rodov, ki so jim načelovali staroste. V posameznih rodovih je bilo od dvajset pa tudi do sto ljudi.« (str. 28) V *Svetu v zatonu* je vloga župana natančno opisana. Župan je bil zapovednik vseh čet svoje župe, skrbeti je moral za utrjevanje važnejših selišč, za pomoč šibkejšim zadrugam, za izpopolnjevanje v oborožitvi, za stalno bojno pripravljenost kosezov, čatarjev, strelcev, voznikov ... , skliceval je pojezde ali sodne zборе. Župana so imeli radi zaradi njegovega razuma in preprostosti, hkrati pa so mu bili ponižni in podložni.

V času vojn so si Slovenci izvolili vojvodo, kot poveljnika vojske. To vlogo je imel najprej Iztok. Od vojakov je zahteval poslušnost, po koncu vojne pa je bil spet enak ostalim. V *Neznanem ljudstvu* si izberejo kar dva vojvoda: Budigoja in Tihaboja. Vsak je imel oblast nad svojim delom vojske. Po naselitvi v nove kraje, je njuna oblast prenehala, a Budigoj je ugotovil, da potrebujejo vodjo tudi v miru. Na volitvah se zberejo vsi slovenski župani. Ko odločajo med več kandidati za vojvodo, volijo tako, da v posode kandidatov spustijo ajdovo zrnje. V vsakem krogu je izpadel kandidat z najmanj glasovi. Tako izberejo vojvodo, ki mora biti všeč bogovom in ljudstvu. Vojvoda na Krnskem gradu sklicuje plemenske posvete.

Ljudje živijo od poljedelstva in živinoreje. Prostor za polja požgejo, očistijo, zorjejo in v spočito zemljo vsujejo zrnje. Polja obdelujejo vsi člani družine. V primeru vojn, pa morajo ženske poprijeti tudi za najtežja dela. Pri tem jim pomagajo otroci, ki jih je običajno vsaj šest v družini. Živino (govedo, ovce, koze) pasejo na pašnikih. Izkoriščajo

njeno mleko, meso in kože. Iz kož si naredijo odeje in oblačila (npr. ovčje kape in kožuhe). Enoprostorske hiše si gradijo iz ilovice in lesa. V *Svetu v zatonu* si župani že postavijo lesene gradove z več izbami in veliko dvorano s kamnitim žrtvenikom. Ker ugotovijo, da zemlja le ni tako rodovitna kot so upali, se nekateri odločijo za obrt (lončarstvo, tkalstvo ...).

Navade in običaji

Opise navad in običajev so avtorji črpali iz novejših virov ali iz ljudskega izročila, bajk, pripovedk ... Navade ob rojstvu in krstu je opisal Moder. Ob rojstvu žena ni smela prva, pred možem, pohvaliti novorojenca. Če bi to storila, bi mu hudobni besi spačili obraz in polomili ude. Da črti nebi imeli moči nad potomci, je moral oče sežgati koder otrokovih, očetovih in dedovih las. Potem je prosil bogove in prednike, naj bodo dobri do otroka. Krst otroka poteka ob žrtveniku, po daritvi. Starosta prime dojenčka in se zahvali boginji Ladi za novo življenje. Z grudo prsti se dotakne otroških prstov, prah iz zoglenele kosti posuje po telescu. Da mu ime, ki sta ga izbrala starša. Po ugašajočem ognju posipa pšenico in poliva medico ter prosi bogove za rodovitnost, živino in junaške sinove. Žene se razidejo, možje pa ostanejo ob žrtveniku in se pogovarjajo. (Neznano ljudstvo, str. 103, 115) Obred ob rojstvu opiše tudi Vaštetova. Ob porodničini postelji so pogrnili mizo, na katero so razpostavili jedi: kruh, sol, pečeno kuretino in sladko pogačo ter medico in vino. Ob mizo so postavili tri stole za modre žene sojenice, ki pridejo ob rojstvu otroka in mu sodijo življenje. (Svet v zatonu, str. 167)

Pogrebno slovesnost opiše Moder. Pred pogrebom so žene mrtvega slekle in umile ter mazilile z oljem, da bi lažje potoval v daljne dežele, kjer prebivajo bogovi. Mladenci so pripravili grmado, ob kateri so pripravili daritev. Prosili so Morano, naj ne hodi več med njih. Sloveni so verovali, da se bo telo dvignilo v »nav« med bogove in duše prednikov. Prijatelji imajo zadnjič možnost, da izpolnijo obljube, ki so jih dali rajnemu. Če tega ne storijo, jih pride duh rajnega preganjat. Truplo so položili na grmado in starosta je prižgal ogenj. Ljudje so zapeli. Ko plameni pojenjajo, izkoristijo bližino bogov in vprašajo vrača, naj prerokuje prihodnost. Po obredu se je okrog grmade začela trizna za rajnim. Prinesli

so medico in hrano, rod je plesal in pel. (Neznano ljudstvo, str. 293–296) Nekoliko drugače pojmuje trizno Vaštetova. Opisuje jo kot bojne igre, ki so se vršile ob osmini v spomin pokojnikov. Po trizni žrtvujejo, vojvoda kot najvišji svečenik, prižge grmado in prosi bogove za naklonjenost. (Razori 1933, str. 163)

Ljudje so se najraje zabavali ob bojnih igrah (Zaklad v Emoni). Na slavnostni prostor je prišlo ljudstvo od blizu in daleč. Na koncu igrišča so se zbirali tekmovalci. Ko so prišli na tribuno starešine, župani in vojvoda, so se igre začele. Najprej so tekmovali jezdec, sledili so jim rokoborci, lokostrelci, mečevalci, metalci nožev ... Zmagovalce so obsuli s cvetjem in jih nagradili.

Praznovanje novega leta in začetka pomladi je opisano v *Svetu v zatonu*. Kraljica belih žen, Vehtra Baba je delala sneg. Na predvečer novega leta je šel župan z družino na svečani obhod s kadilom. Vsaki živali je dala žena kos kruha, ki so ga blagoslovili bogovi. Mladenci so preganjali bese z meči ter s krikom. Vsak, ki je stopil v hišo, je vzel bilko slame in zaželel domačim srečo. Po obredu so se pogostili s pecivom v obliki živalic. Praznik pomladi se je začel s sprevedom ob sončnem vzhodu. Na čelu so nosili boginjo Vesno, mlado dekle s cvetličnim vencem na glavi. V eni roki je imela žezlo, z drugo roko je trosila cvetje med ljudi. Ob njej so hodile druge mladenke, ki so pele pesmi o pomladi, soncu, ptičkih, sreči. Za mladenkami so šli spremljevalci boginje Morane, ki ji je minila doba oblasti. Spreved se je ustavil na travniku, kjer so se že pekli voli in teleta. Dekleta so zaplesala kolo, Morano pa so razžagali. Sledilo je celodnevno rajanje.

Ob prihodu v novo zgrajeno hišo, je vrač nad prišleki delal razna znamenja, se jih dotikal s paličicami in jih pokadil. (Moč ljubezni) Gostom so gospodinje vedno ponudile za dobrodošlico kruha in soli (v vseh romanih).

Poroke so bile v času vojn skromne. Svatje so odšli na sejme, kjer so kupili blago in okrasje. Nevesta si je sama pripravila platneno obleko, ki je zaradi ajdovih zrn izgledala kot bi bila posuta z biseri. Svati so pospremili ženina na nevestin dom, kjer ju je starosta pred vso zadrugo povezal. V sprevedu so potem krenili k novemu domu mladoporočencev.

Družica je spustila v hišo mačko, da bi duhovi nevesti ne mogli blizu. Ženinov drug je prijel nevesto čez pas in jo prestavil čez prag. Nevesta je stopila k ognjišču in v ogenj vrgla nekaj drobtin kruha. Pogostili so se z lešniki, pogačo in medico. Če bi potekala poroka v mirnem času, bi rajanje trajalo več dni. (Vladar Samo, str. 367)

Zaključek

V diplomskem delu sem si zadala nalogo, da preučim literarna dela z oznako roman o naselitvi. Pod to oznako so bila legitimirana le tri dela, zato sem izbor nekoliko razširila še na romane, ki govorijo o obdobju pred naselitvijo in tik po njej. Pri obravnavi me je predvsem zanimalo razmerje med fikcijo in faktom v posameznih delih. Najprej sem navedla nekatere značilnosti zgodovinskega romana, ki so potrebne za prepoznavnost tega žanra. Posebej sem poudarila nacionalnopolitično funkcijo romana, ki pozitivno vpliva na bralca in utrjuje njegovo narodno zavest. V naslednjih poglavjih sem poskušala razložiti poglobitve politične, gospodarske in kulturne poteze zgodovinskega obdobja. Čas naselitve je bilo potrebno prikazati kot zanimivo snov za literarno obravnavo. Opisala sem, kako je daljna slovenska zgodovina pojmovana v kolektivni zavesti Slovencev, in ugotovila, da je idealizirana.

Primerjava in analiza literarnih del je temeljila na točkah, ki so se kot relevantne in zanimive odpirale med branjem. Glavni junaki v delih so večinoma pogumni slovenski mladeniči, ki se izkažejo v bojih s sovražniki. So narodovi ljubljenci in imajo v družbi visok položaj. Njihova zgodba temelji na vojaških uspehih in ljubezenskih prigodah. Le v enem delu je glavni junak ženska. Ženski liki imajo v večini romanov pomembne stranske vloge, le v Modrovi Kroniki so ženske porinjene bolj v ozadje. Glavni junaki so v glavnem izmišljeni, zgodovinske osebe imajo le postranske vloge (izjema je Samo). Avtorji črpajo zgodovinske podatke iz Kosovega Gradiva in iz splošnih zgodovinskih spoznanj ter jih prepletajo z izmišljenimi dogodki. Izmišljeni so poteki bojev, ljubezenske zgodbe, usode posameznikov ... Delež zgodovinsko izpričanih dejstev se od romana do romana zelo razlikuje, različno se zgodovinski dogodki prepletajo z izmišljenimi. Konci

so večinoma srečni, saj se romani končajo s porokami in napovejo srečno nadaljevanje slovenskega rodu. Avtorji so Slovence predstavili idealizirano, medtem ko so drugi narodi predstavljeni negativno. Pisatelji so s tem hoteli poudariti slavno slovensko zgodovino. Romane lahko beremo zgolj kot sprostitev, ali pa kot vir informacij. Vsekakor si ob branju lahko ustvarimo približno podobo o tem, kako so živeli naši davni predniki.

Viri in literatura

Fran Saleški Finžgar: *Pod svobodnim soncem*. Zbrano delo IV. Ur. Jože Šifrer. Ljubljana: DZS, 1982.

Franc Jeza: *Moč ljubezni*. Celovec: Družba sv. Mohorja, 1967.

Janko Moder: *Sveta zemlja, 1: Neznano ljudstvo se budi*. Ljubljana: Mladinska Knjiga, 1952.

Janko Moder: *Sveta zemlja, 2: Vladar Samo*. Celje: Mohorjeva družba, 2004.

Ilka Vašte: *Zaklad v Emoni*. Razori, 1933–35.

Ilka Vašte: *Svet v zatonu*. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod, 1953.

Aleksandra Belšak: *Žanri v slovenski daljši prozi*. Obdobja 21. Ljubljana, 2003.

Pavel Diakon (Paulus Diaconus): *Zgodovina Langobardov (Historia Langobardorum)*. Maribor: Založba Obzorja, 1988.

Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2000.

Bogo Grafenauer: *Zgodovina slovenskega naroda I*. Ljubljana: DZS, 1978.

Igor Grdina: *Zgodovinski roman v slovenski književnosti*. Obdobja 21. Ljubljana, 2003.

Miran Hladnik: *Temeljni problemi zgodovinskega romana*. SR, 1995, št. 1 in 2.

Miran Hladnik: *Slovenski zgodovinski roman danes*. 35. seminar SSJKL. Ljubljana, 1999.

Miran Hladnik: *Čas v slovenskem zgodovinskem romanu*. 36. seminar SSJKL. Ljubljana, 2000.

Miran Hladnik: *Sto milj do domačije*. Sodobnost, 2002, št. 5.

Franc Kos: *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku I*. Ljubljana: Leonova družba, 1902.

Janko Kos: *Duhovna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica, 1996.

Milko Kos: *Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica, 1955.

Gorazd Makarovič: *Slovenci in čas*. Ljubljana: Krtina, 1995.

N. Starikova: *K vprašanju tipologije zgodovinskega romana*. Primerjalna književnost, 2000, št. 1.

Peter Štih: *Ob naselitvi Slovanov vse pobito?*. Množične smrti na Slovenskem. Zbornik referatov z 29. zborovanja slovenskih zgodovinarjev. Izola, 1998.

Peter Štih: *Nacionalizirana zgodovina*. Nova revija, 2005, št. 280/281.

Peter Štih: *Avtohtonistične in podobne teorije pri Slovencih in na Slovenskem*.

Karantanien – Ostarrichi. Celovec: Mohorjeva družba, 1997.

Peter Štih, Vasko Simoniti: *Slovenska zgodovina do razsvetljenstva*. Ljubljana: Korotan, 1995.

carantha.net/concealed_and_forgotten_persons.html (prispevek o F. Jezi napisal Jožko Šavli)